

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 5-6 (318-319), 2024

Виходить 10-12 разів на рік 5-6 випусків • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, старший викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві (Словаччина), Андрашик Ладислава доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словаччина), Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Васильчишин Олександра Богданівна доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Горняк Ольга Василівна доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, Горювий Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гострик Олексій Маркович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Гросу Вероніка доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Єрмакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонок Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Заротіадіс Грігоріс кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Владімір кандидат екон. наук, доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кузіна Руслана Віліївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнецова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук, доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Меджибовська Наталія Семенівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія-Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Муршудлі Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), Нездодімов Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Онищенко Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, Пантелеєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут університету банківської справи, Патлагой Олександр Євгенович кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергеева Олена Степанівна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Тульвінсіч Міхаела кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Хомутенко Алла Віталіївна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Чоботару Маріус-Сорін кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Шикіна Ольга Володимирівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

<p>Міжнародна представленість та індексація: Index Copernicus International (ICV 2022: 80,59). Google Scholar (h-індекс - 15). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Реферативна база даних «Україніка наукова». Український реферативний журнал «Джерело». Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.</p>	<p>Засновник та видавець: Одеський національний економічний університет Одеський національний економічний університет зареєстрований як суб'єкт у сфері друкованих медіа та внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа Національною Радою України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 1914 від 30.05.2024 р. Ідентифікатор медіа наукового журналу «Науковий вісник Одеського національного економічного університету» – R30-03351. Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886 Адреса редакції та видавця: 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua web-site: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php</p> <p>© Одеський національний економічний університет, 2024</p>
--	--

ЗМІСТ

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Лоханова Наталя, Сиротенко Наталя	
Дискусійні питання обліку й розкриття у звітності необоротних активів в умовах воєнного стану в Україні.....	7
Мацків Олена	
Компаративний аналіз діяльності необанків.....	16
Семенова Катерина	
Аналітичне забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства.....	26

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Гаркуша Юлія	
Операційний дизайн монетарної політики Національного Банку України.....	33
Гончар Катерина, Гоголенко Ніка	
Міжнародний та вітчизняний досвід управління операційним ризиком банку.....	39
Коваленко Вікторія	
Вплив банківського кредитування на підтримку сталого розвитку країни в умовах воєнного стану.....	47
Ковалюк Андрій, Улич Оксана	
Зарубіжний досвід функціонування фондових ринків та їх вплив на економіку.....	58
Тарасевич Наталя, Римаревський Андрій	
Міжнародні аспекти формування ресурсних позицій та потенціалу банківських установ.....	69
Сніщенко Роман	
Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності управління страховими компаніями.....	76
Шикіна Наталя	
Фінансові та демографічні проблеми пенсійного забезпечення в Україні.....	85
Шинкаренко Володимир, Мартинюк Ірина	
Дуальна форма здобуття вищої освіти в ОНЕУ: сучасний стан та перспективи розвитку.....	93

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Крулевський Антон	
Тенденції та перспективи цифровізації публічного управління в Україні.....	99
Мартинов Данило	
Світові тренди у корпоративній соціальній відповідальності в контексті сталого розвитку туристичного бізнесу.....	107

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гуменюк Ілона	
Теоретичні основи управління інтелектуальним капіталом підприємства.....	116
Доброва Наталя, Каражия Едуард	
Інноваційні технології в агробізнесі: роль у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності.....	123
Танасюк Ірина	
Формування стратегії відтворення основних засобів підприємства у сучасних умовах.....	129
Балашов Кирило, Орленко Ольга	
Формування бренд-платформи як складової інтелектуального капіталу жіночої футбольної команди.....	136

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University

№ 5-6 (318-319), 2024

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2024

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), Bozhinova Mariyana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, Bukhtiarova Alina, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, Valihura Volodymyr, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, Vasylychshyn Alexandra, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, Gorovyi Dmytro, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, Grosu Veronica Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), Alexey Hostryk, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Hudz Tetiana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, Ermakova Olga, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, Zhavoronok Artur Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, Zherdetska Liliia, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Zarotiadis Grigoris Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, Zbritskaya Tatiana Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Zelenka Vladimir, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, Ketners Karlis, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, Kuzina Ruslana Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Kuznetsova Inna, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, Laiko Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, Lokhanova Nataliia, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Marks-Bielska Renata, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, Medzhibovcka Nataliia Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Melnik Leonid Vasyliovych Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, Mikhalchuk Kamelia-Katalina, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), Murshudli Fakhri Fuad Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, Nezdoymynov Sergii Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Onyshchenko Svitlana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, Panteleeva Nataly Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, Semenova Valentyna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Slobodianyuk Yuliia, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, Tulvinschi Mikhaela Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), Ukhanova Inna Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Khomutenko Alla, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Ciubotariu Marius Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), Shykina Olga Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Sheludko Sergii, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, Shkolnik Inna D.Sc. (Economics), Professor, Sumy State University, Ukraine

<p>International Abstracting and Indexing: Index Copernicus International (ICV 2022: 80,59). Google Scholar (h-index - 15). Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef. Dimensions. Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo». Vernadsky National Library of Ukraine. Electronic repository of the Odessa National Economic University.</p>	<p>Founder and publisher: Odessa National Economic University Odessa National Economic University is registered as a subject in the field of print media and included in the Register of subjects in the field of media by the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting: Decision No. 1914 dated 30.05.2024 The media identifier of the scientific journal "Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University" is R30-03351 Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886 Editorial and publisher address: 18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department, tel. (*38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php © Odessa National Economic University, 2024</p>
---	---

CONTENTS

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Lokhanova Nataliia, Syrotenko Nataliia	
Discussion issues of accounting and disclosure of non-current assets in statements in the conditions of martial law in Ukraine.....	7
Matskiv Olena	
Comparative analysis of the activities of neobanks.....	16
Semenova Kateryna	
Analytical support for the management of accounts receivable of the enterprise.....	26

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Harkusha Yuliya	
Operational design of monetary policy National Bank of Ukraine.....	33
Gonchar Katerina, Hohulenko Nika	
International and domestic experience in bank operational risk management.....	39
Kovalenko Victoria	
Influence of bank lending on support sustainable development of the country under the conditions of marital state.....	47
Kovalyuk Andriy, Ulych Oksana	
Foreign experience of the functioning of stock markets and their impact on the economy.....	58
Tarasevych Nataliia, Rymarevskyi Andriy	
International aspects of formation of resource positions and potential of banking institutions.....	69
Snishchenko Roman	
Artificial intelligence as a tool for increasing the efficiency of management of insurance companies.....	76
Shykina Nataliia	
financial and demographic problems of pension provisioning in Ukraine.....	85
Shinkarenko Volodymyr, Martyniuk Iryna	
Dual form of obtaining higher education in ONEU: current state and development prospects.....	93

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Krulevskyi Anton	
Trends and prospects of digitalization of public administration in Ukraine.....	99
Martynov Daniyl	
Global trends in corporate social responsibility in the context of sustainable development of the tourism business.....	107

MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Humenuik Ilona	
Theoretical fundamentals of intellectual capital management of the enterprise.....	116
Dobrova Nataly, Karazhiya Eduard	
Innovative technologies in agribusiness: a role in improving efficiency and competitiveness.....	123
Tanasiuk Iryna	
Formulating a strategy for the reproduction of fixed assets of an enterprise in modern conditions.....	129
Balashov Kirill, Orlenko Olha	
Formation of the brand platform as a component of the intellectual capital of the women's football team.....	136

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 657.421.3:[657+657.37]"364"

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-7-15>

**ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ Й РОЗКРИТТЯ У ЗВІТНОСТІ
НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ**

Лоханова Н. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: profnat08@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3888-1299

Сиротенко Н. А., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nsirotenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4572-6505

***Анотація.** Мета дослідження полягає у проведенні критичного огляду дискусійних питань обліку і розкриття у звітності необоротних активів в умовах воєнного стану, формуванні рекомендацій з їх вирішення. Методика дослідження базується на вивченні нормативних актів і звітності підприємств з використанням системного підходу, методів аналізу та синтезу. Результатом дослідження є рекомендації з удосконалення документів з руху основних засобів і розкриття втрат від зменшення корисності активів, доповнення фінансової звітності показниками, актуальними в умовах воєнного часу. Практична значимість дослідження полягає у розробці пропозицій з удосконалення первинної документації та звітності підприємств щодо необоротних активів.*

***Ключові слова:** необоротні активи, основні засоби, військово-транспортний обов'язок, зменшення корисності активів, облік, звітність.*

DISCUSSION ISSUES OF ACCOUNTING AND DISCLOSURE OF NON-CURRENT ASSETS IN STATEMENTS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Lokhanova Nataliia, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: profnat08@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3888-1299

Syrotenko Nataliia, PhD of Economics, Associate professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: nsirotenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4572-6505

***Abstract.** The purpose of the study is to provide a critical review of the controversial issues of accounting and disclosure of non-current assets in martial law reporting and to propose recommendations for their resolution. To achieve this goal, the authors used a systematic approach, methods of analysis, synthesis. Based on the study, the author identifies five blocks of controversial issues related to accounting and disclosure of non-current assets of domestic enterprises under martial law and proves that theoretical and practical research should be aimed at eliminating existing controversial issues and providing various user groups with timely and high-quality information on non-current assets. The scientific novelty lies in the recommendations for domestic enterprises on the use of the form of the Act for determining losses from impairment of non-current assets, as well as the main directions for building such disclosures in the Notes to the financial statements of enterprises. Regarding fixed assets involved in the performance of military transport duties of different types of enterprises, recommendations on improving the primary documentation for accounting for the movement of fixed assets with data on the costs of an independent assessment of the value of the vehicle and the inclusion in the financial statements - Balance Sheet (Statement of Financial Position) of a separate section 'Vehicles involved in the performance of military transport duties of enterprises' and Form 5 'Notes to the Annual Financial Statements' in the group 'Vehicles'. The practical significance lies in the development of proposals for supplementing the primary documentation on accounting for the movement of fixed assets with data on the costs of independent vehicle valuation and financial statements with information on vehicles mobilised from legal entities during a special period.*

***Key words:** non-current assets, fixed assets, military transport duty, impairment of assets, accounting, statements.*

JEL Classification: M400, M410.

Постановка проблеми. Облік необоротних активів і відображення показників щодо них у фінансовій звітності є важливим напрямом досліджень та актуальним практичним питанням для майже всіх суб'єктів господарювання, оскільки необоротні активи становлять важливу частку майна, необхідну для здійснення господарської діяльності у різних галузях економіки. Водночас питання обліку необоротних активів набувають нових аспектів для вітчизняних господарюючих суб'єктів, які змушені функціонувати в умовах оголошеного в Україні воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми обліку і розкриття у звітності питань необоротних активів постійно перебувають у полі уваги вітчизняних і закордонних дослідників, зокрема ними займаються такі вчені, як: Л. В. Гуцаленко, І. Д. Лазаришина, У. О. Марчук, О. В. Зінкевич [1], З.-М. В. Задорожний, В. В. Муравський, Я. І. Костецький, М. З. Задорожний [2, с. 149-160], Г. О. Москалюк, В. О. Цуканова [3, с. 86-91], О. І. Степаненко [4, с. 137-146], П. Л. Сук [5, с. 63-66] та інші.

У сучасній літературі глибоко досліджені питання обліку руху необоротних активів [2, с. 149-160], особливостей нарахування їх амортизації та впливу амортизаційної політики на показники фінансових результатів [5, с. 63-66], подання інформації про необоротні активи у звітності різних за типом компаній, які працюють на обраних ними концептуальних основах – МСФЗ або НП(с)БО України [3, с. 86-91].

Проте ціла низка питань продовжує залишатися дискусійними і такими, що потребують поглиблення наукових досліджень.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах воєнного стану в Україні облік і розкриття у звітності питань, пов'язаних з необоротними активами, набули нового значення.

Це, по-перше, зумовлено тим, що воєнні події в Україні внаслідок повномасштабного російського вторгнення в нашу країну призвели до виникнення нових господарських операцій економічних суб'єктів, які взагалі непритаманні діяльності компаній в умовах мирного перебігу подій. Наприклад, отримали широке розповсюдження операції вилучення та безкоштовної передачі майна на користь Збройних Сил України.

По-друге, необоротні активи значної кількості компаній постраждали від численних ракетних обстрілів, а також іншого негативного впливу воєнних дій на території України, що є чинниками зменшення корисності активів. І хоча питання обліку зменшення корисності активів в цілому є такими, що опрацьовані в сучасній теорії і практиці обліку, але у нинішніх умовах вони набули специфічного характеру, особливо в частині розкриття відповідної інформації у звітності. А отже, ці питання потребують досліджень і будуть у центрі уваги у цій статті.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб провести критичний огляд дискусійних питань обліку і розкриття у звітності необоротних активів в умовах воєнного стану в Україні та запропонувати деякі рекомендації щодо їх можливого вирішення.

Основний матеріал. Вітчизняні суб'єкти господарювання, починаючи з 24 лютого 2022 року, змушені здійснювати свою господарську діяльність в умовах оголошеного в Україні воєнного стану. Відповідний зовнішній чинник призвів до непередбачених наслідків для різних компаній.

Частина підприємств була змушена взагалі закрити свій бізнес і для них відбулося порушення принципу безперервності діяльності, друга частина – провела релокацію і перенесла виробничі потужності з територій, що наближені до території активних бойових дій, у більш безпечні регіони України, третя група – продовжила працювати за своїм основним місцем розташування у складних умовах ракетних обстрілів, скороченого режиму роботи, порушення енергопостачання тощо.

Все це вплинуло, по-перше, на особливості використання необоротних активів; по-друге, на стан необоротних активів вітчизняних суб'єктів господарювання; по-третє, на управлінські рішення щодо руху і характеру операцій з наявними власними необоротними активами.

До числа дискусійних питань обліку і розкриття у звітності необоротних активів в умовах воєнного стану в Україні потрапили, зокрема, такі:

1. Блок питань із застосування МСБО 36 «Зменшення корисності активів» [6] або НП(с) БО 28 «Зменшення корисності активів» [7], до якого належать:

– порядок проведення тесту на знецінення і визначення збитку від зменшення корисності

внаслідок дії різноманітних чинників внутрішнього і зовнішнього характеру в умовах воєнного стану;

- порядок документального оформлення операцій щодо визнання зменшення корисності;
- порядок відображення в обліку різних напрямів вибуття необоротних активів внаслідок впливу воєнних дій, у т. ч. під час руйнування, пошкодження транспортних засобів, залучених для виконання

військово-транспортного обов'язку підприємств тощо.

2. Блок питань із застосування МСБО 16 «Основні засоби» [8] або НП(с)БО 7 «Основні засоби» [9] та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів [10], норм Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [11] й Положення про військово-транспортний обов'язок [12] щодо:

- обліку операцій вилучення майна у підприємств – складання первинної документації під час приймання-передачі мобілізованих транспортних засобів;

- обліку операцій повернення транспортних засобів власникам після оголошення демобілізації;

- підготовки звітності щодо руху мобілізованих транспортних засобів для цілей Збройних Сил України згідно з вимогами ТЦК та СП;

- обліку отримання необоротних активів в якості цільового фінансування, допомоги від державних і недержавних органів.

3. Блок питань із застосування МСФЗ 16 «Оренда» [13] і НП(с)БО 14 «Оренда» [14], зокрема з:

- обліку модифікації договорів оренди внаслідок перегляду умов відповідних договорів в частині зменшення попередньо встановленої орендної плати через відсутність укриття, безперервного доступу до необхідних засобів зв'язку, електропостачання та з інших причин;
- обліку зміни строку орендних договорів у сучасних реаліях та інше.

4. Блок питань із застосування норм Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [15], НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [16], НП(с)БО 25 «Спрощена фінансова звітність» [17], Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління [18] щодо розкриття у фінансовій звітності інформації про основні засоби, залучені для виконання військово-транспортного обов'язку різних за типом підприємств, а саме:

- відображення даних у формах – № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», № 1-м «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», № 1-мс «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» щодо транспортних засобів мобілізованих під час особливого періоду;

- відображення даних у формі № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» щодо руху мобілізованих транспортних засобів для цілей Збройних Сил України;

- відображення даних у Звіті про управління стосовно соціальної відповідальності бізнесу перед державою в умовах воєнного стану в Україні.

5. Блок питань із застосування Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства [19] при зміні вимог використання об'єктів транспортних засобів, залучених для виконання військово-транспортного обов'язку підприємств, зокрема:

- перегляд особливостей застосування методів нарахування амортизації для мобілізованих транспортних засобів на користь Збройних Сил України;

- перегляд дати первісного визнання необоротних активів та групи вибуття як утримуваних для продажу після отримання повідомлення щодо вилучення транспорту на потреби Збройних Сил України;

- підходів стосовно віднесення витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єктів мобілізованих транспортних засобів, до первісної вартості або витрат звітного періоду підприємства.

Кожне з перелічених проблемних питань може бути предметом окремого дослідження, однак у межах цієї статті ми більш докладно зупинимося на напрямках удосконалення обліку і розкриття у звітності питань тестування на предмет зменшення корисності необоротних активів, а також на розробці рекомендацій щодо удосконалення звітності підприємств в частині подання інформації про об'єкти необоротних активів, залучені для виконання військово-транспортного обов'язку підприємств.

Стосовно питань відображення в обліку і розкриття у звітності результатів тестування необоротних активів на предмет зменшення корисності нами було проведено дослідження показників звітності 16 підприємств суспільного інтересу [20], зокрема: ТОВ «РУШ», ТОВ «СІЛЬПО-ФУД», ТОВ «Таврія-В», ПП ТФ «Антошка», ТОВ «АТБ» тощо, яке довело, що 75% з досліджених компаній стикнулися не лише з наявністю чинників знецінення, про що

були зроблені відповідні описові коментарі у Примітках до фінансової звітності, а й були змушені визнати значні втрати від зменшення корисності, спричинені наслідками воєнних дій на території України.

Основними причинами зменшення корисності необоротних активів вітчизняних компаній стали переважно такі чинники:

по-перше, часткове фізичне пошкодження чи повне руйнування об'єктів внаслідок воєнних подій;

по-друге, погіршення загальних умов економічної діяльності, яке призвело до недоотримання очікуваних чистих грошових потоків від використання активів, збільшення відсоткових ставок та інших проблемних аспектів загальноекономічного характеру.

Стосовно двох видів чинників зменшення корисності постало питання особливостей проведення тесту на знецінення.

У випадку фізичного пошкодження необоротних активів внаслідок воєнних дій для проведення тесту необхідним є залучення для визначення справедливої вартості майна за мінусом витрат на реалізацію (вартості відшкодування активів) представників Торгово-промислової палати України (далі – ТПП України), які можуть оцінити збитки від руйнувань спричинених війною, а також обґрунтувати вартість відшкодування для цілей визнання втрат від знецінення.

Слід зазначити, що залучення незалежних оцінювачів для цілей оцінки майна з метою проведення тесту зменшення корисності в цьому випадку також можливе. Однак, враховуючи, що компанії часто ставлять на меті не лише оцінити вартість відшкодування, а й отримати обґрунтовану суму збитків для подальших дій щодо отримання відшкодування, необхідним є висновок саме ТПП України. А отже, для компаній, які постраждали внаслідок бойових дій, на наш погляд, більш доцільним є залучення представників ТПП України, ніж незалежних оцінювачів.

Щодо застосування для цілей визначення вартості відшкодування очікуваної цінності використання активу слід додати, що цей варіант оцінки є суттєво ускладненим у випадку фізичного пошкодження внаслідок бойових дій, бо реально оцінити можливість використання пошкодженого активу з більш-менш обґрунтованим визначенням чистого грошового потоку від нього у наступні п'ять років відповідно до вимог МСФЗ чи НП(с)БО представляється практично складним.

У випадку, коли зменшення корисності спричинено загальноекономічними причинами, то можуть бути застосовані обидва методи визначення вартості відшкодування: справедлива вартість за мінусом витрат на реалізацію активу або цінність використання, з яких з урахуванням вимог МСБО 36 чи НП(с)БО 28 має бути обрана найбільша оцінка. За таких умов для визначення вартості відшкодування можуть бути залучені або незалежні оцінювачі в частині встановлення справедливої вартості за мінусом витрат на реалізацію необоротних активів, або управлінський персонал самого підприємства для визначення суми цінності використання на підставі даних про прогностичні грошові потоки від активу на строк до п'яти років. Хоча в останньому випадку підприємство буде змушено подолати ще одну практичну проблему проведення тесту, яка стосується питання отримання адекватних прогностичних даних про очікувані чисті грошові потоки при використанні активу в умовах непередбачуваного розвитку воєнних подій в країні. Досвід досліджених компаній засвідчує, що при спробах такого прогнозування досить складно оцінити реальність прогнозів в умовах суттєвої невизначеності.

Наступним остаточно невирішеним питанням є документальне відображення в обліку тесту зменшення корисності. На підставі інформації щодо справедливої вартості необоротних активів за мінусом можливих витрат на реалізацію активу або цінності використання мають бути складені первинні документи, якими оформлюється тест зменшення корисності.

У цьому випадку рекомендуємо складати Акт визначення втрат від зменшення корисності, що може використовуватися для встановлення наявності чинника знецінення (зменшення корисності) необоротного активу і розрахунку вартості очікуваного відшкодування та втрат від зменшення корисності.

Наявні нормативні документи не містять рекомендацій щодо змісту відповідного документа, але, на наш погляд, він має розкривати інформацію щодо:

– складу комісії, на яку покладено обов'язок проведення тестування на предмет зменшення корисності необоротних активів;

– виду необоротного активу чи одиниці, яка генерує грошові потоки (далі – ОГПП) – в цьому випадку необхідно окреслити весь склад об'єктів, що входять до ОГПП;

- первісної вартості та суми накопиченої амортизації (зносу) об'єкта на дату проведення тесту і відповідний розрахунок балансової вартості активу;
- методу визначення вартості відшкодування необоротного активу чи ОГПП;
- обґрунтування вибору ставки дисконтування для цілей тесту на предмет зменшення корисності;
- розрахунку цінності використання активу чи ОГПП з відповідним наведенням прогнозних даних щодо очікуваних чистих грошових потоків від активу та їх дисконтованої величини;
- справедливої вартості необоротного активу чи ОГПП і застосованих інформаційних джерел для її визначення;
- суми очікуваних витрат на реалізацію необоротного активу чи ОГПП;
- розрахунку справедливої вартості за вирахуванням витрат на реалізацію необоротного активу чи ОГПП;
- остаточно визначеної вартості відшкодування необоротного активу як більшої з двох величин: справедливої вартості за мінусом витрат на реалізацію або цінності використання активу чи ОГПП;
- розрахунку суми втрат від зменшення корисності необоротного активу чи ОГПП;
- розподілу суми втрат від зменшення корисності між окремими необоротними активами у випадку проведення тесту на зменшення корисності для ОГПП;
- ПБ і підписи членів комісії тощо.

Застосування відповідного документа дозволяє поліпшити процес документального оформлення операцій тестування на предмет зменшення корисності необоротних активів як у звичайних умовах здійснення господарської діяльності, так і, особливо, в умовах воєнного стану.

У випадку визнання втрат від зменшення корисності необоротних активів вітчизняними підприємствами, що функціонують в умовах воєнного стану, фінансова звітність має містити низку важливих розкриттів відповідно до вимог МСБО 36 і НП(с)БО 28, зокрема, суму визнаних збитків від зменшення корисності для кожного класу активів у прибутку або збитках звітного періоду, а в частині переоцінених активів – в іншому сукупному доході. Притому для кожного з суттєвих збитків для зменшення корисності за необоротним активом або ОГПП також необхідно розкрити події або обставини, які спричинили зменшення корисності з описом фактичного впливу таких подій або обставин, у т. ч. з урахуванням впливу воєнних подій в Україні; визнану суму збитку; характер необоротного активу або опис ОГПП; визначення того, чи взята за основу розрахунку суми очікуваного відшкодування необоротного активу (або ОГПП) справедлива вартість за вирахуванням витрат на реалізацію, чи цінність використання, а також основу, що була застосована для оцінки на підставі справедливої вартості; ставку дисконту для оцінки на підставі цінності використання та деякі інші.

Отже, визнання втрат від зменшення корисності необоротних активів, у т. ч. з урахуванням специфіки впливу обставин війни, вимагає значної уваги з боку фахівців з обліку для розкриття таких втрат у Примітках до фінансової звітності вітчизняних підприємств.

Враховуючи, що ще одним важливим дискусійним питанням обліку і звітності стосовно необоротних активів вище було названо питання удосконалення форм фінансової звітності щодо операцій використання активів для виконання військово-транспортного обов'язку, далі зупинимося на розробці пропозицій з цього напрямку.

Хотілося б відмітити, що у ст. 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» вказано, що при прийманні-передачі мобілізованих транспортних засобів мають відображатися дані: про власника, технічний стан, залишкову (балансову) вартість та інші необхідні відомості, що дозволять ідентифікувати такий об'єкт [11]. У п. 27-28 Положення про військово-транспортний обов'язок (далі – Положення № 1921) деталізовано документальний супровід мобілізованого транспортного засобу (у додатках 4 і 5 наведено бланки, що заповнюються в процесі проведення таких операцій); зазначено учасників процесу: від підприємства – керівника або уповноваженого представника; від ТЦК та СП – керівника або уповноваженого представника та командира (начальника) або уповноваженого представника військової частини (підрозділу), установи та організації військового формування; приділено увагу оцінці (має відображатися залишкова (балансова) вартість об'єкту за даними балансу, складеного на останній день кварталу (року) підприємства) [12]. Вважаємо, що також в Акті приймання-передачі об'єкту обов'язково має бути вказано його справедливую вартість на дату приймання. У п. 28 Положення № 1921 [12] зазначено, що незалежна оцінка транспортного засобу або техніки може проводитися суб'єктом оціночної

діяльності за рішенням власника та за рахунок його коштів. На нашу думку, ці витрати мають окремо вказуватися у додатках 4 і 5 Положення № 1921 та збільшувати первісну вартість мобілізованого засобу.

В частині поліпшення фінансової звітності підприємств при зміні вимог використання об'єктів транспортних засобів, залучених для виконання військово-транспортного обов'язку суб'єктів господарювання, рекомендуємо внести такі доповнення:

– у формах – № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», № 1-м «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», № 1-мс «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» в окремому розділі «Транспортні засоби, залучені для виконання

військово-транспортного обов'язку підприємств» активу балансу наводити інформацію щодо транспортних засобів підприємств, мобілізованих під час особливого періоду;

– у формі 5 «Примітки до річної фінансової звітності» Розділі II «Основні засоби» для групи «Транспортні засоби» додати рядок 141 із деталізацією «у тому числі залучені для виконання військово-транспортного обов'язку підприємств».

Висновки. На підставі проведеного дослідження було окреслено п'ять блоків дискусійних питань з обліку і розкриття у звітності необоротних активів вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану і доведено, що теоретичні та практичні дослідження мають бути спрямовані на усунення наявних спірних питань і забезпечення різних груп користувачів оперативною та якісною інформацією про необоротні активи.

Для обраних нами двох важливих дискусійних питань обліку і розкриття у звітності необоротних активів були запропоновані рекомендації щодо їх вирішення. Так, стосовно визнання і розкриття втрат від зменшення корисності необоротних активів надані пропозиції з використання в практиці вітчизняних підприємств Акту визначення втрат від зменшення корисності необоротних активів, а також окреслені основні напрями побудови розкриттів у Примітках до фінансової звітності підприємств.

Стосовно основних засобів, залучених для виконання

військово-транспортного обов'язку різних за типом підприємств, рекомендовано доповнення первинної документації з обліку руху основних засобів даними про витрати на проведення незалежної оцінки вартості транспортного засобу та включення до фінансової звітності – Балансу (Звіту про фінансовий стан) окремого розділу «Транспортні засоби, залучені для виконання військово-транспортного обов'язку підприємств» та форми 5 «Примітки до річної фінансової звітності» до групи «Транспортні засоби» окремого рядка 141 із деталізацією «у тому числі залучені для виконання військово-транспортного обов'язку підприємств».

Перспективи подальших досліджень пов'язані з науковим опрацюванням питань впливу чинників воєнного стану на зміст і якість розкриття інформації стосовно різних видів активів підприємств у Примітках до фінансової звітності.

Список літератури

1. Гуцаленко Л. В., Лазаришена І. Д., Марчук У. О., Зінкевич О. В. Облікова та аналітична оцінка основних засобів в умовах розвитку інформаційної економіки: монографія. К. : ЦУЛ, 2020. 252 с.

2. Задорожний З.-М., Муравський В., Костецький Я., Задорожний М. Удосконалення обліку необоротних активів у системі ефективного управління ними. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2022. Том 5. № 46. С. 149-160. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3791>. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3791/3664> (дата звернення 11.05.2024).

3. Москалюк Г. О., Цуканова В. О. Основні засоби крізь призму обліку за П(С)БО та МСФЗ: порівняльний аналіз. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2021. № 9-10 (286-287). С. 86-91. DOI: 10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-86-91. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2021/286-287/pdf/86-91.pdf> (дата звернення 11.05.2024).

4. Степаненко О. І. Основні засоби та їх класифікація в дисертаційних роботах українських науковців: обліковий аспект. Економічні студії. 2021. № 1 (31). С. 137-146. URL: https://www.researchgate.net/publication/365197288_Osnovni_zasobi_ta_ih_klasifikacia_v_disertacijnih_robotah_ukrainskih_naukovciv_oblikovij_aspekt (дата звернення 11.05.2024).

5. Сук П. Л. Нарахування амортизації кумулятивними методами. Інноваційно-технологічні шляхи розвитку агропромислового комплексу України : Зб. наук. праць. Ніжин. 2020. С. 63-

66. URL: http://nati.org.ua/docs/science/2020/Conference_28052020_p001.pdf (дата звернення 11.05.2024).
6. Міністерство фінансів України: веб-сайт. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 36 «Зменшення корисності активів». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%2036_ukr_2023.pdf (дата звернення 11.05.2024).
7. Верховна Рада України: веб-портал. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2004 № 817 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05#Text> (дата звернення 11.05.2024).
8. Міністерство фінансів України: веб-сайт. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%2016_ukr_2023.pdf (дата звернення 11.05.2024).
9. Верховна Рада України: веб-портал. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення 11.05.2024).
10. Верховна Рада України: веб-портал. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 30.09.2003 № 561 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (дата звернення 11.05.2024).
11. Верховна Рада України: веб-портал. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», затверджений Верховною Радою України від 21.10.1993 № 3543-XII (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 18.05.2024).
12. Верховна Рада України: веб-портал. Положення про військово-транспортний обов'язок, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 № 1921 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 18.05.2024).
13. Міністерство фінансів України: веб-сайт. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 «Оренда». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%A4%D0%97%2016_ukr_2023.pdf (дата звернення 18.05.2024).
14. Верховна Рада України: веб-портал. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. № 181 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00#Text> (дата звернення 18.05.2024).
15. Верховна Рада України: веб-портал. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», затверджений Верховною Радою України від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 18.05.2024).
16. Верховна Рада України: веб-портал. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення 18.05.2024).
17. Верховна Рада України: веб-портал. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (дата звернення 18.05.2024).
18. Верховна Рада України: веб-портал. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 07.12.2018 № 982 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18#Text> (дата звернення 18.05.2024).
19. Верховна Рада України: веб-портал. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635 (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (дата звернення 18.05.2024).
20. Портал Центру збору фінансової звітності «Система фінансової звітності» (2024). Сайт Порталу СФЗ. URL: <https://portal.frs.gov.ua/PublicData/PublicDataSearch.aspx> (дата звернення 18.05.2024).

References

1. Gutsalenko, L. V., Lazarishena, I. D., Marchuk, U. O., & Zinkevich O. V. (2020). Accounting and analytical evaluation of fixed assets in the conditions of the development of the information economy: monograph. K.: TsUL. [In Ukrainian].
2. Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., Kostetskiy, Y., & Zadorozhnyi, M. (2022). Improving of accounting of non-current assets in the system of their effective management. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5 (46), 149-160. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3791>. Retrieved from <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3791/3664> (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
3. Moskaliuk, H. O., & Tsukanova, V. O. (2021). Fixed assets through the prism of accounting for PSBO and IFRS: a comparative analysis. *Scientific bulletin of Odesa National Economic University*, 9-10 (286-287), 86-91. DOI: 10.32680/2409-9260-2021-9-10-286-287-86-91. Retrieved from <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2021/286-287/pdf/86-91.pdf> (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
4. Stepanenko, O. I. (2021). Fixed assets and their classification in the dissertation works of Ukrainian scientists: the accounting aspect. *Economic studies*, 1 (31), 137-146. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/365197288_Osnovni_zasobi_ta_ih_klasifikacia_v_disertacijnih_robotah_ukrainskih_naukovciv_oblikovij_aspekt (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
5. Suk, P. L. (2020). Accumulation of depreciation by cumulative methods. *Innovative and technological ways of development of the agro-industrial complex of Ukraine: Collection of science works*, 63-66. Retrieved from URL: http://nati.org.ua/docs/science/2020/Conference_28052020_p001.pdf (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
6. Ministry of Finance of Ukraine (2023). International accounting standard 36 «Impairment of Assets». Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%2036_ukr_2023.pdf (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2020). National regulation (standard) of accounting 28 «Impairment of Assets», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 24, 2004, № 817 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05#Text> (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
8. Ministry of Finance of Ukraine (2023). International accounting standard 16 «Property, Plant and Equipment». Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%91%D0%9E%2016_ukr_2023.pdf (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). National regulation (standard) of accounting 7 «Property, Plant and Equipment», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated April 27, 2000, № 92 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Methodological recommendations for accounting of fixed assets, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated September 30, 2003, № 561 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (accessed 11 May 2024). [In Ukrainian].
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). The Law of Ukraine «On Mobilization Preparation and Mobilization», approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on October 21, 1993, № 3543-XII (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Regulation on military transport duty, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 28, 2000, № 1921 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].
13. Ministry of Finance of Ukraine (2023). International Financial Reporting Standard 16 «Leases». Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/%D0%9C%D0%A1%D0%A4%D0%97%2016_ukr_2023.pdf (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). National regulation (standard) of accounting 14 «Leases», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated July 28, 2000, № 181 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00#Text>

(accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). The Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine», approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on July 16, 1999, № 996-XIV (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2024). National regulation (standard) of accounting 1 «General requirements for financial reporting», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 07, 2013, № 73 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2023). National regulation (standard) of accounting 25 «Simplified financial reporting», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 25, 2000, № 39 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2019). Methodological recommendations for drawing up a management report, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 07, 2018, № 982 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

19. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Methodological recommendations regarding the enterprise's accounting policy, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated June 27, 2013, № 635 (with changes and additions). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

20. Portal of the Financial Reporting Collection Center «Financial Reporting System». (2024). Sait portal.frs.gov.ua. Retrieved from <https://portal.frs.gov.ua/PublicData/PublicDataSearch.aspx> (accessed 18 May 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

Прийнята до публікації 24.05.2024

УДК 657.1:004.65

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-16-25>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НЕОБАНКІВ

Мацків О. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lmatskiv123@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6404-5473

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми цифрової трансформації банківського сектора, зокрема аналізу особливостей становлення та розвитку необанків. Метою статті є проведення компаративного аналізу розвитку необанків та окреслення перспектив їх розвитку в Україні. Визначено сутність поняття «необанк», основна відмінність якого від традиційної банківської установи полягає в тому, що він не має мережі «фізичних» відділень і повністю працює в режимі онлайн. Визначено фактори, що сприяють стрімкому розвитку світового необанківського сектору. Основну увагу приділено розгляду існуючих в зарубіжній практиці моделей розвитку необанків, їх продуктової та технологічної специфіки. Розглянуто вітчизняний досвід розвитку необанків та надано характеристику їх діяльності. Перспективами подальшого розвитку індустрії необанкінгу повинна стати стратегія їх участі у забезпеченні сталого розвитку країни.
Ключові слова: банківська система; банки; необанки; інновації; віртуальний банк; фінансові технології.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF NEOBANKS

Matskiv Olena, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: lmatskiv123@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6404-5473

Abstract. The article is devoted to the study of the problem of digital transformation of the banking sector, in particular, the analysis of the peculiarities of the formation and development of neobanks. The modern financial space is accompanied by rapid changes in digital technologies, which transform traditional banking and create new directions for the development of the field of digital financial services. One of such innovative directions is neobanking, as a concept of digital banking that combines modern technologies, the Internet and digital implementation of financial services in order to provide quick and convenient access to financial products and services for a wide range of clients. The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the development of neobanks and outline the prospects for their development in Ukraine. The essence of the concept of "neobank" is defined, the main difference of which from a traditional banking institution is that it does not have a network of "physical" branches and works entirely online. The factors contributing to the rapid development of the global neo-banking sector have been identified. The main attention is paid to the consideration of the development models of neobanks existing in foreign practice, their product and technological specifics. The domestic experience of the development of neobanks is considered and a description of their activities is provided. The prospects for the further development of the neobanking industry should be the strategy of their participation in ensuring the sustainable development of the country.
Key words: banking system; banks; non-banks; innovations; virtual bank; financial technologies.

JEL Classification: M110.

Постановка проблеми. Цифровізація світової економіки за останнє десятиріччя, поставила нові виклики перед банківськими бізнес-структурами, які спричинені підвищенням конкуренції на ринку. Завдяки прогресу цифрових технологій послуги в усьому світі трансформуються та стають більше орієнтованими на клієнтів.

Сучасний фінансовий простір супроводжується швидкими змінами у цифрових технологіях, які трансформують традиційний банкінг та створюють нові напрями для розвитку сфери цифрових фінансових послуг. Одним з таких інноваційних напрямків є необанкінг, як концепція цифрового банкінгу, що поєднує сучасні технології, інтернет та цифрову реалізацію фінансових послуг з метою забезпечення швидкого та зручного доступу до фінансових продуктів і сервісів для широкого кола клієнтів. Роль необанкінгу особливо підвищується на порядку денному, в умовах воєнного стану в Україні, що спричиняє неможливість проводити банківські операції клієнтами фізично у відділеннях банків.

Тому, дослідження питань щодо підвищення ефективності функціонування необанкінгу актуалізується на порядку денному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо розвитку необанкінгу досліджуються у наукових працях А. Семеног та О. Пахненко [1], яка розглянули особливості формування та здійснення діяльності необанків. У науковій праці В. Фединої та Л. Богріновцева [2], досліджено проблеми цифрової трансформації банківського сектора, зокрема проведено аналіз особливостей становлення та розвитку необанків як в зарубіжній, так і у вітчизняній практиці.

Також на увагу заслуговує наукова праця В. Коваленко та співавторів [3], які визначили особливості розвитку цифрової трансформації банківського бізнесу. Слушними є пропозиції, які представлені у науковій праці

О. Приятельчук [4]. Автор довів, що необанкінг підвищує ефективність ризик-менеджменту та дозволяє запроваджувати новаторські підходи до фінансового обслуговування [4].

Серед зарубіжних дослідників заслуговує на увагу наукова праця П. Бхатнагра та співавторів [5], які визначили рушійні сили впровадження необанкінгу на підставі компонент «електронна довіра» та «особиста інноваційність». А. Амон та співавтори довели, що незважаючи на ризики, необанки роблять значний внесок у забезпечення глобальної стійкості у багатьох відношеннях [6].

У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження, яке проведено Ченнаї Таміл Наду [7], який довів, використання штучного інтелекту, блокчейну та машинного навчання дозволяє захистити нові технології необанкінгу від еволюції кіберзагроз.

У роботах Ж. Нела та К. Бошоффа [8] та У. Філотто та колег [9] досліджується тема переходу споживачів з офлайн на онлайн обслуговування. При цьому акцент робиться на тому, що клієнтами необанків стають чутливі до ціни, раціональні та фінансово грамотні люди.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на чисельні дослідження, присвячені проблемам становлення та розвитку необанків в умовах цифрової трансформації банківського сектора, невирішеним залишається питання щодо можливості та ефективності їх функціонування у сучасних умовах розвитку вітчизняного ринку банківських послуг.

Мета дослідження. Мета дослідження є проведення компаративного аналізу розвитку необанків та окреслення перспектив їх розвитку в Україні.

Основний матеріал. Необанк – це фінтех-компанія, яка надає банківські послуги в цифровому форматі без традиційної мережі відділень банку. Він надає свої послуги виключно в Інтернеті, тому його також називають інтернет-банком, віртуальним банком, цифровим банком і банком претендентів. Це абсолютно новий банк, створений на новій технологічній платформі, з інфраструктурою, яка відрізняється від традиційних банків більш високою якістю обслуговування та підтримки клієнтів [10].

Еволюційний шлях трансформації банківських послуг у віртуальний простір розпочався достатньо давно. Однією з перших небанківських компаній була британська «First Direct», яка запропонувала телефонний банкінг у 1989 році. Банк першим застосував концепцію безмережевої роботи та обслуговування клієнтів 24/7 через кол-центр. До травня 1991 року послугами банку скористалися 100 тис. клієнтів [10]. З поступовим розвитком Інтернету з'явилися перші інтернет-банки. Цей вид банку вперше також з'явився у Великобританії в 1998 році. За допомогою кол-центру та онлайн-порталу клієнти мали змогу керувати своїми рахунками. Завдяки зручному сервісу банк незабаром мав понад 2 мільйони рахунків клієнтів.

Інтернет-банкінг і телефонний банкінг стали основою роздрібного банківського обслуговування з середини 2000-х років. Більшість банків взяли це до уваги, інтегрувавши такі онлайн-рахунки у свої основні пропозиції, одночасно змінюючи або скорочуючи мережу відділень.

Проте нова хвиля зрілих небанківських компаній вийшла на світові ринки лише за останні п'ять років. Вивчення наукових думок з цього питання засвідчили, що на сьогодні термін «необанк» не має конкретного визначення. Якщо розглядати походження цього поняття, то бачимо, що слово утворилося від уже знайомого нам терміну «банк» з додаванням префікса «нео» з грецької мови (neos у перекладі з грецької означає «новий») [11]. Насправді такі банки також відомі як онлайн-банки або прямі банки.

Слід відмітити, що значний вплив на появу та розвиток нових банків мали такі фактори як: масове використання мережі Інтернет і мобільного зв'язку, розвиток цифрових технологій, зміна потреб клієнтів банків, коронокриза, геополітичні світові шоки.

Важливо відрізнити повноцінні незалежні необанки як від комерційних банків з фізичними

офісами, які обслуговують клієнтів каналами дистанційного банківського обслуговування, так і від звичайних фінтех-компаній, що вдаються до послуг стороннього банку-партнера або материнського банку. Порівняння можливих варіантів організації ділової практики «цифрового банку» представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика бізнес-моделей необанків (цифрових банків)

Модель	Продукт, маркетинг, продажі	Канали	Бек-офіс	Ліцензія	Приклад
1	Власними зусиллями	Власними зусиллями	Власними зусиллями	Власна	Fidor bank (Німеччина)
2	Власними зусиллями	Власними зусиллями	Власними зусиллями	Ліцензія материнського банку	Hello bank (Франція)
3	Власними зусиллями	Власними зусиллями	Поєднують із материнським банком	Ліцензія материнського банку	Moven (США)
4	Власними зусиллями	Поєднують із материнським банком	Поєднують із материнським банком	Ліцензія материнського банку	FRANK (Сингапур)

Джерело: складено авторкою з використанням матеріалів [2;5]

Якщо банк надає послугу каналами дистанційного банківського обслуговування, його ще не можна назвати необанком.

Сьогодні для всіх учасників банківського ринку характерна цифрова трансформація, що супроводжується автоматизацією процесів та наданням послуг у віддаленому режимі. Відповідно, з метою підтримки конкурентоспроможності банки переводять частину послуг в онлайн-режим для швидкого та комфортного обслуговування клієнтів. Необанки характеризуються наданням послуг виключно каналами дистанційного банківського обслуговування через відсутність у них фізичних офісів.

Критерієм необанків є наявність власної банківської ліцензії. Саме це відрізняє їх від дочірніх структур вже існуючих банків, які надають банківські послуги клієнтам через материнський банк, але під своїм брендом, або фінтех-стартапів, які вдаються до ліцензій сторонніх банків-партнерів з метою скорочення власних витрат. Після отримання ліцензії діяльність необанків (варіант № 1 у табл. 1) суворо регулюється законом, у них виникають зобов'язання перед клієнтами щодо збереження коштів, забезпечення банківської таємниці тощо.

На сьогодні у світі налічується близько 280 необанків. До найбільш відомих можна віднести британські «Tandem Bank» (заснований у 2013 р.), «Atom Bank» (2014 р.), «Monzo Bank» (2015 р.), «Starling Bank» - ліцензований мобільний банк, заснований у 2014 р., «WeBank» (розпочав діяльність на початку 2015 р. як перший цифровий банк у Китаї), «Simple» - американський необанк, заснований у 2009 р., німецькі «Fidor Bank», створений у Мюнхені у 2009 р., та «N26», запущений на початку 2015 р., а також «Monobank» - український віртуальний банк, який здійснює свою діяльність з 2017 р. і надає послуги на підставі банківської ліцензії «Універсал Банк» [11].

В межах прикладної частини дослідження ми провели порівняльний аналіз основних ринкових та фінансових показників «цифрових банків» і особливо повноцінних ліцензованих необанків. Він засвідчив, що більшість найбільших фінтех-страпів та необанків є збитковими (табл. 2).

Таблиця 2

Великі незалежні «цифрові банки» світу за ринковою вартістю, млрд дол США

Назва банку млн \$	Ринкова вартість,	Ліцензія	Останній доступний звітний рік	Активи на кінець року, млн \$	Чистий прибуток за рік, млн \$
Nubank (Бразилія)	45,0	Так	2020	4 867	-22

OakNorth (Велико-британія)	5,0	Так	2021	3 570	100
Monzo (Великобританія)	4,5	Так	2021	5 218	-119
Varo (США)	2,5	Так	2022	436	-237
S6 Bank (Бразилія)	2,3	Так	2020	1 874	-101
Starling Bank (Великобританія)	1,9	Так	2021	11 905	45
Bunq (Нідерланди)	1,9	Так	2021	1 454	-13
Judo Bank (Австралія)	1,7	Так	2022	9 415	-6
Atom Bank (Великобританія)	1,3	Так	2021	4 593	-9
Revolut (Великобританія)	33,0	Ні	2022	-	-168
SoFi (США)	12,0	Ні	2022	-	-320
N26 (Німеччина)	9,0	Ні	2018	-	-39
Dave (США)	4,0	Ні	2022	-	-131
Aspiration (США)	2,3	Ні	2021	-	-144

Джерело: складено авторкою за матеріалами [12]

Згідно зі звітом Mordor Intelligence , у 2020 році світовий ринок необанків оцінювався в 18,6 мільярда доларів США, а до 2026 року очікується, що він досягне 333,4 мільярда доларів США, зростаючи на 50,6% протягом прогнозованого періоду. Очікується, що річний темп зростання вартості транзакції (CAGR 2023-2027) складе 18,25%, що призведе до прогнозованої загальної суми 8,86 трильйона доларів США до 2027 року, згідно з даними Statista. Ці статистичні дані підкреслюють швидке зростання та зростання популярності необанків як руйнівної сили в традиційній банківській галузі, а саме:

- ринок необанкінгу суттєво зріс у розмірах, із зростанням на 36 % за рік з 2020 по 2021 рік, що вказує на зростаючий попит на цифрові банківські рішення;
- очікується, що ця тенденція продовжуватиметься, і протягом наступних восьми років прогнозується вищий річний темп зростання;
- прогнозується, що ринок перевищить 66 млн дол США у 2022 році та зросте до понад 2 млрд дол США до 2030 року, що відображає перевагу клієнтів зручним, безпечним, простим і доступним банківським рішенням [13].

Однією з головних причин зростання транзакцій і витрат у необанку є все більше впровадження цифрових методів оплати. Оскільки все більше людей використовують мобільні платіжні програми, стало легше та зручніше проводити фінансові операції без готівки чи фізичних карток. Таким чином, у 2026 році через необанки буде витрачено понад 7,5 трлн дол США.

У таблиці 3 детально описано найвідоміші небанківські установи Європи.

Таблиця 3

Характеристика найбільш відомих необанків Європи

Назва банку, країна, валюта	Що потрібно зробити для відкриття рахунку	Обслуговування рахунку	Послуги банку
Atom Bank, Великобританія, GBP	Завантажити додаток, відскакувати документ, який підтверджує особу	безкоштовне	Грошові перекази, операції по рахунках, проведення платежів

Number26, Німеччина, EUR	Вказати e-mail і країну проживання, зробити відео дзвінок та показати документ, який підтверджує особу	безкоштовне	Грошові перекази, операції по рахунку, платежі, овердрафт
Nemea, Мальта, EUR, USD, GBP, CAD, AUD, CH	Заповнити анкету на сайті, перевести з іншого активно рахунку мінімум 50 євро, через два дні буде доступний для користування	безкоштовне	грошові перекази (є власна платіжна система Nemea Instant Payment), операції по рахунку, платежі, ощадні та бізнес рахунки, депозити
Fidor Bank, Німеччина, EUR	Вказати e-mail і телефон, потім пройти по посиланню з присланого банком листа, підтвердити особистість можна в будь-якому поштово-му відділенні, куди потрібно прийти з посвідченням особи	безкоштовне	грошові перекази, операції по рахунку, платежі, ощадні та бізнес-рахунки, кредитування, взаємне кредитування, страхування
Saxo Bank, Данія EUR, AUD, CAD, DKK, USD, HKD, JPY, NZD, NOK, SGD, SEK, CHF, GBP	У банку можна відкрити торговий рахунок – мінімальна сума балансу не менше ніж 10 тис. дол. США, але є і пробний безкоштовний варіант. Далі процедура стандартна – онлайн-заявка, підтвердження особи (паспорт) і переклад на рахунок необхідної суми	безкоштовне, але є комісія по залишку на рахунку	Forex, біржові опціони, ф'ючерси, акції, індекси, угоди з валютами і дорогі цінні металами, страхування
Sberbank Direct і VTB Direct, Німеччина EUR	Поточний банківський рахунок і мобільний номер у Німеччині, а також ПМЖ цієї країни. Заявка оформляється онлайн, можна підтвердити особу по відео чату	безкоштовне	Ощадні рахунки та вклади

Джерело: складено авторкою за матеріалами [13]

Слід також звернути увагу на те, що необанки світу беруть участь в проєктах «зеленого фінансування» для забезпечення сталого розвитку у глобальному вимірі. Характеристика діяльності таких необанків подана у таблиці 3.

Таблиця 3

Приклади необанків світу, які беруть участь у проєктах «зеленого банкінгу»

Необанк	Характеристика діяльності за напрямом «зеленого банкінгу»
---------	---

Sterling	<ul style="list-style-type: none"> - емісія платіжних карток з переробленого пластику та іншого матеріалу, що підлягає переробці; - екологічно чисті офіси, що живляться відновлюваною енергією; - фінансування проєктів, які зменшують обсяг використання паперу за для досягнення нульових викидів вуглецю; - надання клієнтам послуги переходу на постачальника відновлюваної енергії; - відповідальна кредитна політика.
Treecard	«дерев'яні» дебетові картки, створені таким чином, щоб не завдати шкоди навколишньому середовищу.
Aspiration	<ul style="list-style-type: none"> - соціально свідомі та стійкі послуги з управління готівкою; - функція «Plant Your Change» округлює покупки до цілого долара, а округлення йде до фонду для посадки дерев.
Bunq	<ul style="list-style-type: none"> - посадка дерев за кожні витрачені 100 євро; - публікація звіту про кліматичні заходи.
Tomorrow	<ul style="list-style-type: none"> - збереження одного квадратного метру тропічного лісу за кожен євро, витрачений за допомогою платіжної картки; - функція вуглецевого сліду без додаткових витрат; - можливість округлити кожен платіж до повного євро, який потім жертвується на кліматичну справедливість; - кожного разу, коли клієнт замовляє картку, у Гватемалі садять дерево, використання «дерев'яних» карток.
Monzo	<ul style="list-style-type: none"> - етичне інвестування вкладів клієнтів (наприклад, не інвестування в енергію, що базується на викопному паливі компанії, або зброї та тютюнові компанії); - відсутність штучного податкового планування; - підхід нульової толерантності до сучасного рабства та торгівлі людьми; - відносно низький вуглецевий слід; - екологічні цілі, такі як нульові чисті викиди до 2030 року у всьому ланцюжку створення вартості.
Helios	головною метою є зменшення глобального потепління; нове стійке банківське рішення; дозволити лише екологічні інвестиції; жоден євро не фінансує забруднюючу промисловість як нафта чи вугілля; фінансування лише екологічно чистих інвестиційних проєктів; повна прозорість щодо напрямків фінансування; пропонує безкоштовний калькулятор вуглецевого сліду.
Green Got	<ul style="list-style-type: none"> - еквівалент вуглекислого газу (CO2e) покупок клієнтами картками, щоб вони могли бачити свій особистий вплив на навколишнє середовище; - альтернативні та повністю прозорі екологічні банківські рахунки, які з кожною транзакцією сприяє фінансуванню очищення океану, відновлення лісів або розвитку відновлюваної енергії; - листівка з натурального дерева або переробленого пластику.

Джерело: [6, с. 4-5]

За останні роки в Україні спостерігається стабільне зростання безготівкових розрахунків у порівнянні з готівковими операціями (рис. 1). Так, ще у 2017 р. вони становили 835 млрд грн, а починаючи з 2020 р. з початком пандемії COVID-19 вони зросли до 1749 млрд грн і перевищили готівку в обігу. Це свідчить про зростання свідомості та прийняття безготівкових технологій як зручного та безпечного способу оплати. За період травень-грудень 2023 р. безготівкові розрахунки склали 93,4 %, що пов'язано з розвитком фінтех-індустрії, широким впровадженням мобільних платежів та покращенням фінансової інфраструктури в країні.

Рис. 1 Динаміка з отримання готівки та безготівкових операцій, здійснених із використанням платіжних карток, млрд грн.

Джерело: складено авторкою з використанням матеріалів [14]

Станом на початок 2024 року, в Україні функціонує 7 необанків (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика специфічних рис вітчизняних необанків

Банк/рік заснування	Банківська ліцензія	Банківські продукти	Споживчий сегмент
Monobank (2017 р.)	АТ «Універсал Банк»	Онлайн-платежі, перекази. депозити, кредити, кеш-бек, емісія карток в біткоїнах, купівля акцій на американському фондовому ринку	Фізичні особи, фізичні особи підприємці
Sportbank (2019 р.)	АТ «Таскомбанк», АТ «Оксі Банк»	Онлайн-платежі, перекази. депозити, кредити, кешбек 10 % при купівлі спортивного одягу та абонементів у фітнес клуби	Фізичні особи
Todobank (2020 р.)	АТ «Мегабанк»	Онлайн-платежі, перекази. депозити, кредити, оплата комунальних послуг без комісій, можливість використовувати у мобільному додатку платіжну картку, яку емітував інший банк	Фізичні особи
O. Bank (2020 р.)	АТ «Ідея Банк»	Онлайн-платежі, депозити, кредити, безконтактні р2р перекази, зняття готівки з банкоматів без комісій у перші 4 місяці користування картою	Фізичні особи
Neobank (2020 р.)	АТ «АКБ «Конкорд»	Онлайн-платежі, перекази. депозити, кредити, касовий апарат у телефоні, власний еквайринг, нагадування про сплату процентів за кредитом та податків	Фізичні особи підприємці, юридичні та фізичні особи
Izibank (2020 р.)	АТ «Таскомбанк»	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, кешбек 1% на всі категорії платежів	Фізичні особи
Банк «Власний рахунок»	ПАТ «Банк Восток»	Онлайн-платежі, перекази. депозити, картку при покупці в мережі Fozzy	Фізичні особи

Джерело: складено авторкою за матеріалами [1, с. 134; 2]

Першим та найбільш відомим небанком в Україні є Monobank, який бере свій початок від 2017 року, та який обслуговує понад 7 мільйонів клієнтів. Щоденний індекс активних користувачів досяг 1,3 мільйони. Він здійснює свою діяльність на основі банківської

ліцензії АТ «Універсал Банк». Monobank пропонує банківські цифрові фінансові продукти: оформлення кредитних карток (у тому числі для дітей), оформлення депозитів; міжнародні перекази; розстрочки та кредитування; купівля облігацій; відкриття та обслуговування рахунків ФОП тощо [15].

Якщо порівнювати вітчизняні необанки (табл.5), можна дійти висновку, що «Monobank» має найбільшу ставку за депозитами, 15 % річних у національній валюті.

Таблиця 5

Необанки України: порівняльна таблиця

Необанк	Monobank	Sportbank	Izibank	Todobank	O.bank	Власний рахунок
Максимальна ставка за депозитом	15 %	Немає депозитів	9,75 %	Немає депозитів	Від 7,5 % до 20 %в	8,5 %
Кредит (сума, ставка, пільговий період)	До 100 тис. грн, 31,0 %, до 62 днів	До 100 тис. грн, до 121,77%, до 120 днів	Від 500 до 200 000 грн., 59 %, до 62 днів	До 200 тис. грн, до 62 днів	До 200 тис. грн, від 34,8 % річних, до 120 днів	До 100 тис. грн., 43, 1 %, до 62 днів
Кешбек	20,0 %	10% на спортивні товари; до 20% на інші категорії	1–2 %	1 % на все	2–5 %, 10–30 % на Google сервіс	немає

Джерело: складено авторкою за офіційними сайтами необанків

В трьох необанках: «Sportbank», «Todobank» та «O.bank» взагалі немає депозитів. Проте, цифровий банк «Sportbank» закривається через втрату партнера в особі АТ «Таскобанк». Під найменший процент, надає кредити «Todobank», та на більші суми – до 200000 тисяч гривень. Кешбеки найбільші в «Monobank», «Sportbank» та «O.bank». Тому, кожен із представлених необанків України має право на подальший розвиток. На фінансовому ринку вони завоювали власну сегментовану нішу. Проте, найбільш конкурентним необанком України залишається «Monobank».

Висновки. Необанки швидко стають об’єктом вибору для багатьох клієнтів, які шукають сучасні та доступні банківські послуги. Вони пропонують ряд переваг порівняно з традиційними банками, починаючи з низьких комісійних до високих процентних ставок, простий процес реєстрації, цілодобову підтримку клієнтів і повний досвід цифрового банкінгу.

Для переходу до необанків необхідно не лише замінити відділення традиційних банків онлайн-платформами, а й забезпечити високий рівень довіри до них з боку клієнтів, підвищити фінансову грамотність, забезпечити безперебійну роботу технічного обладнання, якісний індивідуальний клієнтоорієнтований підхід, оновлення нормативно-правової бази, особливо щодо порядку створення та умов ліцензування нової банківської бізнес-структури.

Перспективами подальшого розвитку індустрії необанкінгу повинна стати стратегія їх участі у забезпеченні сталого розвитку країни. Світові необанки досягли значних успіхів у розвитку екології, економіки та соціальної сфери, але проблеми та можливості залишаються. Нормативна база повинна бути удосконалена, враховуючи врахувати динамічний характер необанків, дотримуючись принципів справедливості та інклюзивності.

Подальші дослідження в цій галузі, особливо з точки зору регулювання та нагляду, мають вирішальне значення для пом’якшення наслідків виникаючих ризиків, вдосконалення стійких бізнес-стратегій та максимізації позитивного внеску необанків до сталого розвитку.

Список літератури

1. Семенов А. Ю., Пахненко О. М., Шалда А. А. Необанки в Україні: особливості,

- тренди та перешкоди розвитку. *Modern Economics*. 2023. №39. С.131-137. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-20). URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/93122> (дата звернення 15.06.2024).
2. Федина В. В., Богріновцева Л. М., Необанки: світовий досвід та вітчизняна практика. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2022. № 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-08-02>. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_6_2022. (дата звернення 15.06.2024).
3. Kovalenko V., Sheludko S. Cherkashyna K. Digital transformation of banking business present and future. *Socio-Economic relations in the digital society*. 2023. Vol. 4 (50). P. 25-40. DOI: 10.55643/ser.4.50.2023.539.
4. Приятельчук О. А. Порушення фінансових технологій: поява необанків в епоху цифрової трансформації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2023. Вип. 39. С. 152-159. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10215931>. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/993/884> (дата звернення 15.06.2024).
5. Bhatnagr, P., Rajesh, A. Misra, R. (2024), "Neobank adoption: integrating the information systems effectiveness framework with the innovation resistance model", *Management Decision*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-06-2023-0977>. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/MD-06-2023-0977/full/html>. (дата звернення 15.06.2024).
6. Aleksandra Amon , Timotej Jagrič , Žan Jan Oplotnik. The Neobank Revolution: An Assessment of Their Contribution to the Global Sustainability. Not peer-reviewed version. 25 April 2024. doi: 10.20944/preprints202404.1567.v1. <https://www.preprints.org/manuscript/202404.1567/v1>
7. Chennai, Tamil Nadu. Securing the Future of Finance: How AI, Blockchain, and Machine Learning Safeguard Emerging Neobank Technology Against Evolving Cyber Threats. *Partners Universal Innovative Research Publication (PUIRP)*. 2023. Vol. 01. Is.01. P. 54-55. DOI:10.5281/zenodo.10001735
8. Nel J., Boshoff C. "I just don't like digital-only banks, and you should not use them either": Traditional-bank customers' opposition to using digital-only banks . *Journal of Retailing and Consumer Services*. 2021. Vol. 59. P. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102368>
9. Filotto, U. Caratelli, M. & Fornezza, F. Filotto, U et al., Shaping the digital transformation of the retail banking industry. *Empirical evidence from Italy, European Management Journal*. 2021. Vol. 39 (3). P. 366-375. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.08.004>.
10. Сидоренко В. Роль необанків у період війни. 2023. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/deloitte-press/2023/12-06.html>. (дата звернення 15.06.2024).
11. Ходокевич С., Пономаренко К., Журавльов О. Розвиток необанків в Україні та світі. *Modeling the development of the economics systems*. 2023. № 1. С. 175-184. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-25>
12. Statista. Dossier on digital challenger banks. URL: <https://www.statista.com/study/90254/digital-challenger-banks/> (дата звернення 16.06.2024).
13. SDK.finance. Top Neobanks of 2024: Revolutionizing the Banking Industry. <https://sdk.finance/top-neobanks-of-2024-revolutionizing-the-banking-industry/>.(дата звернення 16.06.2024).
14. Річний звіт Національного банку України за 2023 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf?v=7. (дата звернення 16.06.2024).
15. Monobank. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.monobank.ua/about>. (дата звернення 16.06.2024).

References

1. Semenog, A. Yu., Pakhnenko, O. M., Shalda, A. A. (2023). Neobanks in Ukraine: features, trends and obstacles to development. *Modern Economics*, 39, 131-137. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-20). Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/93122> (assessed 15, June 2024). [In Ukrainian].
2. Fedina, V.V., Bogrinovtseva, L.M. (2022). Neobanks: world experience and domestic practice. *Problemy suchasnykh transformatsiy*, 6. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-08-02>. Retrieved from https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_6_2022. (assessed 15, June 2024). [In Ukrainian].

3. Kovalenko, V., Sheludko, S. & Cherkashyna, K. (2023). Digital transformation of banking business present and future. *Socio-Economic relations in the digital society*, 4 (50), 25-40. DOI: 10.55643/ser.4.50.2023.539.
4. Priyatelchuk, O. A. (2023). Disruption of financial technologies: the emergence of neobanks in the era of digital transformation. *Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna*, 39, 152-159. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10215931>. Retrieved from <https://nzlulp.org.ua/index.php/journal/article/view/993/884> (assessed 15, June 2024). [In Ukrainian].
5. Bhatnagr, P., Rajesh, A. & Misra, R. (2024), "Neobank adoption: integrating the information systems effectiveness framework with the innovation resistance model", *Management Decision*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-06-2023-0977>. Retrieved from <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/MD-06-2023-0977/full/html>. (assessed 15, June 2024).
6. Aleksandra, Amon, Timotej, Jagrič, & Žan, Jan Oplotnik. (2024). The Neobank Revolution: An Assessment of Their Contribution to the Global Sustainability. Not peer-reviewed version, 25 April 2024. DOI: 10.20944/preprints202404.1567.v1. Retrieved from <https://www.preprints.org/manuscript/202404.1567/v1>. (assessed 15, June 2024).
7. Chennai, Tamil Nadu. (2023). Securing the Future of Finance: How AI, Blockchain, and Machine Learning Safeguard Emerging Neobank Technology Against Evolving Cyber Threats. *Partners Universal Innovative Research Publication (PUIRP)*, 01, 54-55. DOI:10.5281/zenodo.10001735
8. Nel J., Boshoff C. (2021). "I just don't like digital-only banks, and you should not use them either": Traditional-bank customers' opposition to using digital-only banks. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59, 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102368>
9. Filotto, U. Caratelli, M. & Fornezza, F. (2021). Shaping the digital transformation of the retail banking industry. Empirical evidence from Italy, *European Management Journal*, 39 (3), 366-375. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.08.004>.
10. Sydorenko, V. (2023). The role of neobanks during the war. <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/deloitte-press/2023/12-06.html>. (application date 06/15/2024). (assessed 15, June 2024). [In Ukrainian].
11. Khodokevich, S., Ponomarenko, K., & Zhuravlyov, O. (2023). Development of neobanks in Ukraine and the world. Modeling the development of economic systems, 1. 175-184. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-25>. [In Ukrainian].
12. Statista. Dossier on digital challenger banks. URL: <https://www.statista.com/study/90254/digital-challenger-banks/>(assessed 16, June 2024).
13. SDK.finance. Top Neobanks of 2024: Revolutionizing the Banking Industry. <https://sdk.finance/top-neobanks-of-2024-revolutionizing-the-banking-industry/>. (assessed 16, June 2024).
14. Annual report of the National Bank of Ukraine for 2023. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf?v=7. (assessed 16, June 2024). [In Ukrainian].
15. Monobank. Official website. Retrieved from <https://www.monobank.ua/about>. (assessed 16, June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

Прийнята до публікації 24.05.2024

УДК 658.5:330.1

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-26-32>

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Семенова К. Д., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: ka_sta@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-1613-7218

***Анотація.** Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад аналізу дебіторської заборгованості на основі системи показників і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її використання на підприємстві. Під час здійснення дослідження використовувався системно-аналітичний метод; методи аналізу динаміки – для виявлення зміни дебіторської заборгованості підприємства; методи аналізу структури – для визначення структури оборотного капіталу та дебіторської заборгованості; табличний та графічний методи – для наочного відображення інформації. Результати проведеного дослідження дозволили зробити висновок, що дебіторська заборгованість є невід’ємною складовою діяльності підприємства, яка впливає на його фінансовий стан; на основі отриманих результатів запропоновано систему заходів щодо підвищення ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві. Результати проведеного аналізу дозволили виявити проблеми, що є на підприємстві з погляду використання дебіторської заборгованості та її впливу на діяльність суб’єкта господарювання, і на основі виявлених негативних тенденцій обґрунтувати необхідність прийняття ефективних управлінських рішень.*

***Ключові слова:** дебіторська заборгованість, аналіз, управління, підприємство, оборотні активи, тенденція.*

ANALYTICAL SUPPORT FOR THE MANAGEMENT OF ACCOUNTS RECEIVABLE OF THE ENTERPRISE

Kateryna D. Semenova, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: ka_sta@ukr.net

ORCID ID:0000-0002-1613-7218

***Abstract.** The purpose of the study is to generalize the theoretical foundations of accounts receivable analysis based on a system of indicators and to develop practical recommendations for improving the efficiency of its use at the enterprise. The system-analytical method was used during the research; methods of dynamics analysis – to identify changes in the accounts receivable of the enterprise; methods of structure analysis – to determine the structure of working capital and accounts receivable; tabular and graphical methods – for visual display of information. The results of the study led to the conclusion that accounts receivable is an integral part of the enterprise's activities, which affects its financial condition. Enterprises need to constantly monitor the formation of accounts receivable, look for ways to speed up payment for products by buyers; form a ratio between accounts receivable and accounts payable to minimize financial risks.*

The analysis has revealed negative trends that have emerged at one of the leading enterprises producing digital communications in Ukraine. The management of the enterprise needs to develop measures to accelerate the repayment of accounts receivable, as its amount is growing every year. In particular, it is advisable to consider the composition of the debt for each debtor and establish the reasons for its occurrence; to establish price discounts to speed up payment for products; to more clearly specify in sales contracts possible sanctions for violation of payment terms for products; to seek a rational ratio between the number of receivables and payables. The results of the analysis made it possible to identify the problems present at the enterprise in terms of the use of accounts receivable and its impact on the activities of the business entity, and, based on the identified negative trends, to substantiate the need for effective management decisions.

***Key words:** accounts receivable, analysis, management, enterprise, current assets, trend.*

JEL Classification: G120; M110.

Постановка проблеми. Організація обліку та аналізу взаєморозрахунків із клієнтами має ключове значення для підприємства будь-якого виду діяльності. Результати цього процесу безпосередньо впливають на фінансову стійкість, конкурентоспроможність та прибутковість бізнесу. При дослідженні фінансового стану підприємства важливо аналізувати динаміку, склад, структуру та причини утворення дебіторської заборгованості, враховуючи специфіку діяльності підприємства, його зв'язки з покупцями та постачальниками, а також кожну конкретну ситуацію. Методика проведення економічного аналізу дебіторської заборгованості

є складним і дискусійним питанням, особливо через проблему неплатежів. Для вирішення цієї проблеми необхідно вживати різноманітні заходи, включаючи юридичні, економічні, психологічні. Управління дебіторською заборгованістю є важливою умовою ефективного управління підприємством загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання аналізу дебіторської заборгованості розглядали у своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Ф. Бутинець, Дж. Ван Хорн, О. Головащенко, О. Каховська, М. Медведєв, Т. Момот, О. Ніколаєнко, М. Пушкар, К. Роберт, В. Савчук, Д. Стоун, Н. Ткаченко, М. Хохлов, В. Шевчук та ін. Кожен із науковців пропонує свій підхід до аналізу дебіторської заборгованості, однак загалом методика аналізу та сукупність показників, що розраховуються для її оцінки, зазвичай збігаються.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючий інтерес наукової спільноти до ефективності управління дебіторською заборгованістю та значну кількість досліджень у цьому напрямі, досі немає єдиного підходу до визначення дебіторської заборгованості та загалом до проведення її комплексного аналізу. Важливо зазначити, що питання заборгованості завжди залишатимуться актуальними, оскільки обсяг та різноманітність операцій, що здійснюються за їх участю, постійно зростають, що ставить бізнес перед новими ризиками, а на ринку з'являються нові інструменти. Зокрема, важливим є подальше дослідження дебіторської заборгованості як важливого фактора фінансової стабільності підприємства.

Мета дослідження. Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад аналізу дебіторської заборгованості на основі системи показників і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її використання на підприємстві.

Основний матеріал. Дебіторська заборгованість виникає під час здійснення передоплати за майбутні поставки товарів і послуг, відтермінування платежу підприємству, розрахунків з підзвітними особами тощо.

Підходи науковців до визначення сутності категорії дебіторської заборгованості іноді істотно відрізняються. Так, О. Закревська зазначає, що дебіторська заборгованість є однією із складових оборотного капіталу суб'єкта господарювання, яка передбачає певні вимоги до контрагентів щодо здійснення ними оплати за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги [1, с. 103].

В. Зімовець вважає, що дебіторська заборгованість – це послуги, які невчасно сплачені юридичними та фізичними особами, тому є вилученими з кругообігу підприємства коштами, причому це має документальне підтвердження, яке надає право підприємству на отримання боргу [2, с. 8].

Н. Матицина вважає, що дебіторська заборгованість – це сума коштів, яка відображає неспроможність компанії виконати свої грошові зобов'язання перед певним підприємством після того, як настав визначений згідно з договором термін її оплати [3, с. 39].

Т. Момот взагалі ототожнює дебіторську заборгованість з безвідсотковою позикою контрагентам [4, с. 207].

Відповідно до національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 під дебіторською заборгованістю розуміється сума заборгованості дебіторів перед підприємством на визначену дату [5].

Міжнародні стандарти фінансової звітності трактують дебіторську заборгованість як фінансовий актив, що дає одній стороні право отримати грошові кошти від іншої сторони у певний момент часу в рамках укладеного договору [6].

Вважаємо, що дебіторська заборгованість – це більш складна категорія, яка, по-перше, відображає суму боргу перед підприємством, що підлягає погашенню; по-друге, є вилученими з кругообігу коштами; по-третє, відображає фінансові зобов'язання внутрішніх і зовнішніх партнерів компанії, які виникають із договірних відносин між ними; по-четверте, є сумою кредиту, що надає підприємство своїм контрагентам; по-п'яте, є показником, що безпосередньо впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Дебіторську заборгованість можна характеризувати як складову оборотного капіталу підприємства, що має такі особливості:

- вона є ресурсом, яким управляє організація;
- представляє собою майбутню економічну вигоду, права на яку мають бути юридично закріплені;
- заборгованість приносить майбутню економічну вигоду лише у разі впевненості у сплаті рахунків; в іншому випадку її розглядають як втрати.

Наявність дебіторської заборгованості є типовим явищем у діяльності підприємства, і кожен суб'єкт господарювання намагається її зменшити. Зменшення дебіторської заборгованості є важливим резервом для скорочення потреб підприємства у додаткових оборотних коштах і сприяє прискоренню їх обігу.

Загальна сума зобов'язань дебіторів перед підприємством залежить від низки факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, основні з яких представлені у табл. 1.

Наявність дебіторської заборгованості на підприємстві здійснює позитивний і негативний вплив на результати його діяльності. Зокрема, позитивний вплив полягає в стимулюванні збільшення обсягів продажу продукції, формуванні конкурентоспроможного асортименту продукції, прискоренні реалізації запасів тощо. Серед негативних наслідків можна виділити погіршення фінансового стану підприємства, вилучення коштів з обороту, виникнення втрат від інфляції та ін.

Таблиця 1

Внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на формування дебіторської заборгованості на підприємстві

Внутрішні фактори	Зовнішні фактори
<ul style="list-style-type: none"> – тип продукції, що виготовляє підприємство; – кредитна політика, що проводить підприємство; – види розрахунків, які підприємство використовує у своїй діяльності; – здійснення (або відсутність) контролю за формуванням дебіторської заборгованості. 	<ul style="list-style-type: none"> – економічний стан у країні; – ефективність грошово-кредитної політики, яку проводить Національний банк; – стан розрахунків у країні; – рівень інфляції; – ступінь насиченості ринку та його ємність; – сезонний характер виробництва продукції.

Джерело: складено авторкою за матеріалами [7, 8]

Заборгованість клієнтів перед підприємством може здійснювати значний вплив на рівень його прибутковості, оскільки є важливою частиною оборотних активів. З іншого боку, вона впливає на формування самих оборотних активів.

Беручи до уваги позитивний вплив дебіторської заборгованості, також слід враховувати фактори, які в певних обставинах можуть наражати на ризики нормального функціонування підприємства під час реалізації продукції та надання послуг:

- відбір контрагентів;
- терміни та умови надання товарного кредиту;
- процедури врегулювання заборгованості [9, с. 404].

Виникнення або уникнення дебіторської заборгованості на підприємстві залежить від ступеня важливості дебітора. З цього погляду виділяють такі групи дебіторів:

- дебітори, які приносять підприємству основну частину виручки;
- дебітори, які приносять суб'єкту господарювання значну частину виручки, проте обсяги продажу яким невеликі, але вони є достатньо стабільними;
- дебітори, які здійснюють незначні або разові закупівлі [10, с. 21].

Будь-якому підприємству важливо ефективно управляти дебіторською заборгованістю, тому що вона є інструментом безвідсоткового кредитування покупців за отриману ними продукцію, роботи або послуги. Тому важливе значення має аналіз дебіторської заборгованості й насамперед її динаміки.

Розглянемо методику аналізу дебіторської заборгованості на прикладі ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД», яке є національним виробником цифрових засобів зв'язку.

Перш ніж здійснювати аналіз дебіторської заборгованості, доцільно спочатку встановити її місце в оборотних активах підприємства. Для цього необхідно розглянути структуру оборотних активів досліджуваного підприємства (рис. 1).

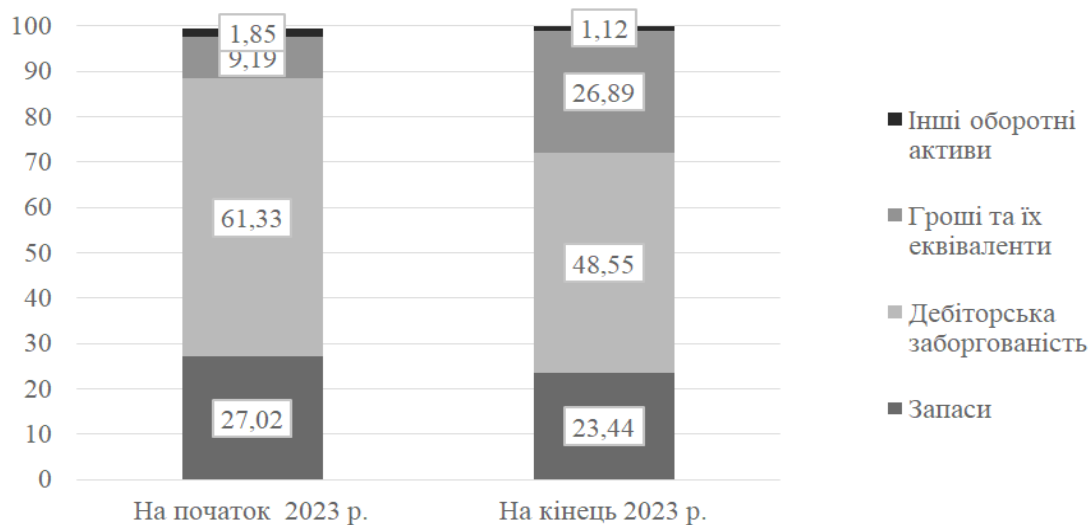

Рис. 1. Структура оборотних активів ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД», %

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

Аналізуючи дані рис. 1, можна зазначити, що сума дебіторської заборгованості на початок 2023 р. на підприємстві складала більше 61% у загальній сумі його оборотних активів, однак за рік її питома вага дещо зменшилася і склала менше 50%. Зменшення питомої ваги дебіторської заборгованості, з одного боку, є позитивною тенденцією для підприємства. Однак при цьому необхідно враховувати абсолютні цифри. А вони свідчать про те, що за рік її сума збільшилася на 245,2 млн. грн.

Наступним етапом аналізу є оцінка структури самої дебіторської заборгованості, що дозволяє встановити її основні складові (рис. 2).

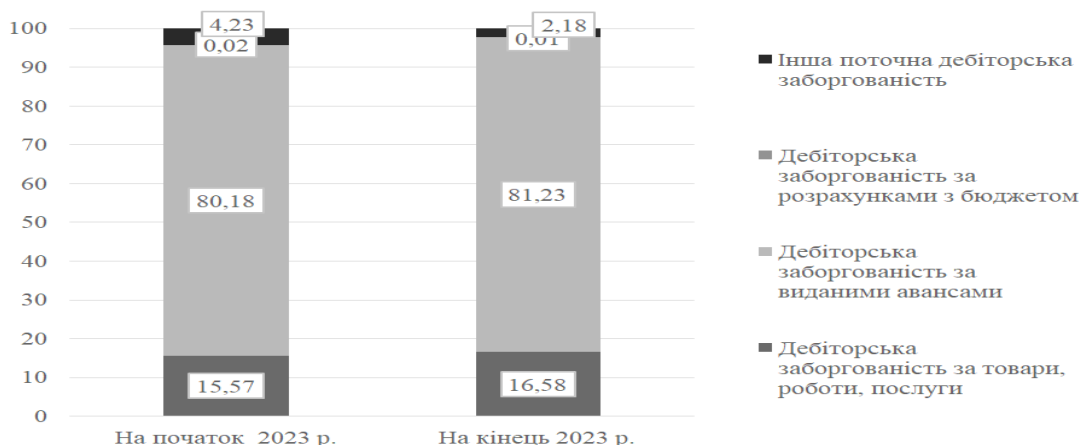

Рис. 2. Структура дебіторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД», %

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

Отже, протягом 2023 року у загальній величині дебіторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД» більше 80% складає заборгованість за виданими авансами. Причому за рік питома вага цієї дебіторської заборгованості зросла, тому, що підприємство значну частину сировини та матеріалів почало купувати, здійснюючи авансові платежі. Водночас лише 16% на кінець 2023 року складає заборгованість покупців за поставлену

продукцію. Інші види дебіторської заборгованості підприємства складають незначну частку. Слід зазначити, що у підприємства немає простроченої дебіторської заборгованості.

Далі доцільно провести аналіз ефективності використання дебіторської заборгованості, розрахувавши коефіцієнт оборотності. Розглянемо його в динаміці років (рис. 3).

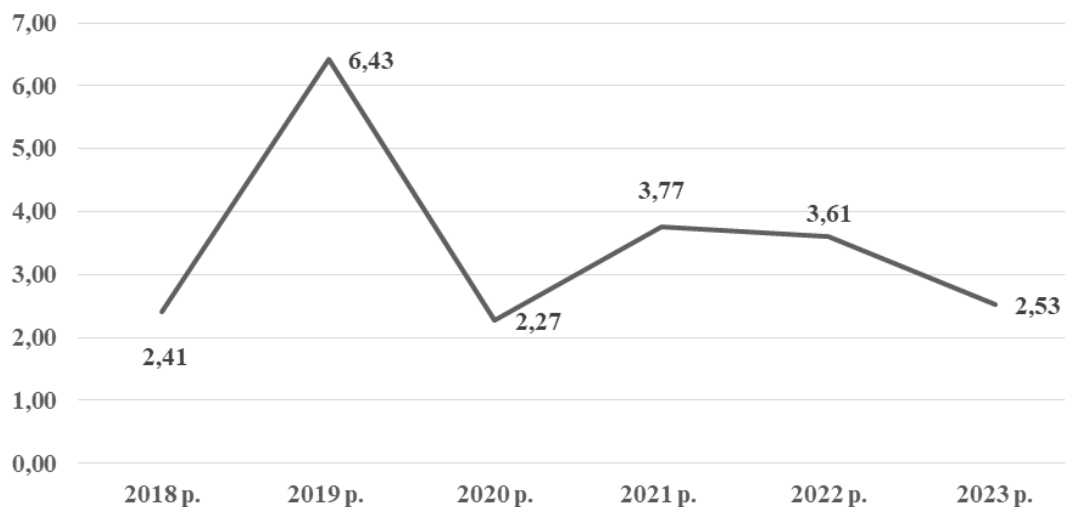

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД»

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

На основі аналізу рис. 3 можна зазначити, що протягом 2018-2023 рр. рівень ефективності використання дебіторської заборгованості на підприємстві не мав визначеної тенденції. Найнижчим він був у 2018 році, коли на підприємстві суттєво зменшився обсяг реалізації продукції, а найвищим – у 2019 році, коли зросла і сума дебіторської заборгованості через перехід підприємства на авансові розрахунки за поставлену сировину та матеріали, а також збільшився обсяг реалізації продукції.

Важливою складовою аналізу дебіторської заборгованості є її співставлення з кредиторською заборгованістю, оскільки вони пов'язані між собою. Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською є важливим чинником забезпечення платоспроможності підприємства, в протилежному випадку виникає брак коштів для погашення боргів, що потребує їх залучення із зовнішніх джерел фінансування [11, с. 130].

На рис. 4 представлено динаміку співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на аналізованому підприємстві.

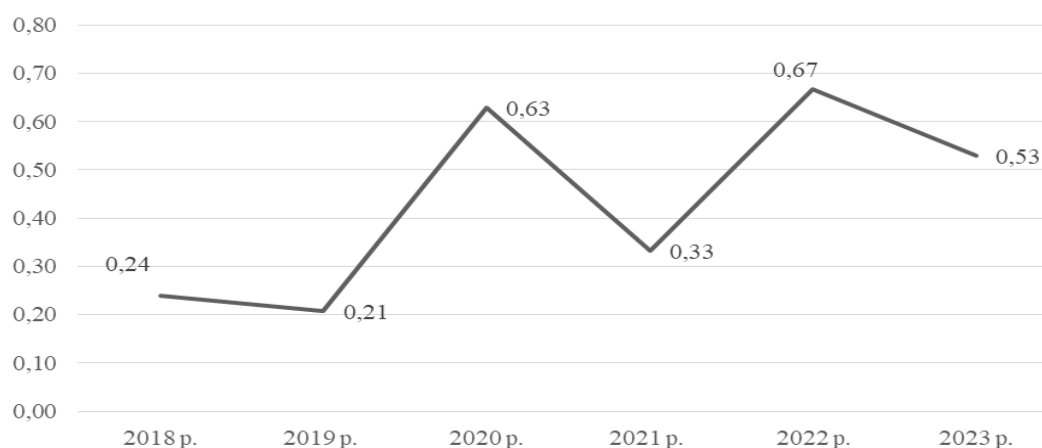

Рис. 4. Динаміка співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД»

Джерело: побудовано авторкою на підставі даних фінансової звітності підприємства

Відображена на рис. 4 динаміка свідчить про те, що протягом 2018-2023 рр. на підприємстві зростання дебіторської заборгованості дещо випереджало кредиторську, однак протягом усього періоду їх співвідношення було незадовільним, оскільки сума кредиторської заборгованості перевищувала дебіторську.

Отже, на ТОВ «ТЕЛЕКАРТ-ПРИЛАД» склалася ситуація, коли щороку зростає дебіторська заборгованість, і водночас її сума є меншою, ніж кредиторська заборгованість, що може мати для підприємства серйозні фінансові ризики у подальшому.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що дебіторська заборгованість є невід'ємною складовою діяльності підприємства, яка впливає на його фінансовий стан. Підприємствам необхідно здійснювати постійний моніторинг формування дебіторської заборгованості, шукати шляхи пришвидшення сплати за продукцію з боку покупців; формувати таке співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю, щоб мінімізувати фінансові ризики та ризики неплатоспроможності.

У ході аналізу виявлено негативні тенденції, що сформувалися на одному з провідних підприємств – виробників цифрових засобів зв'язку в Україні. Менеджерам підприємства необхідно розробити заходи щодо пришвидшення термінів погашення дебіторської заборгованості, оскільки її сума щороку зростає. Зокрема доцільно розглянути склад заборгованості щодо кожного дебітора і встановити причини її виникнення; для прискорення оплати за продукцію встановлювати цінові знижки; більш чітко прописувати в договорах купівлі-продажу можливі санкції щодо порушення термінів сплати за продукцію; шукати раціональне співвідношення між обсягом дебіторської та кредиторської заборгованості.

Список літератури

1. Закревська О. Ю. Організація бухгалтерського обліку поточної дебіторської заборгованості підприємств торгівлі. Причорноморські економічні студії. 2021. № 20. С. 103-106.
2. Зімовець В. Б. Надмірна дебіторська заборгованість підприємств: причини виникнення та наслідки для фінансової системи України. Економіка і прогнозування. 2019. № 2. С. 7-21.
3. Матицина Н. О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 12. С. 38-43.
4. Момот Т. Б. Сучасні моделі управління дебіторською заборгованістю підприємства. Науково-технічний збірник Харківської національної академії сільського господарства. 2008. № 85. С. 207-211.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджено наказом Міністерства фінансів України № 273 від 08. 10. 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення 03.06.2024).
6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text (дата звернення 03.06.2024 р.).
7. Каховська О. В., Спірідонова К. О., Кірнос О. В. Особливості управління дебіторською заборгованістю в умовах кризи неплатежів. Економічний простір. 2023. № 185. С. 54-58.
8. Міщук Є. В., Сідорова І. І. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості: проблемні аспекти. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 2. С. 54-57.
9. Хохлов М. П., Корнієнко О. С. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 10. С. 402-407.
10. Тучак О. Управління дебіторською заборгованістю. Баланс. 2020. № 4. С. 19-24.
11. Скляр Є. В. Взаємозв'язок дебіторської та кредиторської заборгованості в контексті фінансової безпеки підприємств харчової промисловості. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 2 (107). С. 126-132.

References

1. Zakrevs'ka, O. Yu. (2021). Organization of accounting of current receivables of trade enterprises. Prychornomors'ki ekonomichni studii, 20, 103-106. [In Ukrainian].
2. Zimovets', V. B. (2019). Excessive receivables of enterprises: causes of their disappearance and consequences for the financial system of Ukraine. Ekonomika i prohnozuvannia, 2, 7-21. [In Ukrainian].
3. Matytsyna, N. O. (2015). The main principles of settling settlement relations through the management of receivables. Bukhhalters'kyj oblik i audyt, 12, 38-43. [In Ukrainian].
4. Momot, T. B. (2008). Modern models of management of receivables of the enterprise. Naukovo-tekhnichnyj zbirnyk Kharkivs'koi natsional'noi akademii sil's'koho hospodarstva, 85,

207-211. [In Ukrainian].

5. Ministry of Finance of Ukraine (1999). Natsional'ne polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 10 «Debitors'ka zaborhovanist'» (Order No. 237, October 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (accessed: June 03, 2024) [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Mizhnarodnyj standart finansovoi zvitnosti 9 «Finansovi instrumenty». [International Financial Reporting Standard I "Financial Instruments"]. (Act No. 929_016, January 1) Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016#Text (accessed: June 03, 2024) [In Ukrainian].

7. Kakhovs'ka, O. V., Spiridonova, K. O., Kirnos, O. V. (2023). Peculiarities of management of receivables in the conditions of the non-payment crisis. *Ekonomichnyj prostir*, 185, 54-58. [In Ukrainian].

8. Mischuk, Ye. V., Sidorova, I. I. (2018). Analysis of receivables and payables: problematic aspects. *Ekonomichna nauka. Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 54-57 [In Ukrainian].

9. Khokhlov, M. P., Korniienko, O. S. (2017). Management of receivables and payables of the enterprise. *Ekonomika i suspil'stvo*, 10, 402-407. [In Ukrainian].

10. Tuchak, O. (2020). Accounts receivable management. *Balans*, 4, 19-24. [In Ukrainian].

11. Skliar, Ye. V. (2019). Interrelationships of receivables and payables in the context of financial security of food industry enterprises. *Derzhava ta rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 2 (107), 126-132. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024

Прийнята до публікації 24.05.2024

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.7

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-33-38>

ОПЕРАЦІЙНИЙ ДИЗАЙН МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Гаркуша Ю. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: yulyaharkusha@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4584-830X

***Анотація.** У статті досліджено теоретичні та методичні основи операційного дизайну монетарної політики Національного банку України. Зазначено, що операційний дизайн монетарної політики центрального банку – це сукупність інструментів, які центральний банк використовує для здійснення монетарної політики, та взаємозв'язків між ними. Визначено, що операційний дизайн монетарної політики містить окремо операційний дизайн процентної політики, політики рефінансування, політики резервування, політики центрального банку на відкритому ринку. Зазначено, що реалізація операційного дизайну процентної політики передбачає не лише зміну ключової ставки, а й здійснення комплексу відповідних операцій та передачі імпульсів каналами трансмісійного механізму монетарної політики для досягнення поставлених цілей. Визначено, що зміна облікової ставки здійснює вплив на такі показники як пропозиція кредиту, міжбанківські ринкові ставки та очікування зміни процентних ставок. За результатами дослідження запропоновано за умов низького рівня інфляції значно знизити показник ключової ставки, що дозволить поживити кредитну активність банків та сприятиме економічному відновленню країни.*

***Ключові слова:** центральний банк, монетарна політика, операційний дизайн монетарної політики, процентна політика, ключова ставка.*

OPERATIONAL DESIGN OF MONETARY POLICY NATIONAL BANK OF UKRAINE

Harkusha Yuliya, PHD in Economy, Associate professor of the Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: yulyaharkusha@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4584-830X

***Abstract.** The article examines the theoretical and methodological foundations of the operational design of the monetary policy of the National Bank of Ukraine. It is noted that the operational design of the central bank's monetary policy is a set of tools that the central bank uses to implement monetary policy and the relationships between them. It was determined that the operational design of the monetary policy includes separately the operational design of the interest policy, the refinancing policy, the reserve policy, and the policy of the central bank in the open market. It is noted that the implementation of the operational design of the interest policy involves not only a change in the key rate, but also the implementation of a set of relevant operations and the transmission of impulses through the channels of the transmission mechanism of monetary policy to achieve the set goals. Defining the operational design is a dynamic process that can change depending on the money market situation. In order to achieve monetary goals, including price stability, national regulators adapt operational design to changes in banks' liquidity, as well as macroeconomic and external conditions. It should be added that under the "Middle of the Corridor" system, the central bank tries to keep interest rates in the established corridor relative to the key one. This system is implemented under the condition of shortage of banks' reserves. In the event of oversaturation of liquidity in the banking system, the "Lower Boundary" system is used, according to which the level of market rates approaches as close as possible to the key one. It is indicated that the change in the discount rate affects such indicators as the offer of credit, interbank market rates and expectations of changes in interest rates. Based on the results of the study, it is proposed to significantly reduce the key rate under conditions of low inflation, which will revive the lending activity of banks and contribute to the economic recovery of the country.*

***Key words:** central bank, monetary policy, operational design of monetary policy, interest rate policy, discount rate.*

JEL Classification: E500; E520, E580, E 500.

Постановка проблеми. Монетарна політика Національного банку України до початку повномасштабного російського вторгнення у нашу країну була сфокусована на досягненні стабільності цін, що є обов'язковою умовою таргетування інфляції. Відповідно до принципів цього режиму монетарної політики був сформований операційний дизайн, виділені основні інструменти регулювання грошово-кредитних відносин, встановлено коридор відсоткових ставок, що дозволяло тримати рівень інфляції на відповідному рівні та забезпечувати

економічний розвиток. Проте набрання чинності воєнного стану вимагало від центрального банку країни швидкої адаптації до нових умов та зміни підходів до монетарної політики. Національний регулятор скоригував операційний дизайн, відмовився від симетричного коридору процентних ставок, змінив основний інструмент та акценти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням монетарної політики присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, серед яких: В. О. Лепушинський, С. А. Ніколайчук, О. Л. Жолудь, В. І. Міщенко, О. В. Дзюблюк, В. В. Коваленко, С. А. Шелудько, Н. О. Григоришин, Т. Д. Косова, А. В. Сомик, В. В. Лановий та ін. Переважна більшість наукових праць характеризує особливості монетарної політики, зважаючи на фактори впливу, основні інструменти, ефективність трансмісійного механізму тощо. Також у дослідженнях визначається роль монетарної політики у забезпеченні економічного зростання та її взаємодії з фіскальними інструментами Уряду країни.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу з боку науковців та практиків, у дослідженнях недостатньо вивчено сутність операційного дизайну монетарної політики, його види та характерні ознаки.

Мета дослідження. Метою дослідження є удосконалення теоретичних і методичних основ операційного дизайну монетарної політики Національного банку України.

Основний матеріал. Національним банком України у 2015 році розпочато таргетування інфляції, в рамках якого було сформовано новий операційний дизайн монетарної політики, характерний для країн, які використовують цей монетарний режим. Також регулятором було визначено єдину ключову ставку для своїх основних операцій щодо регулювання ліквідності, зміна якої є інструментом найсильнішого впливу на ринкові процентні ставки і фактично визначає тип політики [1].

Під операційним дизайном монетарної політики слід розуміти сукупність інструментів, які центральний банк використовує для здійснення монетарної політики, та взаємозв'язків між ними [2].

Операційний дизайн монетарної політики містить окремо операційний дизайн процентної політики, політики рефінансування, політики резервування, політики центрального банку на відкритому ринку. Зважаючи на таргетування інфляції як режиму монетарної політики Національного банку України (на період дії воєнного стану таргетування інфляції призупинено), за якого основним інструментом є ключова ставка доцільно більш докладно розглянути операційний дизайн процентної політики.

Операційний дизайн процентної політики має різновиди, які визначають порядок дій центрального банку. Основні види систем побудови операційних дизайнів процентної політики зображені на рис. 1.

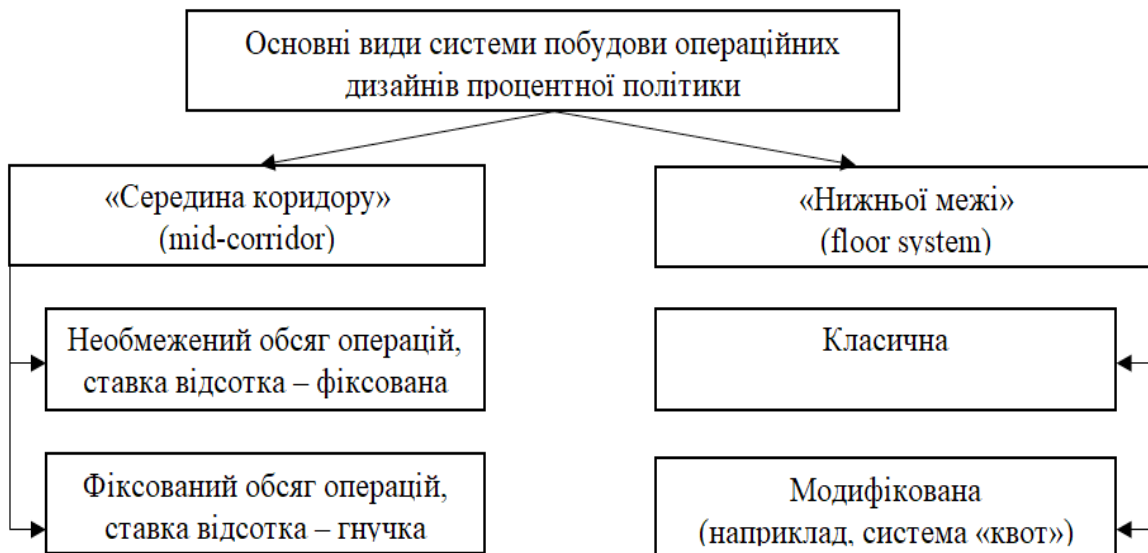

Рис. 1. Основні види системи побудови операційних дизайнів процентної політики

Джерело: систематизовано автором з використанням наукових джерел [3]

Визначення операційного дизайну є динамічним процесом, який може змінюватися залежно від ситуації на грошовому ринку. З метою досягнення монетарних цілей, зокрема цінової стабільності, національні регулятори адаптують операційний дизайн до зміни ліквідності банків, а також макроекономічних та зовнішніх умов. Слід додати, що за системи «Середина коридору» центральний банк намагається втримати відсоткові ставки у встановленому коридорі відносно ключової ставки. Ця система реалізується за умови дефіциту резервів банків. При перенасиченні ліквідністю у банківській системі застосовується система «Нижньої межі», за якою «заякоріння» ринкових ставок відбувається максимально близько до ключової ставки.

Реалізація операційного дизайну процентної політики передбачає не лише зміну ключової ставки, а й здійснення комплексу відповідних операцій та передачі імпульсів каналами трансмісійного механізму монетарної політики для досягнення поставлених цілей. Система елементів операційного дизайну процентної політики зображена у табл. 1.

Таблиця 1

Система елементів операційного дизайну процентної політики

Інструменти монетарної політики з відповідними параметрами	Операційні цілі монетарної політики	Канали монетарної трансмісії	Цілі та завдання монетарної політики
Традиційний фокус застосування операційного дизайну процентної політики			
Основні операції з регулювання ліквідності банків	«Заякоріність» короткострокових міжбанківських ставок близько ключової ставки центрального банку з метою посилення ролі ключової ставки як орієнтиру вартості фінансових ресурсів, а також зрозумілого для всіх індикатора поточних монетарних умов	Процентний канал	Цінова стабільність
Кредитні та депозитні інструменти постійного доступу		Канал обмінного курсу	Фінансова стабільність
Операції на відкритому ринку		Кредитний канал	Стійке економічне зростання
Додаткові операції (операції тонкого налаштування)		Канал очікувань	Інші цілі та завдання
Для посилення дієвості процентної політики			
Обов'язкові резерви	Оптимізація обсягу ліквідності у банківській системі	Процентний канал	Цінова стабільність
Валютні інтервенції	Згладжування динаміки обмінного курсу	Канал обмінного курсу	Фінансова стабільність
Обмеження на валютні операції та рух капталу			
Заяви про наміри, прогноз траєкторії ключової ставки	Формування очікувань щодо майбутніх змін у монетарній політиці	Канал очікувань	Інші цілі та завдання

Джерело: систематизовано автором з використанням наукових джерел [3; 4; 5]

Якщо через канали трансмісійного механізму вдається вплинути на ставки за короткостроковими інструментами, то наступним кроком є створення умов не лише для зміни відсоткових ставок за середньостроковими та довгостроковими депозитами, кредитами, а також за облігаціями та іншими фінансовими інструментами, зокрема здійснення впливу на зміну валютного курсу. У результаті застосування сукупності дій формуються

мотиви, споживча та інвестиційна поведінка населення та суб'єктів господарювання, що визначає бажану для центрального банку динаміку інфляції, економічної активності та інших макроекономічних показників [6]. Отже, зміна облікової ставки здійснює вплив на такі показники як пропозиція кредиту, міжбанківські ринкові ставки та очікування зміни процентних ставок. Вартість кредитів прямо залежить від рівня ключової ставки, і, зокрема, її зниження призводить до здешевлення ціни на гроші, а значить і на розширення пропозиції кредитних грошей. Ставки на міжбанківському ринку також чутливі до рішень центрального банку щодо рівня ключової ставки та пристосовують роздрібні відсоткові ставки залежно від ситуації. Слід зауважити, що через валютний канал імпульс монетарної трансмісії передається як через формування попиту, так і безпосередньо через динаміку споживчих цін [7, с. 51].

З початком дії воєнного стану Національний банк України змінив операційний дизайн монетарної політики. Зокрема регулятором застосовуються інструменти постійного доступу, а саме кредити та депозити овернайт, коридор процентних ставок за якими – асиметричний. Також щоп'ятниці проводяться тендери рефінансування строком до 1 року. З метою абсорбції надлишкової ліквідності застосовуються депозитні сертифікати строком до 90 днів з прив'язкою до обсягів і темпів зростання депозитів фізичних осіб.

Показники діяльності банків свідчать про зростання обсягів ліквідності за період 2019-2024 рр. Одним із факторів формування профіциту банківської ліквідності є застосування монетарного інструменту, а саме ключової ставки. На грошовому ринку в результаті процентної політики Національного банку України склалася ситуація, коли облікова ставка значно перевищує відсотки за депозитами у національній валюті, а у період 2022 р. і дохідність за державними облігаціями, що вказує на занадто високий її рівень та на неефективність трансмісійного механізму монетарної політики, а також на невідповідність дій Уряду та центрального банку в цьому напрямку [8; 9]. Слід додати, що високі відсоткові ставки за державними облігаціями збільшують навантаження на бюджет країни. Динаміка облікової ставки, відсоткової ставки за депозитами у національній валюті та за ОВДП станом на 31.03.2021-2024 рр. зображена на рис. 2.

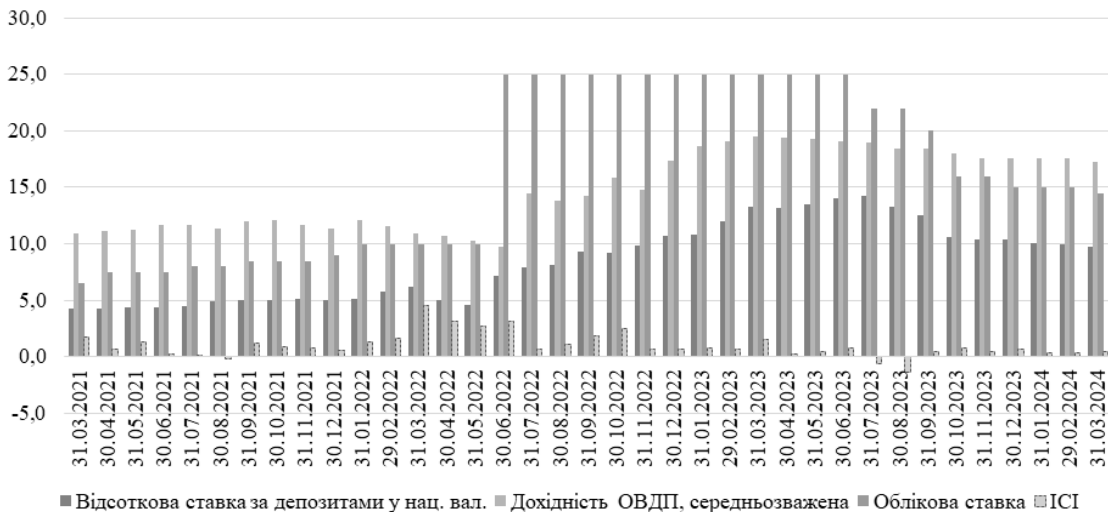

Рис. 2. Динаміка облікової ставки, відсоткової ставки за депозитами у національній валюті та за ОВДП станом на 31.03.2021-2024 рр.,%

Джерело: розраховано автором за матеріалами [3; 10]

Також процентна політика НБУ створює диспропорції на ринку кредитних послуг, адже в умовах дії програми кредитування «5-7-9» формуються нерівні умови для функціонування банків, які не беруть участь у цьому проекті і вимушені проводити цінову політику, зважаючи на рівень ключової ставки та ризику, що знижує їх конкурентні позиції.

Висновки. Для забезпечення досягнення поставлених операційних цілей монетарної політики та додаткових задач, враховуючи стан ліквідності банківської системи, рівень розвитку фінансового та валютного ринків національний регулятор обирає оптимальний набір операцій, визначає механізм їх здійснення, строковість, перелік монетарних інструментів, характер забезпечення. Також регулюються умови доступу банків до операцій центрального банку. Важливим є вчасна адаптація операційного дизайну монетарної політики до змін стану вітчизняної банківської системи та економіки. Нині через недостатні

обсяги кредитування банківська система перенасичена ліквідністю, яка спрямовується в значному обсязі на придбання воєнних облігацій, що обтяжує бюджет держави через високі відсоткові ставки за ними. Отже, зважаючи на низький показник інфляції, національному регулятору доцільно більш відчутно знизити ключову ставку, що дозволить поживити кредитну активність банків та створить підґрунтя для відновлення економічної діяльності.

Список літератури

1. Кошенко А.С. Валютні інтервенції як ефективний інструмент монетарної політики. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/253.pdf> (дата звернення 5.06.2024).
2. Q&A щодо нового операційного дизайну монетарної політики. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Q&A_mp_2016-04-21.pdf?v=4 (дата звернення 5.06.2024).
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення 5.06.2024).
4. Жолудь О., Лепушинський В., Ніколайчук С. Дієвість монетарного трансмісійного механізму в Україні після впровадження інфляційного таргетування. Вісник Національного банку України. 2019. №247. С. 20-40. URL: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/247_2_ukr.pdf (дата звернення 5.06.2024).
5. Каліновський Р. О. Трансмісійний механізм грошово-кредитної політики в Україні: сутність та шляхи вдосконалення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. №13. С. 17-21. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/6.pdf> (дата звернення 7.06.2024).
6. Сегеда Л. М. Трансмісійний механізм грошово-кредитної політики як основа впливу центрального банку на перебіг економічних процесів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2018. №3. Том 29 (68). С. 164-172. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_3/34.pdf (дата звернення 7.06.2024).
7. Шелудько С. А. Ефективність облікової ставки НБУ в умовах екзистенційних потрясінь. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2022. 5-6 (294-295). С. 49-55. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/294-295/pdf/49-55.pdf> (дата звернення 5.06.2024).
8. Любкіна О. В., Охрименко І. Б. До питання регулювання ліквідності банків України: стан та проблеми на тлі війни. Наукові перспективи. 2023. №9 (39). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6525/6558> (дата звернення 7.06.2024).
9. Богдан Т. Фіскально-монетарне розбалансування. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/563074_fiskalnomonetarne.html (дата звернення 7.06.2024).
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 7.06.2024).

References

1. Koshenko, A. S. Current interventions as an effective tool of monetary policy. Retrieved from: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/253.pdf> (accessed 5 June 2024). [In Ukrainian].
2. Q&A on the new operational design of monetary policy. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Q&A_mp_2016-04-21.pdf?v=4 (accessed 5 June 2024) [In Ukrainian].
3. Official site of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/> (accessed 5 June 2024) [In Ukrainian].
4. Zholudj, O., Lepushynskij, V., Nikolajchuk, S. (2019). The effectiveness of the monetary transmission mechanism in Ukraine after the introduction of inflation targeting. Bulletin of the National Bank of Ukraine, 247, 20-40. Retrieved from: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/247_2_ukr.pdf (accessed 5 June 2024). [In Ukrainian].
5. Kalinovskij, R. O. (2016). Transmission mechanism of monetary policy in Ukraine: essence and ways of improvement. Global and national economic problems, 13, 17-21. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/6.pdf> (accessed 7 June 2024). [In Ukrainian].
6. Segheda, L. M. (2018). The transmission mechanism of monetary policy as the basis of the influence of the central bank on the course of economic processes. Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi, 3. 29 (68), 164-172. Retrieved from: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_3/34.pdf (accessed 5 June 2024). [In Ukrainian].

7. Sheludko, S. A. (2022). Effectiveness of the NBU discount rate in conditions of existential shocks. *Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*. 5-6 (294-295), 49-55. Retrieved from: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/294-295/pdf/49-55.pdf> (accessed 5 June 2024) [In Ukrainian].
8. Liubkina, O. V., Okhrymenko, I. B. (2023). On the issue of regulating the liquidity of Ukrainian banks: state and problems against the background of the war. *Scientific perspectives*. 9 (39). Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6525/6558> (accessed 7 June 2024). [In Ukrainian].
9. Bohdan, T. Fiscal and monetary imbalance. Retrieved from: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/563074_fiskalnomonetarne.html (accessed 7 June 2024). [In Ukrainian].
10. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 7 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.06.2024

Прийнята до публікації 19.06.2024

МІЖНАРОДНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЙНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Гончар К. О., доктор філософії з фінансів, банківської справи та страхування, викладач кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: sivkovak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8350-3134

Гоголенко Н. О., студентка 43 групи, 4 курсу, факультету фінансів, банківської справи та страхування, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nika.hohulenko@gmail.com

Анотація. Метою статті є дослідження міжнародного та вітчизняного досвіду управління операційним ризиком у банках. Методика дослідження включає загальнонаукові методи: методи аналізу та синтезу (для з'ясування сутності операційного ризику та приведення його класифікації); методи індукції та дедукції (при систематизації та узагальненні ризиків банківської діяльності), розрахунково-аналітичний метод (при аналізі та розрахунку мінімального розміру операційного ризику системно важливих банків України). З'ясовано, що управління операційними ризиками є однією з ключових задач для банків в умовах сучасної економічної та фінансової нестабільності. Проаналізовано останні дослідження та публікації щодо ефективних підходів до управління операційними ризиками, включаючи міжнародні стандарти та рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду. Встановлено, що ефективне управління операційними ризиками вимагає комплексного підходу та постійного оновлення методів і стратегій для мінімізації можливих загроз. Практична значимість статті підтверджується можливістю адаптації міжнародного досвіду та актуальних прикладів управління операційним ризиком для забезпечення фінансової стабільності вітчизняних банківських установ. Визначено, що для ефективного управління операційним ризиком у банках необхідно спиратися як на міжнародні стандарти, так і на національні особливості, постійно адаптуючи їх до змінних умов ринку.

Ключові слова: банк, операційний ризик; управління операційним ризиком; міжнародні стандарти; фінансова стабільність.

INTERNATIONAL AND DOMESTIC EXPERIENCE IN BANK OPERATIONAL RISK MANAGEMENT

Gonchar K.O., Doctor of Philosophy in Finance, Banking and Insurance, Lecturer at the Department of Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: sivkovak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8350-3134

Hohulenko N. O., student of group 43, 4th year, Faculty of Finance, Banking and Insurance, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: nika.hohulenko@gmail.com

Abstract. The purpose of the article is to study the international and domestic experience of operational risk management in banks. The research methodology includes general scientific methods: the method of analysis and synthesis (to find out the essence of operational risk and bring about its classification); method of induction and deduction (when systematizing and generalizing the risks of banking activity), calculation and analytical method (when analyzing and calculating the minimum amount of operational risk of systemically important banks of Ukraine). The essence of operational risk is determined, which includes losses due to internal process deficiencies, employee errors, information system failures, and the influence of external factors. The latest research and publications on effective approaches to operational risk management are analyzed, including international standards and recommendations of the Basel Committee on Banking Supervision. Attention is focused on the need to adapt international standards to national conditions, taking into account the specifics of the market and regulators of each country. The main causes of operational risks are identified, including fraud, employee errors, information system failures, and imperfection of internal business processes. Effective strategies for minimizing operational risks are outlined, including the implementation of self-regulatory mechanisms and continuous improvement of processes, systems and policies. It was found that the management of operational risks is one of the key tasks for banks in the conditions of modern economic and financial instability. It has been established that effective operational risk management requires a comprehensive approach and constant updating of methods and strategies to minimize possible threats. The practical significance is confirmed by the possibility of adapting international experience and current examples of operational risk management to ensure the financial stability of domestic banking institutions. It is summarized that for effective management it is necessary to rely on both international standards and national features, constantly adapting them to changing market conditions.

Key words: bank, operational risk; operational risk management; international standards; financial stability.

JEL Classification: G210; O100.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічної та фінансової нестабільності управління операційним ризиком стає однією з ключових задач для банків у всьому світі. Операційний ризик охоплює широкий спектр можливих загроз, які можуть негативно вплинути на діяльність банківської установи. Тому важливість ефективного управління цими ризиками важко переоцінити, адже воно безпосередньо впливає на фінансову стабільність та репутацію банків. Міжнародні стандарти надають чіткі рекомендації та підходи до управління операційними ризиками, що сприяє прозорості та надійності фінансових систем. Водночас кожна країна адаптує ці стандарти до своїх умов, враховуючи специфіку національного ринку та регуляторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема побудови ефективних систем управління банківськими операційними ризиками нині є досить актуальною, а тому є предметом наукових досліджень великої кількості як вітчизняних, так і зарубіжних вчених та практиків. Зокрема, фундаментальними серед них є праці таких науковців, як Л. О. Примостка, Н. С. Вавдіюк, Н. І. Корецька, Л. О. Вдовенко, Н. В. Данік, К. С. Новак, А. В. Яковенко, О. С. Другова, В. В. Романів, С. Фріц-Моргенталь (S. FritzMorgenthal), Г. Гонди (G. Gonda) та інших. Однак у їхніх працях недостатньо висвітленими залишаються питання подальшого поліпшення вже існуючих підходів до формування систем управління операційними ризиками у сфері діяльності банків, зокрема, з метою їх адаптації до вимог Базельського комітету з банківського нагляду, а також у контексті запобігання або усунення наслідків подій ризику.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний обсяг досліджень у сфері управління операційними ризиками, залишається низка аспектів, що потребують подальшого вивчення та обговорення, зокрема порівняння ефективності різних методик та інструментів у міжнародній і вітчизняній практиці. Дискусійним залишається питання адаптації міжнародного досвіду до українських реалій, враховуючи проблеми та виклики в умовах воєнного стану.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі міжнародного та вітчизняного досвіду управління операційними ризиками, виявленні найкращих практик для їх адаптації до умов банківської системи України.

Основний матеріал. Нині операційний ризик відіграє важливу роль у банківській сфері, впливаючи на її стабільність та надійність. Зі зростанням складності банківських операцій, інтенсивним розвитком інформаційних технологій та збільшенням регуляторних вимог управління операційним ризиком набуває особливого значення. Загалом Базельський комітет визначає операційний ризик (ОР) як «ризик втрати у результаті неправильного налаштування або ненадійності внутрішніх процесів, людей і технічних систем або зовнішніх подій» [1].

Ефективне управління операційним ризиком вимагає від банків постійного вдосконалення своїх процесів, систем та політик шляхом створення та використання саморегулюючого механізму управління операційним ризиком. Основними причинами операційного ризику є шахрайство, помилки працівників банку, збої інформаційних систем, недосконалість внутрішніх бізнес-процесів, відсутність єдиної інформаційної бази, вплив зовнішніх факторів.

Дотримання механізмом управління операційним ризиком законодавчих документів, що регулюють банківську діяльність, міжнародних стандартів та внутрішніх документів банків є його ключовими елементами правового та нормативного забезпечення. Використання сучасних інформаційних систем є невід'ємною частиною інформаційного забезпечення. Інформаційні системи забезпечують збір, аналіз та моніторинг даних про ризики, що дозволяє банку оперативного реагувати на них.

Згідно з Базелем II, в основу управління операційним ризиком мають бути покладені принципи відповідальності, інтегрованості, контролю, забезпеченості, всебічності, інноваційності, безперервності, публічності. Дотримання цих принципів гарантує створення дієвої системи управління операційним ризиком банківських установ.

Міжнародні банки на постійні основі удосконалюють свої системи управління операційними ризиками з метою більш ефективного виявлення, оцінки та управління цими ризиками. Вони активно впроваджують нові технології та аналітичні інструменти для підтримки стратегічного планування та забезпечення надійного моніторингу ризиків, що відповідають кожному типу операційного ризику.

Таблиця 1

Досвід управління операційним ризиком в іноземних банках

Тип операційного ризику	Приклад реалізації операційного ризику	Шляхи управління операційним ризиком
Загрози кібербезпеці	Червень 2022 – Flagstar Bank – витік даних 1,5 млн. клієнтів від атаки програм-вимагачів. Розмір збитків склав 5,9 млн. дол.	Моніторинг ідентифікаційних даних, навчання персоналу кібербезпеці, розроблення планів реагування на інциденти кібератаки, стрес-тестування, перевірки аудиту.
Технологічні збої	15 серпня 2023 – Банк Ірландії – технічний збій програмного забезпечення, що дозволив клієнтам здійснювати перекази й знімати готівку в АТМ, що перевищують їх ліміт. Втрати банку – 12,7 млн. євро.	Моніторинг стану програмного забезпечення, регулярний аудит та тестування, впровадження надійних систем резервного копіювання та відновлення даних.
Невідповідність нормативним вимогам регулятора	2023 р. – Walls Fargo – штраф у розмірі близько 97,8 млн. дол. через порушення санкцій США щодо надання платформи для фінансування торгівлі іноземному банку, який використовував її для обробки заборонених транзакцій.	Регулярні внутрішні аудити, автоматизовані механізми контролю та звітності, навчання персоналу та залучення фахівців із комплаєнсу, вдосконалення політик та стратегій банку, моніторинг нормативних змін.
Неефективне управління кваліфікованим персоналом	Березень 2023 – Silicon Valley Bank – зазнав краху внаслідок неефективного управління персоналом, що спричинило недостатню оцінку усіх ризиків банку, а саме зниження вартості його інвестицій та вилучення величезних сум коштів вкладниками з системи.	Підвищення кваліфікації співробітників за рахунок їх навчання, процедури вирішення конфліктів та дисциплінарні заходи, автоматизовані механізми контролю та звітності.
Геополітична та економічна невизначеність	2023 р. – HSBC – отримав збитки у розмірі 1,8 млрд. дол. через гіперінфляцію та різку девальвацію валюти в аргентинському регіоні.	Диверсифікація портфелів банку, стрес-тестування, введення та аналіз бази зовнішніх подій ризиків.

Джерело: систематизовано авторами за матеріалами [2; 3; 4; 5; 6]

Отже, з таблиці 1 бачимо, що найбільш поширені типи операційного ризику серед іноземних банків включають загрози кібербезпеці, технологічні збої, невідповідність нормативним вимогам, неефективне управління персоналом та геополітичну й економічну невизначеність.

Нині вітчизняна банківська система функціонує у контексті інтеграції України до Європейського Союзу. Тому особливу увагу слід приділити досвіду європейських банків щодо управління операційним ризиком. Серед європейських банків поширені різні стратегії ефективного управління операційними ризиками, зокрема, наведемо приклади деяких з них:

– HSBC – банк зосереджується на плануванні методів і способів управління ОР, що дає змогу виявити потенційні проблеми та вжити заходів для їх запобігання; також окрема увага приділяється інвестиціям у

бізнес-процеси і технічний контроль для запобігання, виявлення та реагування на ризики кібербезпеки; банк бере участь у кількох галузевих органах і робочих групах, щоб обмінюватися інформацією про тактику кіберзлочинних груп і співпрацювати у виявленні кібератак та запобіганні їх [25].

– ING Group – банківська група впроваджує власну систему операційної стійкості, яка

передбачає перевірку бізнес-процесів на серйозні, але вірогідні сценарії з метою виявлення слабких місць. Це допомагає ING визначити можливості для підвищення своєї операційної стійкості. Крім того, ING розпочала реалізацію Закону про цифрову операційну стійкість (The Digital Operational Resilience Act (DORA)), який спрямований на подальше посилення цифрової операційної стійкості фінансових установ [26].

– Barclays – управління операційними ризиками здійснюється відповідно до системи операційного ризику, якою володіє та контролює друга лінія, а також стандартів системи контролю Barclays. Основна відповідальність за управління операційним ризиком лежить на бізнесі та функціональних підрозділах, де виникає ризик. Керівництво проводить самооцінку ризиків і контролю для оцінки операційних ризиків і ефективності засобів контролю в процесах. Виявлені ризики, події та проблеми передаються вищому керівництву та Правлінню для забезпечення своєчасного сповіщення та погодження відповідної реакції [27].

Щодо вітчизняного досвіду, Національним банком України було запроваджено Стандартизований підхід за Базелем III на заміну Базелю II. Стандартизований підхід (Standardized Measurement Approach, SMA) базується на використанні бізнес-індикатора (BI), складеного з трьох компонент: складова процентних доходів (ILDC), складова послуг (SC) та фінансова складова (FC). Також застосовується внутрішній мультиплікатор збитків (ILM), який враховує щорічні операційні витрати, накопичені від операційного ризику за останні 10 років [7]. Однак українські банки застосовують значення коефіцієнта ILM на рівні 1 згідно з Постановою НБУ № 156. Таке рішення прийнято НБУ у зв'язку з тим, що вітчизняні банки не мають базу даних про операційні витрати накопичені від операційного ризику за останні 10 років, на відміну від іноземних банків.

Для покриття капіталом операційного ризику банки встановлюють мінімальний рівень операційного ризику. Відповідно до вимог НБУ, з 31 грудня 2021 року цей показник обчислювався з коефіцієнтом 0.5, а з 29 грудня 2023 року коефіцієнт збільшився до 1. Розглянемо динаміку розміру операційного ризику вітчизняних банків в умовах воєнного стану (рис. 1).

Загалом спостерігається підвищення операційного ризику у банківській системі України, про що свідчить збільшення мінімального розміру операційного ризику розглянутих банків станом на 01.01.2024. Найбільший обсяг мінімального розміру операційного ризику характерний для АТ КБ «Приватбанк», який становить 82,5 млн. грн. станом на звітний період. Подібна динаміка зростання притаманна АТ «Ощадбанк» та АТ «Райффайзен Банк», де цей показник перевищує 20 млн. грн., порівнюючи з попереднім періодом. Найменші показники були зафіксовані в АТ «Таскомбанк» і

АТ «А-Банк», де вони сягають 3,3 млн. грн. і 3,0 млн. грн. відповідно. Значення мінімального розміру операційного ризику решти банків станом на 2024 рік коливаються від 3 до 14 млн. грн.

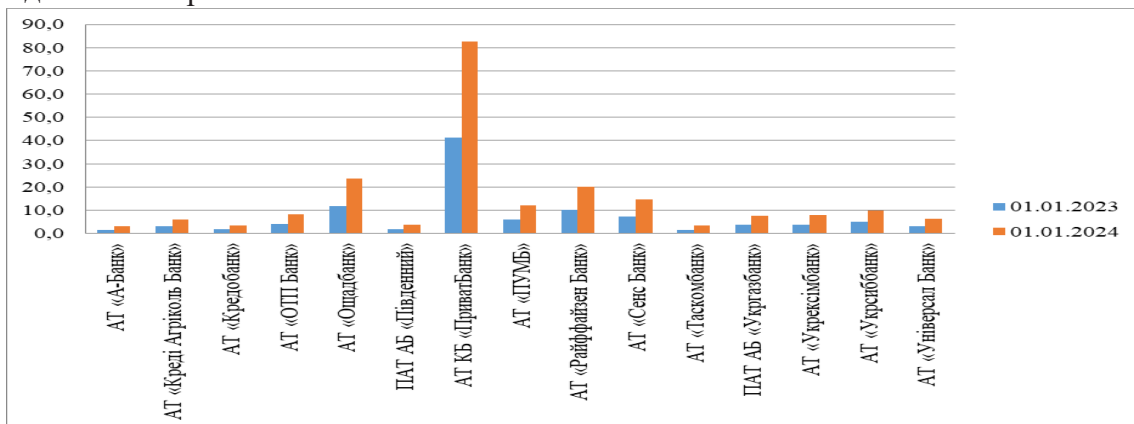

Рис. 1. Мінімальний розмір операційного ризику системно важливих банків України станом на 01.01.2023–01.01.2024, млн. грн.

Джерело: складено авторами за матеріалами [8]

Слід відмітити, що значення мінімального розміру операційного ризику, відображені на рис.1, не враховують фактичні втрати банків від подій ОР, а залежать переважно від обсягів

бізнес-діяльності банків. Проте логічно, що існує кореляція між зростанням обсягів бізнес-діяльності банку, розширенням банківських продуктів і послуг та збільшенням ймовірності реалізації тих чи інших типів ОР. Тому збільшення розрахованого мінімального розміру операційного ризику вказує на важливість впровадження нових підходів та інструментів для ефективного управління цим ризиком.

Також вітчизняні банки зазнали серйозних викликів через збільшення операційного ризику внаслідок війни. Найпоширеніші ризики включають втрату та пошкодження майна банківських установ. Нині значною проблемою є недоотримання доходів та припинення роботи відділень через зниження економічної активності, скорочення попиту на банківські продукти та перебої у роботі відділень. Серйозний вплив на операційний ризик мають шахрайства, штрафні санкції та кібератаки, збитки від яких продовжують накопичуватися [9]. Наприкінці 2022 року загальні втрати від операційного ризику досягли 13 млрд. грн., з найвищим рівнем у АТ КБ «Приватбанк» (4 млрд. грн.) через масштабність його діяльності та високий рівень автоматизації бізнес-процесів [10].

З метою мінімізації втрат від реалізації вищезазначених подій операційного ризику банки використовують різноманітні інструменти (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз системи управління операційним ризиком системно важливих банків України

Назва банку	АТ «А-Банк»	АТ «Креді Агріколь Банк»	АТ «Кредобанк»	АТ «ОТП банк»	АТ «Ощадбанк»	ПАТ АБ «Південний»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «ПУМБ»	АТ «Райффазен Банк»	АТ «Сенс банк»	АТ «Таскомбанк»	ПАТ АБ «Укргазбанк»	АТ «Укрексімбанк»	АТ «Укрсиббанк»	АТ «Універсал банк»
Наявність спеціально уповноваженого органу з управління операційним ризиком	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
База даних про події операційного ризику	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-
Ключові індикатори ризику	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	-	-
Сценарний аналіз	+	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
Карта ризиків	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-
Аналіз результатів перевірок, що здійсненні внутрішнім аудитором або зовнішніми аудитором	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-
Аналіз розподілу втрат	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-

Джерело: розроблено авторами за матеріалами [11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24]

З таблиці 2 бачимо, що практично в усіх банках існує спеціально уповноважений орган, який відповідає за управління операційним ризиком. Однак лідером у різноманітності застосування інструментів управління операційним ризиком є лише АТ КБ «ПриватБанк», у той час як більшість банків використовують зазвичай базу даних про події ризику, ключові індикатори та сценарний аналіз.

Одним з найголовніших методів управління операційним ризиком, які варто перейняти вітчизняним банкам від міжнародних банків є розвиток культури управління ОР, що передбачає нульову толерантність з боку працівників всіх рівнів банку до ОР, що формується завдяки налагодженій підзвітності, прозорості та етичній поведінці серед персоналу.

Висновки. Управління операційним ризиком для українських банків у контексті сучасних викликів та воєнного стану становить критично важливе завдання. Банки потребують інтегрованого підходу до управління ризиками, що включає в себе не лише традиційні інструменти, а й передові технології аналізу даних та прогнозування, спираючись не лише на міжнародний досвід, а враховуючи також специфіку вітчизняного банківського сектору. Подальші наукові розробки у визначеному напрямку можуть бути спрямовані на дослідження інтеграції передових технологій та культури ризикованого усвідомлення, що дозволить банкам не лише ефективно управляти поточними операційними ризиками, а й підготувати себе до потенційних ризиків та зберегти стабільність у складних умовах.

Список літератури

1. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>. (дата звернення 10.06.2024).
2. Safeguarding financial institutions: rainbow secure's defense against cyber attacks. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/safeguarding-financial-institutions-rainbow-secures-defense-34eac/>. (дата звернення 10.06.2024).
3. Top banking software failures of 2023 unveiled. URL: <https://www.ses-escrow.co.uk/blog/top-banking-software-failures-2023-unveiled>. (дата звернення 10.06.2024).
4. Wells fargo to pay \$97 mln for sanctions compliance failures. URL: <https://www.reuters.com/business/finance/wells-fargo-pay-97-mln-sanctions-compliance-failures-2023-03-30/>. (дата звернення 10.06.2024).
5. What happened to Silicon Valley Bank. URL: <https://www.investopedia.com/what-happened-to-silicon-valley-bank-7368676>. (дата звернення 10.06.2024).
6. HSBC takes \$1 bln hit from Argentina sale as Asia pivot continues. URL: <https://www.reuters.com/markets/deals/hsbc-sell-argentina-business-galicia-550-mln-deal-2024-04-09/>. (дата звернення 13.06.2024).
7. Що таке операційний ризик. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Operational_risk_2019-10_pr.pdf?v=7. (дата звернення 13.06.2024).
8. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#3>. (дата звернення 13.06.2024).
9. Звіт про фінансову стабільність за грудень 2022 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=7. (дата звернення 13.06.2024).
10. НБУ вперше розповів про операційні ризики банків: у кого більше. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/01/21/79526703/>. (дата звернення 13.06.2024).
11. Політика ПАО «А-Банку» в галузі управління ризиками. URL: <http://surl.li/tyjsv>. (дата звернення 16.06.2024).
12. Річний звіт за 2020. АТ «Креді Агріколь Банк». URL: <https://credit-agricole.ua/storage/files/annual-report-2020-ua.pdf>. (дата звернення 16.06.2024).
13. Окремий річний звіт за 2022 рік. АТ «Кредобанк». URL: <https://kredobank.com.ua/public/upload/85f1f8f23a649b1a0e694da85985138.pdf>. (дата звернення 16.06.2024).
14. Система управління ризиками. АТ «ОТП Банк». URL: <https://www.otpcapital.com.ua/about-us/systema-upravlinnya-ryzycamu/>. (дата звернення 17.06.2024).
15. Стратегія управління ризиками АТ «Ошадбанк». URL: https://www.oschadbank.ua/uploads/1/7910-trategia_upravlinna_rizikami_2_0.pdf. (дата звернення 17.06.2024).
16. Фінансова звітність АТ «Південний» за 2022 рік разом із аудиторським звітом та звітом керівництва (звітом про управління). URL: https://bank.com.ua/uploads/10/52071-uditorskij_visnovok_stanom_na_31_12_2022.pdf. (дата звернення 17.06.2024).
17. Політика управління ризиками в АТ «ПУМБ». URL: <https://salo.li/85ADE4D>. (дата звернення 17.06.2024).
18. Річний звіт 2022. АТ «Райффайзен Банк». URL: <https://raiffeisen.ua/storage/files/34-196-p.pdf>. (дата звернення 17.06.2024).
19. Звіт емітента за 4 квартал 2022 року. АТ «Сенс банк». URL: report_4кв2022+titul.pdf. (дата звернення 17.06.2024).
20. Політика інформаційної безпеки акціонерного товариства «Таскомбанк». АТ

«Таскомбанк». URL: <https://salo.li/246f60F>. (дата звернення 17.06.2024).

21. Фінансова звітність АБ «Укргазбанк» за 2023 рік «МСФЗ» разом із аудиторським звітом та звітом керівництва (звітом про управління). URL: https://www.ukrgasbank.com/upload/Report_UKR_2023YE_UKR.pdf. (дата звернення 17.06.2024).

22. Фінансова звітність АТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» за 2022 рік «МСФЗ» разом із аудиторським звітом та звітом керівництва (звітом про управління). URL: <https://11l.ink/IB6I5>. (дата звернення 17.06.2024).

23. Консолідований звіт про управління за 2022. АТ «Укрсиббанк». URL: https://ukrsibbank.com/wp-content/uploads/financial_reports/ar-usb-fin-2023-0706-ua.pdf. (дата звернення 17.06.2024).

24. Звіт про діяльність Комітету Наглядової Ради АТ «Універсал Банк» з питань управління ризиками за період 01.10.2023-31.12.2023. URL: <https://salo.li/81988B8>. (дата звернення 17.06.2024).

25. HSBC – Operational risk. URL: <https://www.hsbc.com/who-we-are/esg-and-responsible-business/managing-risk/operational-risk>.

26. ING Group. URL: <https://www.ing.com/Home.htm>. (дата звернення 17.06.2024).

27. Barclays PLC – Annual Report 2023. URL: <https://home.barclays/content/dam/home-barclays/documents/investor-relations/reports-and-events/annual-reports/2023/Barclays-PLC-Annual-Report-2023.pdf>. (дата звернення 17.06.2024).

References

1. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>. (accessed 10 June 2024).

2. Safeguarding financial institutions: rainbow secure's defense against cyber attacks. Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/safeguarding-financial-institutions-rainbow-secures-defense-34eac/>. (accessed 10 June 2024).

3. Top banking software failures of 2023 unveiled. Retrieved from <https://www.ses-escrow.co.uk/blog/top-banking-software-failures-2023-unveiled>. (accessed 10 June 2024).

4. Wells fargo to pay \$97 mln for sanctions compliance failures. <https://www.reuters.com/business/finance/wells-fargo-pay-97-mln-sanctions-compliance-failures-2023-03-30/>. (accessed 13 June 2024).

5. What happened to Silicon Valley Bank. Retrieved from <https://www.investopedia.com/what-happened-to-silicon-valley-bank-7368676>. (accessed 10 June 2024).

6. HSBC takes \$1 bln hit from Argentina sale as Asia pivot continues. Retrieved from <https://www.reuters.com/markets/deals/hsbc-sell-argentina-business-galicia-550-mln-deal-2024-04-09/>. (accessed 13 June 2024).

7. What is operational risk. National Bank of Ukraine. Retrieved from URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Operational_risk_2019-10_en.pdf?v=7. (accessed 13 June 2024). [In Ukrainian].

8. Supervisory statistics. National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/statistic/supervision-statist#3>. (accessed 13 June 2024). [In Ukrainian].

9. Financial Stability Report for December 2022. National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2_en.pdf?v=7. (accessed 13 June 2024). [In Ukrainian].

10. NBU for the first time talked about banks' operational risks: who has more. Minfin. Retrieved from <https://minfin.com.ua/en/2023/01/21/79526703/>. (accessed 13 June 2024). [In Ukrainian].

11. Risk management policy of PJSC "A-Bank". Retrieved from <http://surl.li/tyjsv>. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].

12. Annual Report for 2020. PJSC "Credit Agricole Bank". Retrieved from <https://credit-agricole.ua/storage/files/annual-report-2020-en.pdf>. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].

13. Separate annual report for 2022. PJSC "Kredobank". Retrieved from <https://kredobank.com.ua/public/upload/85f1f8f23a649bf1a0e694da85985138-en.pdf>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

14. Risk management system. PJSC "OTP Bank". Retrieved from <https://www.otpcapital.com.ua/en/about-us/risk-management-system/>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

15. Risk management strategy of PJSC "Oschadbank". Retrieved from <https://www.oschadbank.ua/uploads/1/7910-risk-management-strategy-2-0-en.pdf>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

16. Financial statements of PJSC "Pivdennyi" for 2022, including audit report and management

report. Retrieved from <https://bank.com.ua/uploads/10/52071-auditors-conclusion-as-of-31-12-2022-en.pdf>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

17. Risk management policy in PJSC "PUMB". Retrieved from <https://salo.li/85ADE4D>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

18. Annual Report 2022. PJSC "Raiffeisen Bank". Retrieved from <https://raiffeisen.ua/storage/files/34-196-p-en.pdf>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

19. Issuer's report for the 4th quarter of 2022. PJSC "Sens Bank". Retrieved from [report 4q2022+titul-en.pdf](https://sensbank.com.ua/report/4q2022+titul-en.pdf). (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

20. Information security policy of Joint Stock Company "Taskombank". PJSC "Taskombank". Retrieved from <https://salo.li/246f60F>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

21. Financial statements of AB "UkrGasbank" for 2023 in accordance with IFRS, including audit report and management report. Retrieved from https://www.ukrgasbank.com/upload/Report_ENG_2023YE_ENG.pdf. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

22. Financial statements of PJSC "State Export-Import Bank of Ukraine" for 2022 in accordance with IFRS, including audit report and management report. Retrieved from <https://11l.ink/IB6I5>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

23. Consolidated management report for 2022. PJSC "Ukrsibbank". Retrieved from https://ukrsibbank.com/en/wp-content/uploads/financial_reports/ar-usb-fin-2023-0706-en.pdf. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

24. Report on the activities of the Supervisory Board Committee of PJSC "Universal Bank" on risk management issues for the period from 01.10.2023 to 31.12.2023. Retrieved from <https://salo.li/81988B8>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

25. HSBC - Operational risk. URL: <https://www.hsbc.com/who-we-are/esg-and-responsible-business/managing-risk/operational-risk>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

26. ING Group. Retrieved from <https://www.ing.com/Home.htm>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

27. Barclays PLC - Annual Report 2023. Retrieved from <https://home.barclays/content/dam/home-barclays/documents/investor-relations/reports-and-events/annual-reports/2023/Barclays-PLC-Annual-Report-2023.pdf>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.06.2024

Прийнята до публікації 19.06.2024

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ НА ПІДТРИМКУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коваленко В. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID:0000-0003-2783-186X

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питань, які стосуються визначення місця банківського кредитування у забезпеченні сталого розвитку країни під час воєнного стану. Метою статті є дослідження стану банківського кредитування в Україні та його впливу на досягнення цілей сталого розвитку країни в умовах воєнного стану. Під час проведення наукового дослідження використано методи аналізу, синтезу, узагальнення, розрахунково-аналітичний, графічний, а також застосовано коефіцієнтний аналіз та системний підхід. На підставі проведеного дослідження встановлено, що ключовою передумовою досягнення сталого розвитку країни є сформований механізм банківського кредитування. Проведений аналіз складу і структури кредитного портфелю засвідчив зменшення кредитної активності та орієнтацію банків на вкладення, які розміщуються на рахунках у НБУ та у державних цінних паперах. Практично обґрунтовано, що кредитні вкладення банків мають переважно короткостроковий характер, що є негативним чинником для стимулювання сталого розвитку, а також обмеженням для бізнес-планування нефінансових корпорацій. Перспективи подальших наукових досліджень мають бути спрямовані на вирішення питання щодо активізації банківського кредитування завдяки створенню макроекономічних передумов ефективного функціонування на макроекономічному рівні; на пошук нових форм кредитної підтримки як бізнесу, так і домогосподарств; на удосконалення системи управління непрацюючими кредитами.*

***Ключові слова:** сталий розвиток країни, кредит, кредитні відносини, банк, кредитний портфель, непрацюючі кредити.*

INFLUENCE OF BANK LENDING ON SUPPORT SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Kovalenko Victoria, D. Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID:0000-0003-2783-186X

***Abstract.** The article is devoted to the study of issues related to establishing the place of bank lending in ensuring the sustainable development of the state. The purpose of the article is to research the state of bank lending and its impact on achieving the goals of sustainable development. The methods of analysis, synthesis, generalization, calculation-analytical, graphical methods, coefficient analysis and systematic approach were used in the conduct of scientific research. On the basis of the conducted research, it was established that the key prerequisite for achieving sustainable development of the state is a complex mechanism of bank lending, interaction between banks and regulatory bodies on this issue. The article proves that today, during the martial law in Ukraine, the problems associated with establishing business credit relations with real borrowers have worsened. The conducted analysis of the composition and structure of the credit portfolio proved the presence of a decrease in credit activity and the orientation of banks towards investments placed in accounts with the National Bank of Ukraine and in government securities. It is practically justified that credit investments of banks are mainly short-term in nature, which is a negative factor for stimulating sustainable development, as well as a limitation for business planning of non-financial corporations. The originality of the scientific research lies in the proposed directions of development of forms of bank lending. The value of scientific research lies in the determination of the main factors that affect the development of bank lending, namely, the regulatory actions of the National Bank of Ukraine and the government. Prospects for further scientific research should be aimed at solving the issue of intensification of bank lending thanks to the creation of macroeconomic prerequisites for effective functioning at the macroeconomic level; search for new forms of credit support for both businesses and households; improvement of the management system of non-performing loans. The type of article is theoretical and empirical.*

***Key words:** sustainable development, credit, credit relations, bank, credit portfolio, non-performing loans*

JEL Classification: E500, E510, G230.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок України нині знаходиться під дією геополітичних, глобальних, міжурядових та соціально-економічних впливів, що зумовлює високий рівень невизначеності на ньому. Зокрема, можна констатувати той факт, що

зі збільшенням негативних наслідків повномасштабного російського вторгнення, вповільненням темпів економічного зростання в нашій країні спостерігається підвищення ймовірності виникнення системного ризику, який насамперед впливає на нарощування обсягів банківського кредитування.

Однозначно не можна стверджувати, що сталий розвиток країни забезпечується саме за рахунок банківського кредитування. Є певні національні та міжнародні програми, які підтримують цей процес. Проте, якщо звернути увагу на сучасні концепції «зелених фінансів», «зеленого банкінгу», то можна констатувати той факт, що банківське кредитування відіграє головну роль у забезпеченні сталого розвитку країни. Виходячи з цього, обрана проблематика наукової статті є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення сталого розвитку країни є предметом обговорення вчених та практиків. Серед них заслуговують на увагу наукові здобутки з цього питання М. Рудої та М. Мазурик, які визначили стратегічні вектори співпраці України та ЄС у сфері сталого розвитку [1]. О. Карінцева та співавтори статті ввели потребу у залученні іноземних інвестицій для сталого розвитку країни [2].

М. Дзямучич у своєму дослідженні розкрив регіональні аспекти сталого розвитку [3].

Щодо розвитку банківського кредитування в Україні, то, на наш погляд, заслуговують на увагу наукові праці О. Дзюблюка [4], Є. Андрущак [5], М. Сулими [6], В. Кремень [7] та багатьох інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок, у якому представлено різноманітність і неоднозначність теоретичних та методичних підходів до механізму банківського кредитування, доречним вбачається синтез, уточнення і узагальнення діючих напрямів кредитних відносин з позиції забезпечення сталого розвитку країни.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження стану банківського кредитування в Україні та його впливу на досягнення цілей сталого розвитку країни в умовах воєнного стану.

Основний матеріал. Термін «сталий розвиток» є офіційним українським відповідником англійського терміну «sustainable development». Стратегія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку суспільства за екстенсивною моделлю [8].

Як зазначає М. Руда, «...основоположне завдання стратегії сталого розвитку полягає у забезпеченні умов збалансованого функціонування соціальної, економічної та екологічної складових системи

«Суспільство-Економіка-Природа» [1, с. 206].

Нині відбувається посилення взаємозв'язку між фінансовою системою та сектором реальної економіки у векторі сталого розвитку (рис.1).

Тому можемо стверджувати, що банківське кредитування є інструментом щодо мобілізації капіталу для досягнення цілей сталого розвитку.

Рис. 1. Вплив концепції сталого розвитку на взаємодію фінансової системи та сектору реальної економіки

Джерело: сформовано авторкою за матеріалами [1; 8]

Розвиток ринку банківського кредитування за роки незалежності України постійно перебуває під впливом шоківих потрясінь. До 2022 року на нього впливала циклічність виникнення фінансових криз, які за своєю гостротою по різному здійснювали вплив на кредитний ринок та призводили до сплесків та падіння попиту на кредитні ресурси. Це було викликано зміною процентної політики банків, спроможністю позичальників повертати кредити, наявністю кредитних ресурсів у банках на проведення кредитної діяльності.

Воєнне російське вторгнення в Україну внесло свої корективи як у діяльність банків, так і у тенденції розвитку ринку кредитування. Як зазначає О. Дзюблюк, «проблемні аспекти у сфері банківського кредитування виникли не із початком воєнних дій, а нагромаджувалися упродовж тривалого періоду часу» [4, с. 10].

Автор статті вважає, що до таких чинників, які накопичувалися, належать: «не урівноваження за строками між активами і пасивами банків, недостатній рівень концентрації банківського капіталу, зростання рівня банківських ризиків, погіршення макро- та мікроекономічних умов ведення бізнесу, зростання проблемної заборгованості, зниження якості кредитних портфелів банків та їхня збиткова діяльність» [4, с. 10].

Зазначене відобразилося на зниженні виробництва, валового внутрішнього продукту та загальних темпів економічного зростання. Так, частка кредитів банків серед джерел фінансування капітальних інвестицій сягнула історичного мінімуму у 5%. Попри незначне зростання кредитного портфеля за останні 2 роки, такі чинники як девальвація національної валюти та темпи інфляції є загрозою для виникнення ситуації дефіциту кредитних ресурсів (рис. 2).

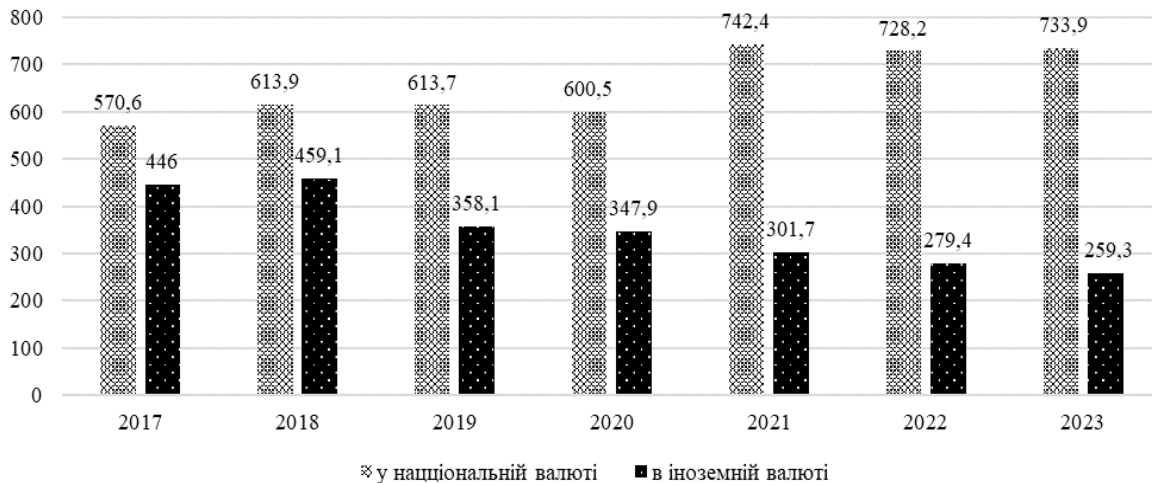

Рис. 2. Динаміка наданих кредитів у національній та іноземній валютах за період 2017-2023 рр., млрд. грн.

Джерело: сформовано авторкою за матеріалами [9]

Слід зазначити, що з початку кризи 2008 року і дотепер простежується динаміка збільшення залишків коштів банків на депозитних рахунках у НБУ та вкладень у державні цінні папери (рис. 3).

Обсяг міжнародних резервів України впродовж всього аналізованого періоду не відповідав рекомендованому, тобто 12 місяцям. Спираючись на проведені розрахунки за оціночними даними МВФ, слід зазначити, що лише у 2023 році ЗВР НБУ мало би вистачати для фінансування короткотермінових зовнішніх зобов'язань протягом майже 10 місяців, що більш наближено до норми (рис. 3).

Наслідком такої монетарної політики НБУ та кредитної політики банків була змінена структура активів банківської системи, коли частка кредитного портфеля у вигляді наданих нефінансовим корпораціям та домогосподарствам становить 17,3% та 5,9% відповідно від загального обсягу активів банків.

Хоча НБУ наголошує на тому, що представлена структура активів викликана низьким попитом на кредити, проте можна виокремити інші чинники. Насамперед за рахунок жорсткої рестрикційної політики щодо підвищення облікової ставки, процентних ставок за

деPOSITНИМИ сертифікатами НБУ. За рахунок встановлення високої дохідності ОВДП банки наростили портфель цінних паперів. У результаті встановлення високих процентних ставок за депозитними сертифікатами НБУ практично спростив функції банків як фінансового посередника, виходячи з того, що при залученні коштів на фінансовому ринку банки їх розміщують не в кредити, а в депозитні сертифікати. Наслідком цього є те, що банки зберігають кошти на кореспондентських рахунках та в депозитних сертифікатах НБУ, що призводить до виникнення надлишкової ліквідності та зменшення обсягів кредитування.

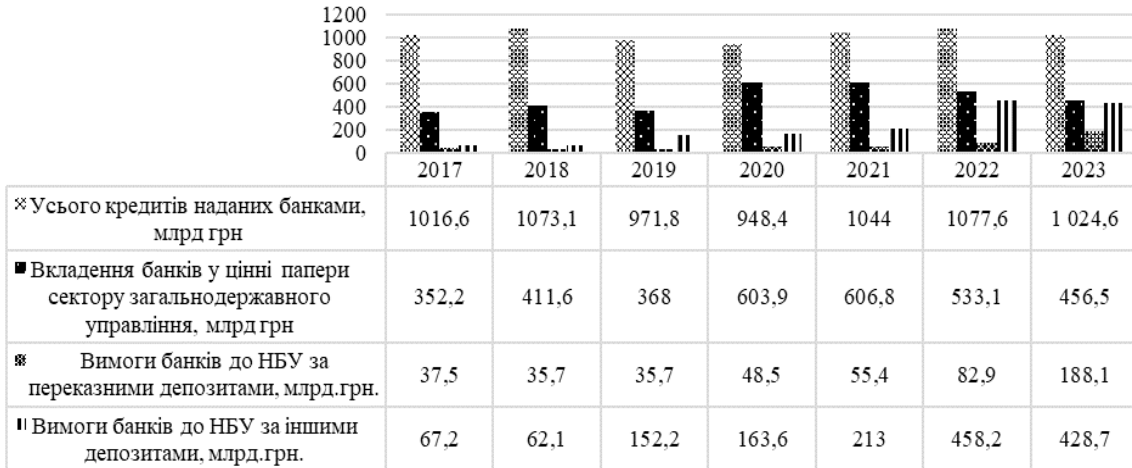

Рис. 3. Динаміка банківського кредитування та розміщення банківських коштів у державних цінних паперах і на рахунках у НБУ

Джерело: сформовано авторкою за матеріалами [9]

Для стимулювання банків стосовно розширення кредитування уряд запровадив програми державної підтримки, наприклад державна програма підтримки «Доступні кредити 5-7-9%» та Програма «ЄОселя» – іпотечне кредитування житла.

Державну програму «Доступні кредити 5-7-9%» реалізував Фонд розвитку підприємництва. Угоду про співпрацю було укладено із 45 банками України. Кредити надаються за пільговими ставками, різницю між пільговою та ринковою ставкою компенсує держава, проте рішення про видачу кредиту приймає банк [6], (рис. 4).

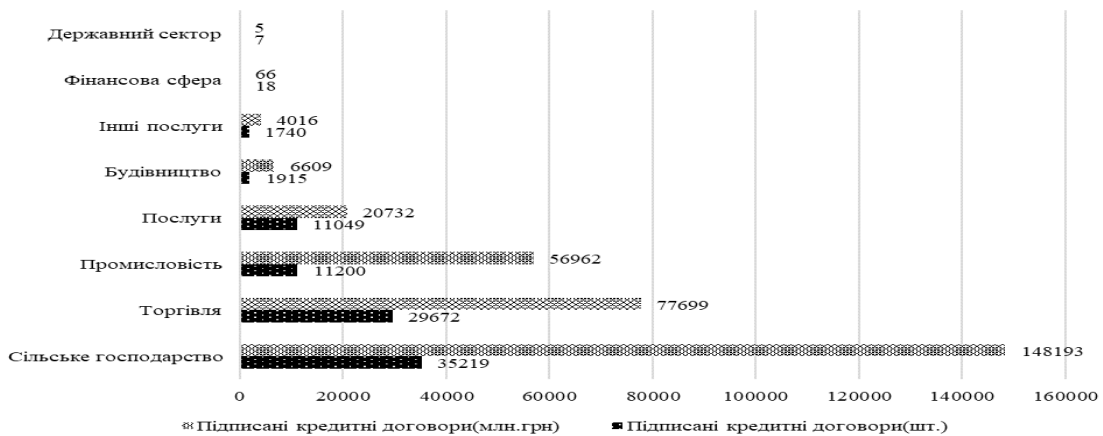

Рис. 5. Кредитний портфель за видами економічної діяльності за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 17.06.2024 р.

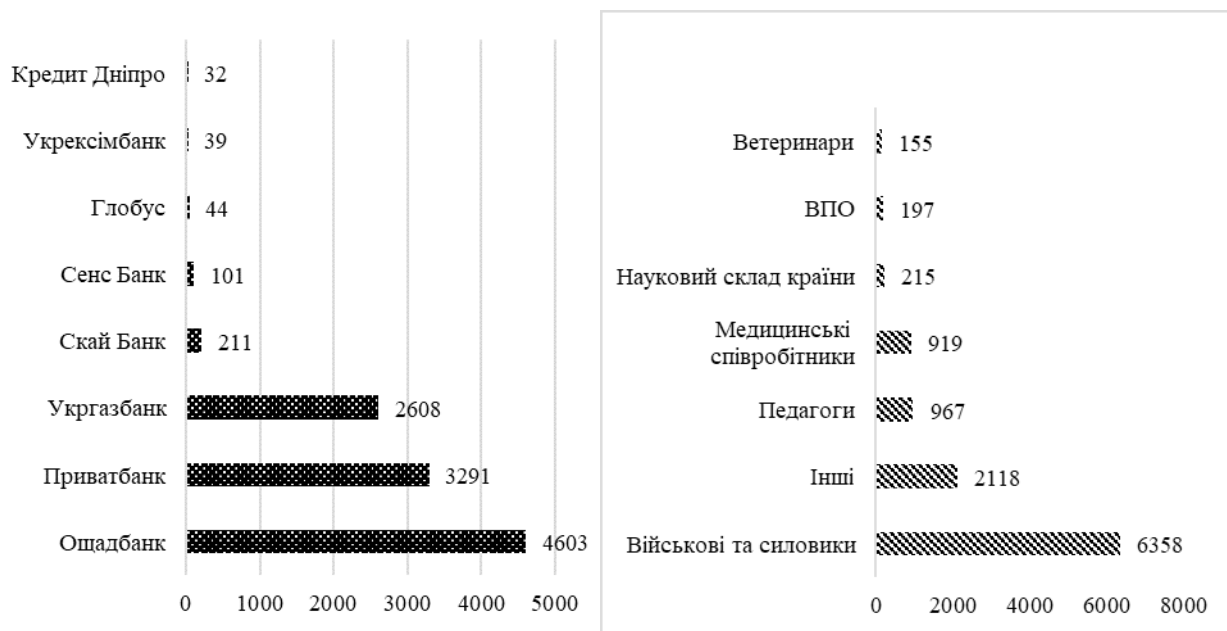
Джерело: сформовано авторкою за матеріалами [11]

Як свідчать дані наведені на рисунку 4, станом на 17.06.2024 р., найбільша питома вага кредитування припадає на сільське господарство (47% від загальної суми кредитування).

Це є виправданим, оскільки аграрна сфера на сьогодні складає 63,5% товарного експорту України. На другому місці торгівля з позначкою 25% від загальної суми кредитування.

Якщо розглядати динаміку реалізації програми з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, то слід констатувати той факт, що з початку дії програми за напрямками кредитування їх сума складає: інвестиційний – 29879 млн. грн., антикризовий – 64000 млн. грн., рефінансування – 28113 млн. грн., підтримка ФОП – 399 млн. грн., підтримка посівних робіт агросектору – 38689 млн. грн., антивоєнний – 57355 млн. грн., обігові – 61849 млн. грн., переробка продукції агросектору – 16286 млн. грн., відбудова бізнесу – 36 млн. грн., кредити ЗВВР – 13945 млн. грн., енергосервіс – 307 млн. грн. [11].

Ще однією державною програмою кредитування є Програма «єОселя» – іпотечне кредитування житла. Програма реалізується Міністерством економіки України спільно з Міністерством цифрової трансформації України та «Укрфінжитло» за ініціативи Президента України і вона почала працювати у жовтні 2022 року [6]. Станом на 19.06.2024 р. було видано 10929 одиниць кредитів на загальну суму 17298 млн. грн. (рис. 5).

5.1. Банки, які надали кредит за програмою, 5.2. Надані кредити за програмою у розрізі позичальників, млн. грн.

Рис. 5. Надані кредити за програмою «єОселя» у розрізі категорії позичальників та клієнтів станом на 19.06.2024

Джерело: сформовано авторкою за матеріалами [12]

Зауважимо, що окрім кількісного нарощування обсягів кредитування нефінансовим корпораціям, необхідне поліпшення якості такої кредитної підтримки реального сектору (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності та строками погашення, станом на кінець квітня 2024 р., млн. грн.

Види економічної діяльності	Усього	у тому числі за строками		
		до 1 року	від 1 року до 5 років	більше 5 років
Усього	737084	374882	263 930	98 272
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	112845	43 694	65 226	3 925

Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	17 865	9 481	7 365	1 019
Переробна промисловість	120 096	54 790	52 532	12 774
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	65 576	22 022	23 752	19 802
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	393	104	278	10
Будівництво	18 579	8 810	6 909	2 861
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	289 310	205 680	69 443	14 187
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	25 607	4 457	14 323	6 827
Тимчасове розміщування й організація харчування	3 929	168	628	3 134
Інформація та телекомунікації	4 891	2 883	1 635	374
Фінансова та страхова діяльність	1 016	141	871	4
Операції з нерухомим майном	56 053	56 053	13 828	31 274
Професійна, наукова та технічна діяльність	6 295	3 557	2 332	406
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	10 581	3 557	2 332	906
Освіта	167	128	2 543	0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3 708	838	2 102	768
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	115	35	80	0
Надання інших видів послуг	80	12	45	1

Джерело: складено авторкою за матеріалами [9]

Як свідчать дані таблиці 1, найбільшу питому вагу у структурі кредитного портфелю за видами економічної діяльності займає оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 39,24%. На другому місці переробна промисловість – 16,29%. Зазначена структура не сприяє створенню надійної довгострокової бази для стійкого економічного зростання.

За строками надання кредитів у структурі кредитного портфелю переважають короткострокові кредити – 50,9%. І тільки 13,3% – кредити понад 5 років. Цей факт свідчить про те, що кредитування не націлене на довгострокові інвестиції, що не є позитивним для розвитку бізнесу у стратегічних секторах економіки.

Слід зазначити, що якість банківського кредитного портфелю характеризується часткою непрацюючих кредитів у загальному кредитному портфелі (рис. 6).

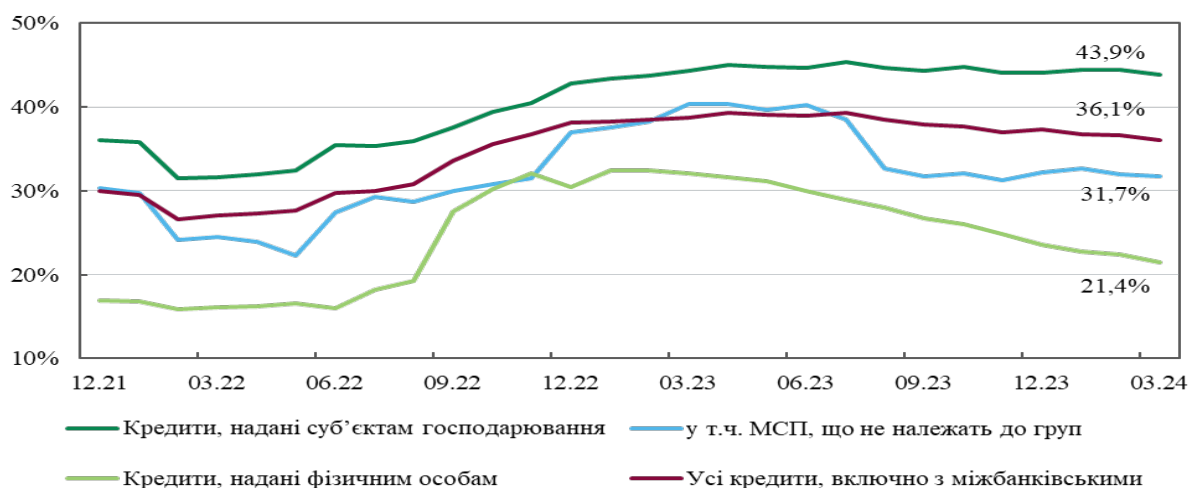

Рис. 6. Динаміка частки непрацюючих кредитів у загальному кредитному портфелі банків за період 2021 р. – 1 квартал 2024 р., %

Джерело: [10]

У I кварталі 2024 р. цей показник зменшився на 0,5% за загальним кредитним портфелем банків у порівнянні з початком 2024 р. За кредитами нефінансовим корпораціям – зниження на 0,5%, за домогосподарствами зниження на 0,9%.

Одним із індикаторів, що відображає загрозу фінансовій стабільності як окремого банку, так і банківського сектору загалом, є рівень непрацюючих кредитів (NPL), який характеризує якість активів. З початку 2022 р. питома вага непрацюючих кредитів збільшилася на 9,5% у відповідності до I кварталу 2024 р. Найбільше частка непрацюючих кредитів зростає за цей же період у державних банках та у банках з іноземним капіталом – на 13,6% та 9,4% відповідно (рис. 7).

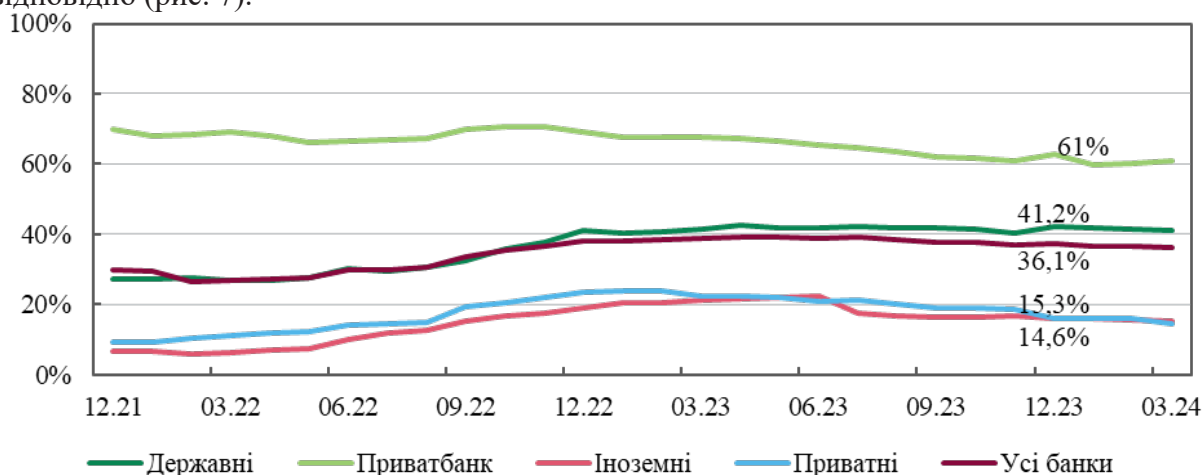

Рис. 7. Динаміка частки непрацюючих кредитів у загальному кредитному портфелі банків за формою власності за період 2021 р. – 1 квартал 2024 р., %

Джерело: [10]

У банків з приватним капіталом зростання непрацюючих кредитів склало 4%. АТ КБ «Приватбанк» утримує лідерство щодо негативної якості кредитного портфеля, в якому 61,0% становлять непрацюючі кредити. Зменшення частки непрацюючих кредитів у АТ КБ «Приватбанк» за аналізований період склало 7,5%.

Слід зазначити, що банкам важливо формувати достатній рівень резервів на випадок

неповернення кредитної заборгованості, щоб мати можливість нівелювати ризики, які генеруються активними операціями. Захищеність кредитів (співвідношення резервів до загального обсягу кредитів) є не менш важливим інструментом забезпечення фінансової стабільності банків, ніж зниження рівня їх проблемності (рис. 8).

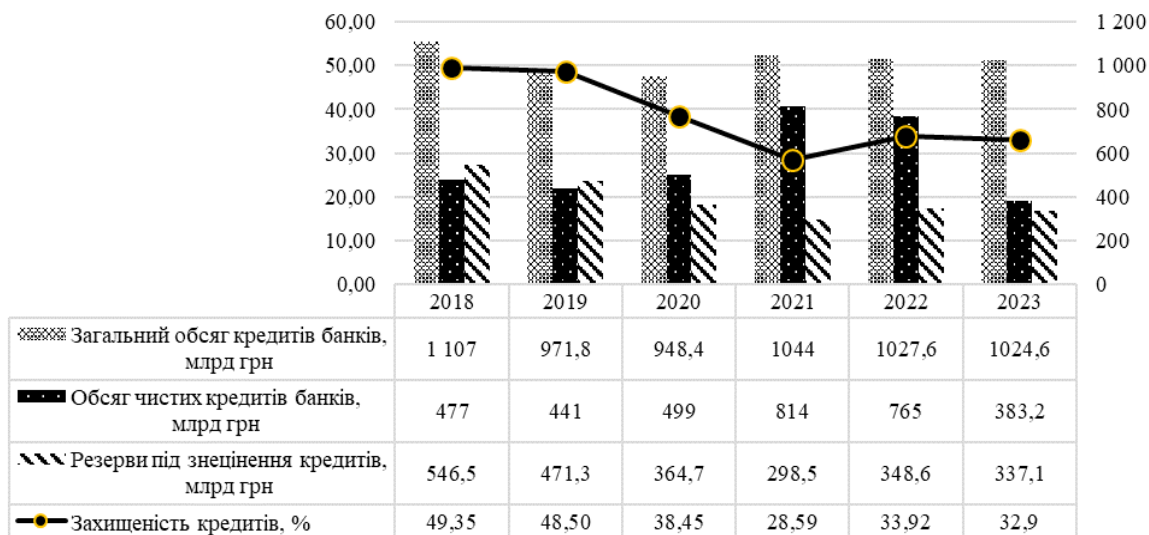

Рис. 8. Динаміка якості кредитів банківського сектору України за 2018–2023 рр.

Джерело: розраховано авторкою за матеріалами [9;10]

Так, значний обсяг резервування безпосередньо пов'язаний із обсягами непрацюючих кредитів у банківському секторі України. Відтак, протягом 2018–2022 рр. захищеність кредитів коливалася у межах 32–49%. За результатами 2023 р. спостерігаються суттєві зміни у динаміці цього показника, який зменшився на 1,02% у порівнянні з попереднім роком. На нашу думку, це пов'язано, з тим, що при зменшенні загальних обсягів кредитування, зменшилася і сума резервів.

На сьогодні актуалізується питання щодо управління непрацюючими кредитами в Україні. У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження, яке проведене М. Сулимою та Л. Шавурською [6]. Дослідники проаналізували зарубіжний досвід управління непрацюючими кредитами та визначили основні напрями вдосконалення цієї системи, а саме: подальше запровадження макроруденційного інструментарію ЄС щодо врегулювання NPLs; наближення та адаптація вітчизняного законодавства до правових норм ЄС щодо механізму судово-претензійного стягнення простроченої заборгованості; потребує розвитку ринок непрацюючих активів, що дасть змогу більш ефективно реалізувати такий спосіб врегулювання NPLs як продаж третім особам; перспективним є використання механізму сек'юритизації у врегулюванні високого рівня NPLs в сучасних реаліях України [6].

Актуальним питанням є пошук нових форм кредитування, особливо це стосується відновлення пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури та житлового фонду. За оцінкою Світового банку, станом на 31.12.2023 р. потреби у відновленні та реконструкції оцінювалися майже у 486 млрд. дол. США (або 440 млрд. євро) [13].

З цього приводу заслуговує на увагу дослідження проведене С. Науменковою та співавторами [14]. Дослідники запропонували у межах реалізації комплексного плану економічного розвитку «Ukraine Facility Plan» використовувати механізм проектного фінансування, учасниками якого є банки за функціональною складовою «інвестиційне кредитування» [14, с.147].

У контексті забезпечення сталого розвитку країни на сьогодні є досить актуальним питанням формування системи «зелений банкінг». Серед вітчизняних банків лідером є державний АБ «Укргазбанк», який себе позиціонує як «зелений» банк і потенційно забезпечує фінансування проєктів у сфері генерації чистої енергії, енергоефективності та енергозабезпечення, зменшення викидів парникових газів. Цей банк обрав стратегію реалізації «зеленого банкінгу», яка ґрунтується на таких основних постулатах як:

спеціальні відсоткові ставки за еко-кредитами; реалістично оцінити очікувані результати на етапі попереднього розгляду; проста й швидка процедура оформлення кредиту; гарантії надійності державного банку; співпраця з акредитованими партнерами дозволяє прискорити узгодження проєктів, таких як LED освітлення, котельне обладнання, енергоефективне обладнання, енергозберігаючі вікна, двері, транспортні засоби, утилізація відходів, еко-партнер-генеральний підрядник, енергоаудит, медична техніка та обладнання.

Отже, всі ці питання є дискусійними та актуальними з позиції забезпечення сталого розвитку в Україні через подальший розвиток механізмів банківського кредитування.

Висновки. Банківське кредитування за історію банківництва відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку країни. За період введення воєнного стану в Україні загострилися проблеми пов'язані із встановленням ділових кредитних відносин з реальними позичальниками. Проведений аналіз складу і структури кредитного портфелю засвідчив зменшення кредитної активності та орієнтацію банків на вкладення, які розміщуються на рахунках у НБУ та у державних цінних паперах (військових ОВДП).

Також слід констатувати той факт, що кредитні вкладення банків мають переважно короткостроковий характер, що є негативним чинником для стимулювання сталого розвитку країни, а також обмеженням для бізнес-планування нефінансових корпорацій.

Підтримка сталого розвитку в Україні під час воєнного стану неможлива без ефективного виконання банками своєї ключової функції фінансового посередництва, тобто перерозподілу коштів на засадах кредитних відносин.

Проте активізація банківського кредитування залежить не тільки від обраної банками кредитної політики, а й від прийняття адекватних регуляторних рішень з боку Національного банку України та уряду, метою яких має бути створення економічних умов для формування структури активів банків, яка б сприяла перерозподілу кредитних ресурсів на користь реального сектору економіки та домогосподарств.

Перспективи подальших досліджень полягають у сприянні активізації банківського кредитування завдяки створенню макроекономічних передумов ефективного функціонування кредитного механізму (забезпечення стабільності національної грошової одиниці, недопущення виникнення системного ризику, правовий захист інтересів банків як кредиторів); пошуку нових форм кредитної підтримки як бізнесу, так і домогосподарств; удосконаленню системи управління непрацюючими кредитами.

Список літератури

1. Руда М. В., Мазурик М. М. Співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку: огляд перспектив. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2021. № 3 (1). С. 204-211. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf>. (дата звернення 13.06.2024).
2. Каринцева О. І., Дегтярова І. Б., Харченко М. О., Долгошесєва О. І., Кирилева А. В. Залучення іноземних інвестицій як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку країни. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2020. № 3. С. 199-211. DOI: 10.21272/1817-9215.2020.3-22. URL: https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/3_2020/22.pdf (дата звернення 14.05.2024).
3. Дзямулич М. Фінансове забезпечення сталого розвитку регіону. Економічний форум. 2023. № 3. С. 128-133. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2023-3-16>. URL: <http://surl.li/pxscmu>. (дата звернення 14.06.2024).
4. Дзюблюк О. В. Проблеми активізації банківського кредитування реального сектору економіки в умовах воєнного стану. Вісник економіки. 2023. 13 (3). С. 8-25. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.008>. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-176_183.pdf. (дата звернення 15.06.2024).
5. Андрущак Є. М., Перепьолкіна О. О., Герасименко А. В. Управління непрацюючими кредитами: світовий досвід. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-25>.
6. Сулима М., Шавурська Л. Сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування в Україні. Науковий вісник міжнародної асоціації науковців. 2024. № 3 (2). DOI 10.56197/2786-5827/2024-3-2-10. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/120.pdf. (дата звернення 16.06.2024).

7. Кремень В. М., Кремень О. І., Гуляєва Л. П. Роль банківського кредитування у розвитку економіки України. Проблеми економіки. 2020. № 3. С. 176–183. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-176-183>. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-176_183.pdf. (дата звернення 15.06.2024).
8. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/stratetiya-staloho-rozvytku-ukrayiny-do-2030-roku> (дата звернення 16.04.2024).
9. Національний банк України. Наглядова статистика. Офіційний веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 19.06. 2024).
10. Національний банк України. Огляд банківського сектору. Травень 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2024-05.pdf?v=7. (дата звернення 19.06. 2024).
11. Фонд розвитку підприємництва. Інформація про результати державної програми Доступні кредити 5-7-9. URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredytu-5-7-9/> (дата звернення 19.06. 2024).
12. Укрфінжитло. Інформація по результатах програми «Оселя». URL: <https://ukrfinzhytlo.in.ua/analytyka-mb/#1684920904343-23c4484a-9888>. (дата звернення 19.06. 2024).
13. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023. World Bank Group. 2023. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a> (дата звернення 19.06. 2024).
14. Науменкова С. В., Міщенко С. В., Тищенко Є. О. Проектне фінансування в умовах реалізації «Ukraine Facility Plan». Економічний простір. 2024. №19 (1), 142-153. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-24>. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1547>. (дата звернення 20.06.2024).

References

1. Ruda, M. V., Mazuryk, M. M. (2021). Cooperation between Ukraine and the EU in the field of sustainable development: an overview of prospects. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 3 (1), 204-211. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf>. (13 June 2024). [In Ukrainian].
2. Karintseva, O. I., Dehtiarova, I. B., Kharchenko, M. O., Dolgosheeva, O. I. & Kiril'yeva, A. V. (2020). Attracting foreign investments as a tool for ensuring competitiveness and sustainable development of the country. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*, 3, 199-211. DOI: 10.21272/1817-9215.2020.3-22. Retrieved from https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/3_2020/22.pdf. (14 June 2024). [In Ukrainian].
3. Džiamulych, M. (2023). Financial support for sustainable development of the region. *Ekonomichni forum*, 3, 128-133. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2023-3-16>. Retrieved from <http://surl.li/pxscmu>. (14 June 2024). [In Ukrainian].
4. Dziubliuk, O. V. (2023). Problems of intensification of bank lending to the real sector of the economy in the conditions of martial law. *Visnyk ekonomiky*, 3, 8-25. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.03.008>. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-176_183.pdf. (15 June 2024). [In Ukrainian].
5. Andrushchak, E. M., Perepiolkina, O. O., Gerasimenko, A. V. (2024). Management of non-performing loans: global experience. *Ekonomika ta suspilstvo*, 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-25>. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-176_183.pdf. (15 June 2024). [In Ukrainian].
6. Sulyma, M., Shavurska, L. (2024). The current state and prospects for the development of bank lending in Ukraine. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoi asotsiatsii naukovtsiv*, 3,2, DOI 10.56197/2786-5827/2024-3-2-10. Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/120.pdf. (16 June 2024). [In Ukrainian].
7. Kremen, V. M., Kremen, O. I., & Gulyaeva, L. P. (2020). The role of bank lending in development of the economy of Ukraine. *Problemy ekonomiky*, 3, 176–183. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-176-183>. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-3_0-pages-176_183.pdf. (15 June 2024). [In Ukrainian].
8. UNDP (2017). *Stratetiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku* [Strategy of sustainable

development of Ukraine until 2030]. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/strategiya-staloho-rozvytku-ukrayiny-do-2030-roku>. (16 June 2024). [In Ukrainian].

9. Natsionalnyi bank Ukrainy (2024). Ofitsiyni veb-sait - Official website. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic>. (19 June 2024). [In Ukrainian].

10. Natsionalnyi bank Ukrainy (2024). Ohliad bankivskoho sektoru. Traven 2024. [Overview of the banking sector. May 2024]. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2024-05.pdf?v=7. (19 June 2024). [In Ukrainian].

11. Fond rozvytku pidpriemnytstva (2024). Informatsiia pro rezultaty derzhavnoi prohramy dostupni kredyty 5-7-9 [Information about the results of the state program available credits 5-7-9]. Retrieved from <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/>. (19 June 2024). [In Ukrainian].

12. Ukrfinzhytlo (2024). Informatsiia po rezultatkh prohamy «ieOselya» [Information on the results of the "eOselya" program]. Retrieved from <https://ukrfinzhytlo.in.ua/analytyka-mb/#1684920904343-23c4484a-9888>. (19 June 2024). [In Ukrainian].

13. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023. World Bank Group. 2023. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>. (19 June 2024).

14. Naumenkova, S. V., Mishchenko, S. V., Tishchenko, E. O. (2024). Project financing under the conditions of implementation of the "Ukraine Facility Plan". *Ekonomichnyi prostir*, 19 (1), 142-153. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-24>. Retrieved from <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1547>. (19 June 2024) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.06.2024

Прийнята до публікації 19.06.2024

УДК 336.7

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-58-68>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВИХ РИНКІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

Ковалюк А. О., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківського і страхового бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: andriy.kovalyuk@lnu.edu.ua
ORCID ID:0009-0002-5284-2624

Улич О. М., аспірантка 4 курсу кафедри «Облік і аудит», Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
e-mail: o.uluch@gmail.com
ORCID ID:0009-0000-8935-0506

***Анотація.** Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду функціонування фондових ринків та їх впливу на економіку, оскільки в умовах глобалізації та інтеграційних процесів держав світу це є актуальним. Для досягнення поставленої мети використано методи порівняння, індукції та аналізу. Досліджено досвід становлення та функціонування двох найбільших фондових ринків світу у 2023 році за їх ринковою капіталізацією – New York Stock Exchange, NASDAQ Stock Exchange – та проаналізовано повну картину їх впливу на економіку. Практична значимість дослідження полягає у наданні короткого ключового підсумку особливостей функціонування ТОП-2 найбільших бірж світу та підсумків їх впливу на економіку країн. **Ключові слова:** фондовий ринок, біржа, лістинг, акції, капіталізація, брокери, індекси, економіка, річні збори, первинне розміщення акцій.*

FOREIGN EXPERIENCE OF THE FUNCTIONING OF STOCK MARKETS AND THEIR IMPACT ON THE ECONOMY

Andriy O. Kovalyuk, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Banking and Insurance Business Department, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
e-mail: andriy.kovalyuk@lnu.edu.ua
ORCID ID:0009-0002-5284-2624

Oksana M. Ulych, 4th-year graduate student of the Department of Accounting and Auditing, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
e-mail: o.uluch@gmail.com
ORCID ID:0009-0000-8935-0506

***Abstract.** The objective of this article is to explore the international experience of stock market functioning and its impact on the economy, as this is relevant in the context of globalization and integration processes among the world's nations. To achieve this objective, comparative, inductive, and analytical methods have been employed. The formation and operation experience of the top two largest stock markets in the world in 2023, based on their market capitalization, namely the New York Stock Exchange, NASDAQ Stock Exchange have been examined, and their comprehensive impact on the economy has been analyzed. The practical significance of the study lies in providing a brief key summary of the functioning features of the top two largest exchanges in the world and the conclusions drawn regarding their impact on the economies of countries. The largest stock markets play a crucial role in facilitating capital attraction, fostering the development and expansion of enterprises and companies, and creating new job opportunities. The effective functioning of these markets is vital to ensuring easy access to financial resources and attracting investments both domestically and internationally. It is precisely due to their liquidity and transparency that companies can initiate offerings of stocks, bonds, derivatives, which contributes to the development of new projects and innovations. However, it is important to consider that disturbances in the stock markets can have a serious impact on the economies of countries, especially when it comes to global crises or recessions. Excessive volatility and large fluctuations in asset values can lead to financial instability and loss of investor confidence.*

***Key words:** stock market, exchange, listing, shares, capitalization, brokers, indices, economy, annual fees, initial public offering (IPO).*

JEL Classification: G100.

Постановка проблеми. Сучасний світ – це згромадження глобальних і локальних кризових явищ, процесів, швидкого науково-технічного прогресу (зокрема активного розповсюдження та застосування штучного інтелекту), війн, політичних конфліктів,

соціальних проблем, різноманітних природних явищ, пандемій та ін. Усе це впливає на економіку кожної держави. В основі стабільної ринкової економіки будь-якої країни ключову роль відіграє фондовий ринок, зокрема його успішне функціонування. Фондовий ринок сприяє зростанню національного багатства, стрімкому розвитку краю за рахунок залучення інвестицій та перерозподілу капіталів. Кожен фондовий ринок має свої особливості та історію розвитку. В умовах співпраці та взаємозалежності більшості держав світу, актуальним є питання дослідження зарубіжного досвіду функціонування фондових ринків та їх впливу на економіку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання функціонування фондових ринків іноземних країн було досліджено та висвітлено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема цій проблемі присвятили свої праці такі науковці, як: С. В. Пятенко, А. Шварта, М. Назарчук, О. Мозговий, Ф. Джонсон, П. Венна та ін. Історію становлення фондових ринків, їх проблем було проаналізовано такими вченими, як В. Корнеєв, В. Гниляк, С. Еш, А. Грищенко, С. Хоружий, К. Калинець, Б. Бітюк. Питаннями розвитку фондового ринку займаються такі вчені, як Я. Міркін, І. О. Лютий, Ф. Алєн, Я. В. Зінченко, А. Бут, І. О. Школьник, М. Квінтін та ін. Аналіз сучасного стану фондової біржі та визначення перспектив розвитку фондового ринку у світі здійснено такими вченими як Н. Левус, В. Клименко, С. Захарін, В. Улинець-Ходаківська та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на це, нині немає повної картини взаємозв'язку функціонування фондових ринків та їх впливу на економіку провідних країн світу. За результатами 2022 року, світові фондові ринки втратили \$14 трлн. [1]. Одним з ключових факторів цих результатів стала повномасштабна війна росії проти України, зокрема її згубний вплив на світову економіку. Війна виявила наявні проблеми, які всі країни здебільшого ігнорували – це залежність багатьох держав від російських джерел енергії, газу, нафти. Введення санкцій та заборона імпорту з росії значною мірою вплинули на зростання цін на товарних ринках та прискорили інфляцію у всіх країнах світу. Також невтішні новини у банківських секторах економічно-розвинених держав. У 2023 р. спостерігалася банківська криза у США та в Європі. Зокрема, банкрутство одного з найбільших банків Америки – First Republic Bank, який був викуплений банківським холдингом – JPMorgan Chase&Co за даними Bloomberg 1 травня 2023 року [2]. За 5 місяців 2023 р. це 4-й великий банк у якого почались проблеми після банкрутства банків Silicon Valley Bank, Signature Bank and Silvergate Bank. Тому поточні події, які виникають у світі та позначаються певною мірою на добробуті багатьох держав, є джерелом комплексного дослідження досвіду зарубіжного функціонування фондових ринків та їх впливу на економіку.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду функціонування фондових ринків та повної картини взаємозв'язку їх діяльності з економікою держави.

Основний матеріал. Фондовий ринок – це серце економіки. Це можна побачити на прикладі основних провідних та розвинених держав світу – США, Китаю, Японії, Великобританії, Німеччини, Швейцарії. Зарубіжний досвід функціонування фондових ринків цих країн демонструє, що ці ринки можуть бути дуже ефективними та допомагати у забезпеченні стабільності та економічного зростання.

Фондовий ринок або ринок цінних паперів – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [3]. До цінних паперів належать акції, облігації, векселі, ощадні та депозитні сертифікати банків, фондові варанти, сертифікати фондів операцій з нерухомістю, кредитні ноти, депозитарні розписки та ін. Але не всі види цінних паперів торгуються на фондовому ринку. На фондовому ринку України в обігу перебувають акції, державні та муніципальні облігації внутрішньої позики, облігації підприємницьких структур, казначейські зобов'язання, ощадні сертифікати, державні та компенсаційні сертифікати, житлові чеки, інвестиційні сертифікати, облігації зовнішньої позики. Досліджуючи світовий фондовий ринок, до фінансових інструментів (простими словами це будь-які активи, які містить капітал і якими можна торгувати на ринку), які найбільш котируються, є акції, облігації, похідні інструменти та пайові фонди. Під похідними інструментами розуміють контракти між двома сторонами, вартість/ціна яких визначається базовими активами. Вони передбачають купівлю або продаж товарів на певну дату за певним курсом. Часто похідні інструменти називають опціонними та ф'ючерсними акціями. Пайові фонди – це фінансові механізми, які об'єднують активи акціонерів для інвестування у цінні папери такі як акції, облігації, інструменти грошового ринку та інші активи. Пайовими фондами керують

професійні менеджери, які розподіляють активи фондів та намагаються отримати приріст капіталів або доходів для інвесторів фонду. Оскільки багато різних інвесторів інвестують у різні акції, ризик набагато нижчий, ніж торгівля акціями. Такі пайові фонди є популярними інструментами індійського фондового ринку. Закон України про цінні папери ототожнює ці два поняття – фондовий ринок та ринок цінних паперів. Відповідно до законодавства та теорії права в Україні тільки два види деривативів вважаються похідними цінними паперами – це ф’ючерсні контракти та опціони. Однак дуже часто в науковій літературі всі деривативи називають похідними цінними паперами. Тому, підсумовуючи сказане, слід зазначити, що, на нашу думку, правильним та точнішим визначенням фондового ринку України буде таке: фондовий ринок – це сукупність учасників та правовідносин між ними на ринку щодо розміщення, обігу та обліку певних цінних паперів (серед яких найбільш поширеними є акції, облигації, сертифікати) та ф’ючерсних і опціонних контрактів. Світовий фондовий ринок – це сукупність покупців та продавців, які представляють права власності щодо підприємств на ринку, які включають акції, облигації, похідні інструменти та пайові фонди.

Загалом, іншими словами, фондовий ринок – це місце, де компанії можуть продавати свої акції, облигації інвесторам, які шукають, куди вкласти кошти. Ринок цінних паперів буває двох типів: первинним (компанія продає акції, які випускаються вперше і раніше вони не були в обігу) та вторинним (акції компаній купують, перепродують, вони завжди знаходяться в обороті). Організований фондовий ринок представлений фондовою біржею. Фондовий ринок є абстрактним поняттям, яке означає сукупність дій та механізмів, що роблять можливою торгівлю цінними паперами (акції, облигації, сертифікати, векселі тощо). А фондова біржа є невід’ємною складовою фондового ринку, оскільки це організація, яка надає можливість здійснення торгових операцій та зустрічі продавців та покупців цінних паперів.

ТОП 10 фондових бірж у світі 2023 року є: Нью-Йоркська (New York Stock Exchange), Біржа NASDAQ (NASDAQ Stock Exchange), Шанхайська (Shanghai Stock Exchange), Біржа Euronext (EURONEXT Stock Exchange), Токійська (Japan Stock Exchange), Шеньчженьська (Shenzhen Stock Exchange), Біржа Hong Kong (Hong Kong Stock Exchange), Лондонська (London Stock Exchange), Національна (National Stock Exchange), Торонто (Toronto Stock Exchange, див. рис.1, [4]).

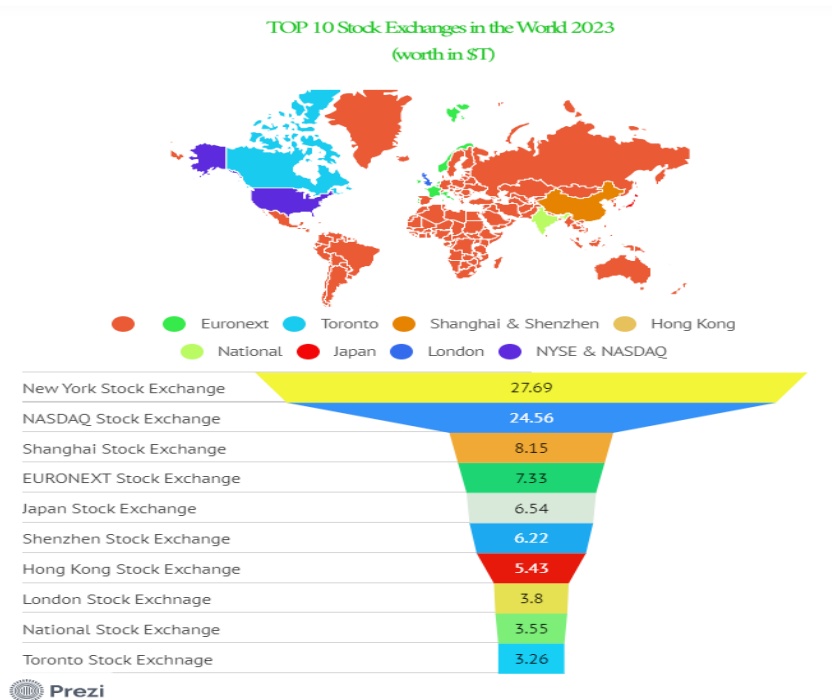

Рис.1.ТОП 10* фондових бірж у світі 2023 року в трільйонах доларів

Джерело: *складено авторами на основі даних Edidwar порталу [4]

Найбільшими біржами у 2023 році за річною капіталізацією є Нью-Йоркська (27.69 трлн. дол.) та NASDAQ (24.56 трлн. дол.). Розглянемо детальніше

історію функціонування та вплив на економіку країни цих ключових фондових бірж.

New York Stock Exchange (NYSE). До появи Нью-Йоркської фондової біржі брокери міста здійснювали угоди у кафе. Історія виникнення цієї біржі сягає 1792 р. [5], Перший банк США та уряд випускали безліч військових облігацій для поповнення державної скарбниці. 24 маклери, які забезпечували воєнізовані формування продуктами харчування і здійснювали купівлю державних облігацій, підписали Буттонвудську угоду 17 травня 1792 р. Назва договору походить від платана, під яким він був підписаний та містив тільки два пункти – торгівлю один з одним і введення податку в 0.25% з операцій. Місцем проведення регулярних зустрічей стала кав'ярня під платаном Tontine Coffee House на Уолл-стріт з 1793 р. Ця Асоціація (Buttonwood Agreement) стала першою американською квазі-біржею, попередницею Нью-Йоркської фондової біржі. Протягом наступних 25 років біржа мала бартерний характер. Паралельно розвивалася біржа у Філадельфії. У 1817 р. було здійснено дружній візит гінців з Нью-Йорка і було прийнято два рішення – допуск до торгів спекулянтів та перенесення торгівлі цінних паперів з кафе на біржу.

У 1840 р. німецький винахідник Семюел Морзе запатентував телеграф у Нью-Йорку. Помітивши цей цікавий винахід, Нью-Йоркська біржа запровадила його у своїй діяльності, що забезпечило випередження технічно Філадельфії. Кількість гравців зростала, обсяг торгів цінними паперами, золотом, товарів досягала величезних масштабів. Активно біржа розвивалась до початку Громадянської війни. NYSE змінювала своє місце розташування кілька разів. Остаточно біржа влаштувала своє поточне місце розташування у 1865 р. Перший тікер цінного паперу був впроваджений у 1867 р. Вагомий поштовх до розвитку біржа отримала у 1878 р. Це зумовлено установкою телефонів, які надавали інвесторам прямий доступ до брокерів на біржі.

У 1896 р. був створений фондовий індекс Dow Jones. У 1934 р. майданчик був зареєстрований в якості Національної біржі цінних паперів. У 1965 р. вводить свій індекс NYSE Composite Index (NYA). У 2006 р. біржа об'єдналася з Archipelago Holdings, формуючи NYSE Group, Inc. Протягом наступних 10 років, були різні поглинання, приєднання. Але у 2012 р. NYSE відокремилася від Euronext та на цей час залишається найбільшою у світі біржею за ринковим оборотом. Такою NYSE є відома під назвами – Big Board («Велика Рада») та Велике табло. Сучасна Нью-Йоркська біржа працює онлайн.

В операційному залі NYSE є численні невеликі кіоски, за кожним з яких закріплені певні акції. У цих кіосках фахівець («аукціонер») проводить двосторонній аукціон між покупцями та продавцями, формуючи ринок для своїх акцій. Кожного емітента акцій представляє тільки один фахівець. Засобами контролю є використання аудіоприслуховуючих пристроїв, відеоспостереження, а також проведення перевірок прозорості торгів. Сигналом початку та закінчення торгів є дзвін з 1903 р. Незважаючи на те, що торги припиняються комп'ютерною системою, дзвін проб'є завжди.

Технологічний прогрес NYSE виявився неоціненним під час пандемії COVID-19. 23 березня 2020 року вперше у своїй історії NYSE працювала без торгового майданчика після закриття та переходу на повну електронну торгівлю через COVID-19. У той час як електронні торги залишалися безперебійними, дані показали, що робота з Торговим майданчиком забезпечує інвесторам найвищий рівень якості ринку [6].

Сучасна NYSE пропонує подвійну структуру ринку, яка поєднує доступ до Aгса та American Options через єдину інтегровану технологічну платформу. NYSE Pillar – це торгова платформа, яка дозволить компаніям-учасникам підключатися до всіх ринків акцій та опціонів NYSE за допомогою стандартного протоколу. Головною умовою діяльності біржі є абсолютна прозорість. Всі бачать всіх. Захищеність гарантує високий ступінь контролю, встановлений над NYSE. Також забезпечується обов'язкове страхування рахунків, відкритих трейдерами. NYSE пишається високим рівнем інформатизації та мобільності. Операції можуть здійснюватися за рекордно короткі терміни в частки мілісекунд завдяки швидким торговим терміналам. Для старту продаж та купівлі акцій на NYSE іноземним інвесторам потрібно тільки знайти брокерську компанію, яка сертифікована для торгівлі з біржею. Далі вони можуть діяти як самостійно, так і дотримуючись порад брокера.

З жовтня 1987 р. встановлено систему автоматичного вимикача NYSE, робота якої полягає у тимчасовому припиненні торгів при різкому падінні цін за короткий проміжок часу. Ця система позитивно впливає на торгівлю, оскільки інвестори мають час для обмірковування і оптимального прийняття рішення в період високої ринкової волатильності. З 2013 р. новими тригерами автоматичного вимикача є 7%, 13% та 20% в S&P 500. Крім цього, було прийнято рішення припинити торги, якщо за певний період часу ринок знизиться відразу на 20%.

NYSE має такі найбільші та впливові індекси: NYSE Composite (DJ), Dow Jones Industrial Average, S&P 500 INDEX, NYSE U.S. 100 INDEX, NYSE FANG + TM INDEX та NYSE BITCOIN INDEX.

Нью-Йоркська фондова біржа управляє п'ятьма біржами акцій, кожна з яких спеціально створена для задоволення потреб корпоративних емітентів і емітентів ETF і пропонує інвесторам більший вибір щодо способів торгівлі (див. рис. 2).

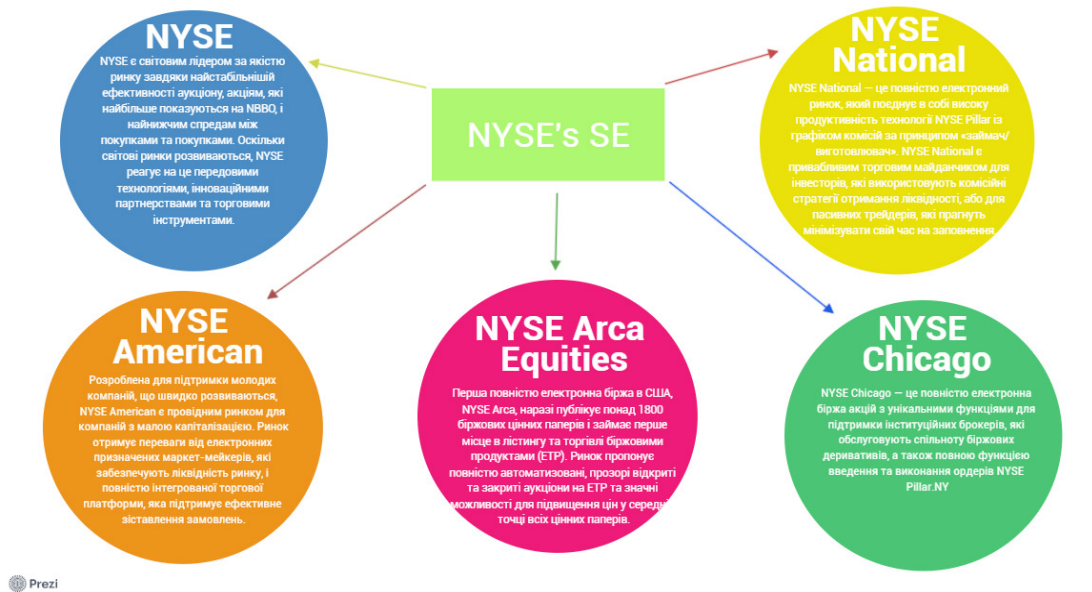

Рис. 2. Біржі акцій NYSE

Джерело: складено авторами на основі даних NYSE сайту [6]

Як відомо, NYSE є найбільшим у світі постачальником IPO. На біржі торгуються акції найуспішніших компаній так званих «блакитних фішок»: UnitedHealth Group, Berkshire Hathaway, Johnson & Johnson, Visa, Amazon, JPMorgan Chase & Co, Exxon Mobil, Walmart, Procter & Gamble Company, Mastercard, Pfizer, Oracle, Shell, Chevron Corporation та ін. Часто обсяг торгівлі в день на NYSE може становити 8 млрд. дол. США (див. табл. 1). Листинг для компаній супроводжується підтвердженням відповідності найжорстокіших правил та сплаті членських внесків.

Таблиця 1

Щоденні відповідні обсяги акцій США на Нью-Йоркській фондовій біржі у червні 2023 р. (у мільйонах, включаючи CS2)

Trade Date	Nyse Tape A	Nyse Arca Tape A	Nyse American Tape A	Nyse National Tape A	Nyse Chicago Tape A	Consolidated Tape A	Consolidated Tape B	Consolidated Tape C
6/23/2023	2,742.4	195.5	8.10	26.90	9.70	6,589.40	1,864.60	8,230.50
6/22/2023	844.3	167.1	7.60	19.90	14.80	3,573.70	1,563.00	4,603.10
6/21/2023	934.2	178.7	8.20	21.30	17.40	3,760.00	1,698.30	5,276.50
6/20/2023	1,033.1	197.8	9.40	23.00	15.30	4,127.60	1,827.20	5,343.30
6/16/2023	3,106.9	233.2	8.80	28.50	33.30	7,050.00	2,094.50	8,367.60
6/15/2023	1,031.2	213.3	7.60	25.70	22.60	4,248.50	1,999.20	5,788.40
6/14/2023	1,009.1	210.9	8.00	25.40	20.50	4,292.10	2,044.50	5,891.50
6/13/2023	927.8	208.1	8.10	25.60	10.00	4,329.90	1,838.50	5,622.90
6/12/2023	878.6	195.0	7.30	24.30	13.60	3,988.50	1,497.60	4,804.00
6/9/2023	832.3	184.7	6.40	21.80	9.80	3,842.70	1,585.20	4,499.10

6/8/2023	837.1	185.9	6.90	20.50	10.50	3,883.10	1,672.90	4,455.40
6/7/2023	1,024.2	224.8	8.00	27.30	17.20	4,595.40	1,953.90	5,359.70
6/6/2023	857.6	199.1	8.10	25.30	14.40	4,048.40	1,733.40	4,931.70
6/5/2023	847.8	194.5	7.60	22.90	10.70	3,820.80	1,779.80	4,437.70
6/2/2023	988.50	225.1	10.10	27.60	13.10	4,494.80	2,187.90	4,495.20
6/1/2023	1,005.2	218.7	8.90	25.30	12.80	4,468.20	2,104.30	4,697.40

Джерело: складено авторами на основі даних NYSE сайту [6]

Згідно з вимогами до лістингу NYSE, компанія має відповідати таким критеріям:

- 1) акціонерний капітал інвестиційних фондів нерухомості має становити від \$60 млн.;
- 2) ринкова вартість публічних акцій має становити принаймні 40 мільйонів доларів або 100 мільйонів доларів у разі передачі та деяких інших лістингів;
- 3) компанія має бути прибутковою, заробляючи не менше 10 мільйонів доларів за останні три роки;
- 4) мінімум 400 акціонерів і 1.1 млн. акцій в обігу;
- 5) альтернатива – капіталізація компанії від \$200 млн.;
- 6) ціна однієї акції – від \$4;
- 7) річна плата – 0.00117 за акцію або \$80 000 (залежно від того, що більше);
- 8) вартість розміщення – \$150 000 - \$295 000. NYSE стягує комісію в розмірі 25 000 доларів США за подачу заявки, одноразову комісію в 50 000 доларів США та 0,004 долара США за акцію для реєстрації. Найбільше, що заплатить компанія, це 295 000 доларів [7].

Ця фондова біржа є дуже важливою для економіки. Оскільки NYSE – одна з перших світових фондових бірж, то її поява значно вплинула не тільки на американську, але й на світову економіку. Ця організація акумулює і перерозподіляє величезні фінансові багатства. Торгівля акціями на публічній біржі має важливе значення для економічного зростання, оскільки дозволяє компаніям залучати капітал за рахунок державного фінансування, виплачувати борги або розширювати свій бізнес. Обсяг торгів на NYSE у 2022 році становив приблизно 27% від валового світового продукту. Отже, робота Нью-Йоркської фондової біржі здійснює значний вплив на стан глобального фінансового ринку.

NASDAQ Stock Exchange (NASDAQ). National Associations of Securities Dealers Automate Quotations (NASDAQ) в перекладі на українську мову означає «Автоматизовані котирування від національної асоціації дилерів з цінних паперів». Сама назва “NASDAQ” виникла у 1971 р., хоча передумови були ще у 1938 р. До Другої світової війни, Конгрес США зобов’язав усіх брокерів, які не були учасниками бірж, приєднатись до регулювального органу SRO. Цей орган отримав назву NASD (Національна асоціація дилерів цінних паперів). За джерелами Wikipedia, назва регуляційного органу була актуальною до 1968 р. [8]. У той період стан позабіржового ринку цінних паперів оцінювався Конгресом США як незадовільний. Перед урядом постало нове завдання – підвищення вимог та оптимізація ринку. Єдиним способом для вирішення цього завдання було застосування нових комп’ютерних обчислювальних систем. З того часу виникла нова назва – NASD Automated Quotations (NASDAQ). Ця назва за біржею була затверджена тільки у 1971 р. Біржа NASDAQ була заснована регулювальним органом NASD, відкрилась 8 лютого 1971 р. Перший у світі електронний фондовий ринок розпочався з торгівлі більш ніж 2500 цінними паперами на позабіржовому ринку. У той час ця біржа була комп’ютерною системою типу дошки оголошень. Спочатку фактичної торгівлі між покупцями та продавцями не було. Натомість біржа вирівняла шанси трейдерів, зменшивши спред між ціною пропозиції та ціною продажу акцій. Деталі ключових дат історії розвитку та встановлення NASDAQ наведено на рис. 3.

NASDAQ має такі ключові індекси: Nasdaq Composite, Nasdaq-100 Technology Sector Index, Nasdaq-100 Volatility Index, Nasdaq Crypto Index, Nasdaq Biotechnology, Phix Gold / Silver sector. Основним індексом, який характеризує біржу NASDAQ є Nasdaq Composite. Цей індекс розраховується з 1971 р. Він розраховується за допомогою методу зважування ринкової капіталізації. Це означає, що найбільший вплив на кінцеве значення індексу мають найбільші компанії, які котируються на цій біржі. Індекс розраховується шляхом помноження загальної вартості вагових коефіцієнтів усіх акцій на біржі на ціну закриття кожного цінного папера. Потім він ділиться на дільник індексу, щоб отримати більш відповідну цифру для цілей звітності.

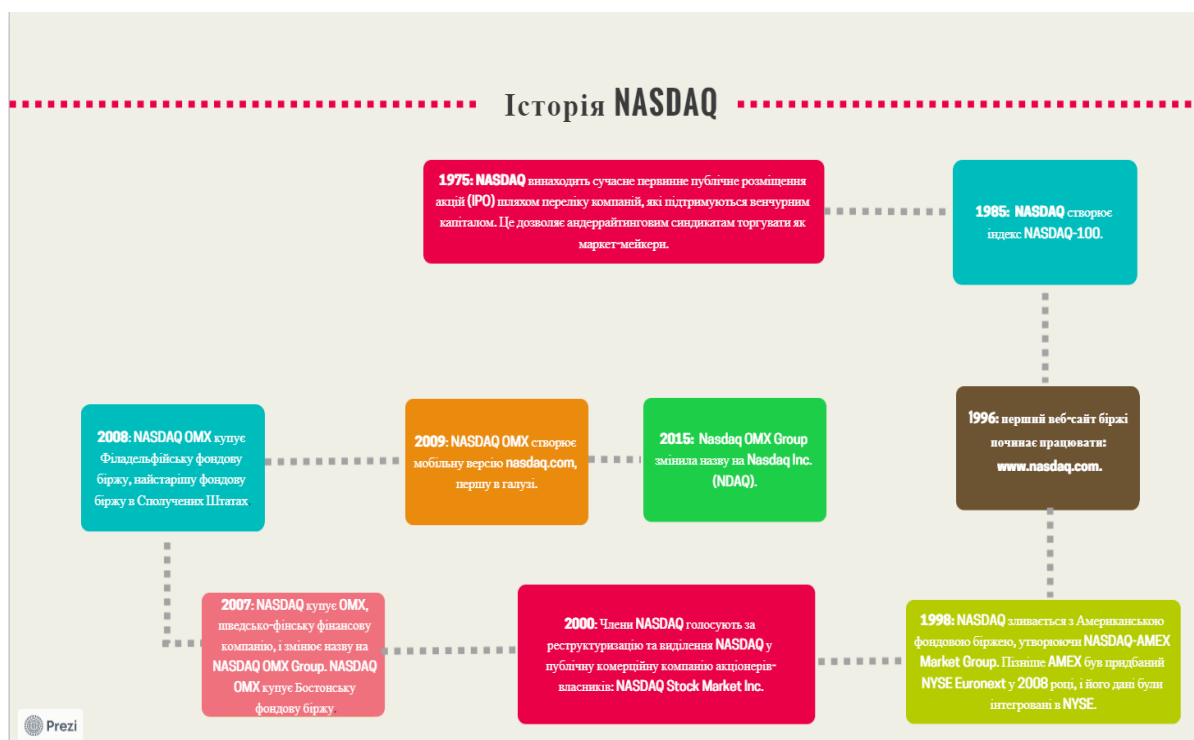

Рис. 3. Історія розвитку та встановлення NASDAQ

Джерело: складено авторами на основі даних Businessnewsdaily and Investopedia сайтів [9-10]

Зі штаб-квартирою у Нью-Йорку та керуючи 29 ринками, розрахунковою палатою, 5 центральними депозитаріями цінних паперів у США та Європі, NASDAQ має чітку структуру ринку, яка пояснює функціонування компанії загалом. Ринкова структура NASDAQ складається з трьох рівнів: Ринок капіталу (Capital market), Глобальний ринок (Global market) і Глобальний вибраний ринок (Global Select market), див. рис.4.

Рис. 4. Ринкова структура NASDAQ

Джерело: за даними Corporate Finance Institute [11]

Ринок капіталу для компаній з невеликою ринковою капіталізацією є найпростішим з погляду критеріїв, які фірма має пройти, щоб потрапити на біржу. Цей ринок, який раніше називали ринком малої капіталізації, отримав свою нинішню назву – Ринок капіталу, коли компанія почала процес реструктуризації. Ринок капіталу, один із трьох рівнів, вимагає від

кожної компанії, яка бажає потрапити на біржу, дотримуватись набору з трьох стандартів. Однак виконання будь-якої вимоги до лістингу NASDAQ Capital Market є обов'язковим. По-перше, компанія повинна мати акціонерний капітал не менше 4-5 мільйонів доларів. По-друге, компанія повинна мати необмежену кількість публічних акцій на 1 мільйон. По-третє, компанія повинна мати щодня щонайменше 2000 акцій і цей запас слід зберігати до 30 торгових днів до початку лістингу. Порівнюючи з двома іншими рівнями NASDAQ, цей рівень стосується менш суворих правил і вимог.

Індекс глобального ринку NASDAQ – це другий рівень ринкової структури NASDAQ, який складається з компаній із помірною ринковою капіталізацією. Глобальний ринок NASDAQ має більш суворі правила, ніж глобальний вибіркового ринку і ринок капіталу. За ними слідує компанія, які прагнуть потрапити на біржу. З портфелем із середньою капіталізацією компанії, які не можуть бути зареєстровані на NASDAQ Global Select Market, включені до глобального ринку. Необхідно дотримуватись низки правил щодо фінансової спроможності та ліквідності, щоб отримати список компаній NASDAQ Global Market.

Global Select є третім рівнем ринку NASDAQ і має найсуворіші критерії, яких необхідно дотримуватись, щоб компанії потрапили до списку NASDAQ. Перераховуючи компанії з найбільшою капіталізацією серед усіх компаній, Global Select Market є найбільш ексклюзивним ринком акцій, де купуються та продаються акції. Компанії вищого рівня, які вже існують на глобальному ринку, просуваються та котируються на глобальному вибраному ринку. Навіть ті компанії, які є частиною Ринку капіталу, можуть бути віднесені до компаній Глобального вибраного ринку, якщо вони відповідають критеріям і досягають прогресивних успіхів [12].

Загалом, вартість розміщення цінних паперів (так званий вхідний квиток) на NASDAQ становитиме \$55 000 - \$80 000.

На NASDAQ ідуть технологічні та інноваційні компанії. На цій біржі торгуються акції найвищих продуктивних технологічних компаній – Apple, Amazon, Alphabet, Meta, Netflix, Microsoft та ін. Список 7 компаній, які становлять понад 50% від NASDAQ 100 наведено на рис. 5.

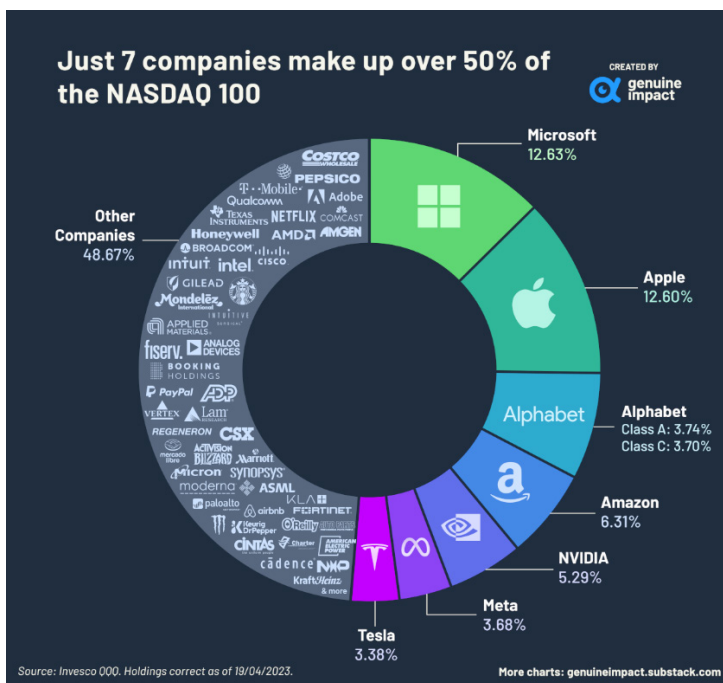

Рис. 5. Ключові компанії NASDAQ 100

Джерело: за даними Visual Capitalist [13]

Перед формуванням підсумку щодо досвіду функціонування NASDAQ та її впливу на економіку, важливо також порівняти її з основним конкурентом – NYSE.

NYSE та NASDAQ є дві найбільші світові фондові біржі. Обидві розташовані у Нью-Йорку. По ринковій капіталізації, різниця між ними невелика – NYSE тільки приблизно на

3 трлн. дол. перевищує NASDAQ. Однією з відмінностей цих бірж є наявність фізичного майданчика у NYSE. Оскільки NASDAQ з самого початку була створена як електронна біржа, вона не має фізичного майданчика. Тільки є приміщення для проведення церемоній IPO. Біржа NASDAQ відрізняється від біржі NYSE також тим, що на ній працюють маркет-мейкери, а робота NYSE передбачає участь фірм спеціалістів. По кількості зареєстрованих компаній станом протягом 2018 р. – 1 кв. 2023 р. лідерську позицію займає NASDAQ (див. рис. 6).

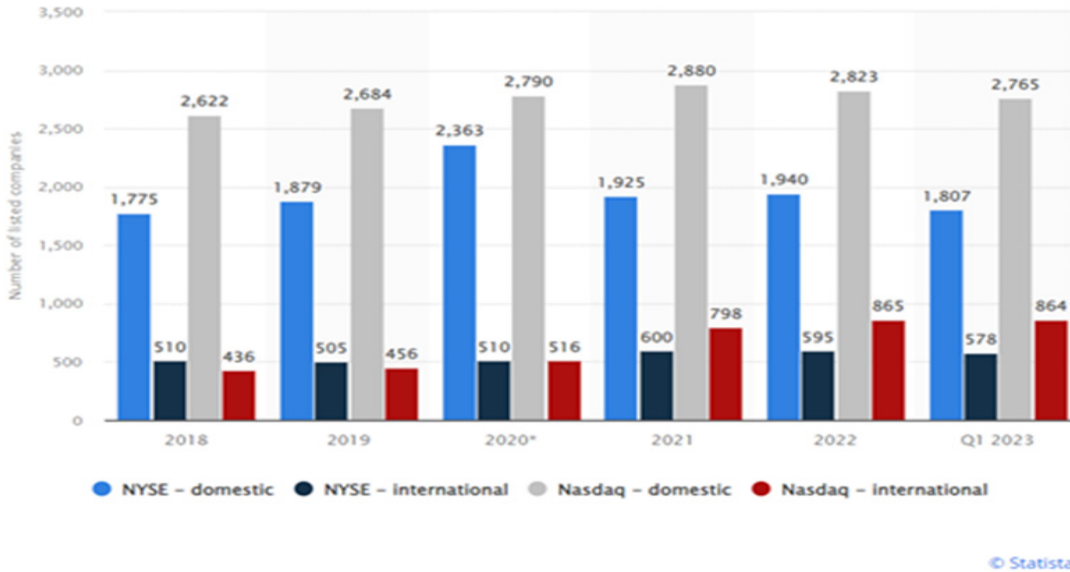

Рис. 6. NYSE – NASDAQ – кількість зареєстрованих компаній у 2018 р. – 1 кв. 2023 р.

Джерело: за даними Statista [14]

Порівнюючи волатильність, NASDAQ є більш мінливою, ніж NYSE. NASDAQ відома своїми технологіями та інноваціями, а також є домівкою для передових цифрових, біотехнологічних та інших компаній. Отже, акції, що котируються на NASDAQ, вважаються орієнтованими на зростання та більш нестабільними. Навпаки, компанії, акції яких котируються на NYSE, сприймаються як більш стабільні та добре відомі.

NYSE і NASDAQ також є публічними компаніями та їх акції котируються на кожній біржі відповідно.

NASDAQ є цінною для економіки не тільки Сполучених Штатів, а й інших країн світу. Це була перша біржа, яка запропонувала інвесторам можливість прозоро торгувати цінними паперами через автоматизовану систему. Унікальність біржі – в її прихильності до високотехнологічних компаній. NASDAQ також важлива і компаніям, оскільки на ній відносно легше розмістити цінні папери ніж на інших біржах. Отже, більше компаній стають публічними, щоб інвестори могли купувати та продавати їхні акції. Нарешті, біржа NASDAQ пропонує інвесторам спосіб інвестувати у цінні папери з набагато більшою нестабільністю, з потенційно швидшими темпами зростання, ніж інші біржі, які пропонують більш стабільні, консервативні компанії. Як відомо, торгівля акціями на публічній біржі має важливе значення для економічного зростання, оскільки дозволяє компаніям залучати капітал за рахунок державного фінансування, виплачувати борги або розширювати свій бізнес. А економічне зростання є барометром розвитку та стабільності економіки держави.

Висновки. Результати дослідження досвіду функціонування найбільших фондових ринків світу та їх впливу на економіку країн підкреслюють значущість цих ринків для глобальної фінансової стабільності та економічного розвитку. Найбільші фондові ринки, такі як Нью-Йоркська (New York Stock Exchange), Біржа NASDAQ (NASDAQ Stock Exchange), відіграють ключову роль у сприянні залученню капіталу, розвитку та розширенню підприємств, компаній, створенні нових робочих місць. Ефективне функціонування цих ринків важливе для забезпечення легкості доступу до фінансових ресурсів, залучення

інвестицій як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Саме завдяки їх ліквідності та прозорості компанії можуть здійснювати ініційовані емісії акцій, облігацій, деривативів, що сприяє розвитку нових проектів та інновацій. Однак важливо враховувати, що збурення на фондових ринках може мати серйозний вплив на економіку країн, особливо коли йдеться про глобальні кризи чи рецесії. Надмірна волатильність та великі зміни вартості активів можуть призвести до фінансової нестабільності та втрати довіри інвесторів.

Тому ефективне регулювання фондових ринків та нагляд за їх функціонуванням є критичними для забезпечення стабільності цих ринків та захисту інвесторів. Наявність ефективних механізмів регулювання та адекватного нагляду важлива для забезпечення функціонування цих ринків як інструмента глобального економічного розвитку.

Отже, взаємодія між найбільшими фондовими ринками світу та економіками країн є складною та динамічною, але при правильному підході може стати джерелом стабільності та економічного зростання, сприяючи покращенню інвестиційного клімату та розвитку глобальної економіки.

Список літератури

1. Офіційний сайт Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/sp-500-toptatimetsya-na-misci-a-yaponskiy-nikkei-225-gotuetsya-do-zletu> (дата звернення 07.05.2024).
2. Фокус. URL: <https://focus.ua/uk/economics/563730-bankopad-trivaye-yak-u-ssha-zvalivsvya-odin-iz-najbilshih-bankiv-krayini> (дата звернення 07.05.2024).
3. Юридична консалтингова група. URL: <https://uka.in.ua/news/biz/scho-take-fondovyj-rynok.html> (дата звернення 07.05.2024).
4. Edudwar. URL: <https://www.edudwar.com/top-10-stock-exchanges-in-the-world/> (дата звернення 07.05.2024).
5. Аграрна біржа. URL: <https://agrex.gov.ua/istoriya-odniyeyi-birzh/> (дата звернення 07.05.2024).
6. NYSE. URL: <https://www.nyse.com/history-of-nyse/> (дата звернення 23.06.2023).
7. NYSE: 902.03, Fees for Listed Equity Securities. URL: <https://nyseguide.srorules.com/listed-company-manual/19a55b8e7cda10008380d8d385ad169403?searchId=1266144221> (дата звернення 24.06.2024).
8. Tradenew.Pro. URL: <https://tradernew.pro/ua/forex-basics/shho-take-nasdaq-indeks-i-yak-vin-pov-yazaniy-z-odnojmennyu-fondovoyu-birzheyu.html> (дата звернення 24.06.2024).
9. Businessnewsdaily. URL: <https://www.businessnewsdaily.com/3403-nasdaq.html> (дата звернення 24.06.2024).
10. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/n/nasdaq.asp> (дата звернення 24.06.2024).
11. Corporate Finance Institute. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/capital-markets/nasdaq-composite/> (дата звернення 24.06.2024).
12. Analyticsteps. URL: <https://www.analyticsteps.com/blogs/what-nasdaq-and-its-market-structure> (дата звернення 24.06.2024).
13. Visual Capitalist. URL: <https://www.visualcapitalist.com/cp/nasdaq-100-companies-by-weight/> (дата звернення 24.06.2024).
14. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1277216/nyse-nasdaq-comparison-number-listed-companies/> (дата звернення 24.06.2024).

References

1. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/sp-500-toptatimetsya-na-misci-a-yaponskiy-nikkei-225-gotuetsya-do-zletu> (accessed 07 May 2024). [In Ukrainian].
2. Focus. Retrieved from: <https://focus.ua/uk/economics/563730-bankopad-trivaye-yak-u-ssha-zvalivsvya-odin-iz-najbilshih-bankiv-krayini> (accessed 07 May 2024). [In Ukrainian].
3. Legal Consulting Group. Retrieved from: <https://uka.in.ua/news/biz/scho-take-fondovyj-rynok.html> (accessed 07 May 2024). [In Ukrainian].
4. Edudwar. Retrieved from: <https://www.edudwar.com/top-10-stock-exchanges-in-the-world/> (accessed 07 May 2024).
5. Agrarian Exchange. Retrieved from: <https://agrex.gov.ua/istoriya-odniyeyi-birzh/> (accessed on 07 May 2024). [In Ukrainian].

6. NYSE. URL: <https://www.nyse.com/history-of-nyse/> (accessed 23 June 2024).
7. NYSE: 902.03, Fees for Listed Equity Securities. Retrieved from: <http://surl.li/uoey5> (accessed 24 June 2024).
8. Tradenew.Pro. Retrieved from: <https://tradenew.pro/ua/forex-basics/shho-take-nasdaq-indeks-i-yak-vin-pov-yazaniy-z-odnojmennyu-fondovoyu-birzheyu.html> (accessed 24 June 2024).
9. Businessnewsdaily. Retrieved from: <https://www.businessnewsdaily.com/3403-nasdaq.html> (accessed 24 June 2024).
10. Investopedia. Retrieved from: <https://www.investopedia.com/terms/n/nasdaq.asp> (accessed 24 June 2024).
11. Corporate Finance Institute. Retrieved from: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/capital-markets/nasdaq-composite/> (accessed on 24. June.2024).
12. Analyticsteps. Retrieved from: <https://www.analyticsteps.com/blogs/what-nasdaq-and-its-market-structure> (accessed on 24 June 2024).
13. Visual Capitalist. Retrieved from: <https://www.visualcapitalist.com/cp/nasdaq-100-companies-by-weight/> (accessed 24 June 2024).
14. Statista. Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/1277216/nyse-nasdaq-comparison-number-listed-companies/> (accessed on 24. June 2024).

Стаття надійшла до редакції 20.06.2024

Прийнята до публікації 24.06.2024

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНИХ ПОЗИЦІЙ ТА ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Римаревський А. І., студент 4 курсу факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: andrewrymar@meta.ua

***Анотація.** Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та практичних аспектів формування ресурсних позицій та потенціалу банківських установ у міжнародному контексті. При написанні статті використовувалися системно-аналітичний метод; метод угруповань – для систематизації фактичних даних; метод графічного відображення аналітичних даних – для відображення аналітичної інформації. Окреслено характерні властивості ресурсних позицій вітчизняних та зарубіжних банківських установ. Визначено необхідність використання матричних методів для виявлення конкурентних переваг банку, порівнюючи з позиціями лідерів. Обґрунтовано критерії ресурсних позицій відповідно до стратегічної орієнтації банків. Проаналізовано динаміку депозитних ресурсів європейських банків. Визначено пріоритетні напрями оптимізації ресурсного потенціалу вітчизняних та європейських банківських установ. Практична значимість дослідження полягає у визначенні напрямків оптимізації ресурсного потенціалу вітчизняних та європейських банківських установ.*

***Ключові слова:** фінансові ресурси, ресурсна позиція, ресурсний потенціал, банківські установи, депозитні джерела, матрична модель.*

INTERNATIONAL ASPECTS OF FORMATION OF RESOURCE POSITIONS AND POTENTIAL OF BANKING INSTITUTIONS

Nataliia V. Tarasevych, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Andriy I. Rymarevskiy, 4th year student of the Faculty of Finance and Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: andrewrymar@meta.ua

***Abstract.** Purpose. The purpose of the study is to substantiate the theoretical foundations and practical aspects of the formation of resource positions and the potential of banking institutions in the international context. Method. When writing the article, a system-analytical method was used; grouping method - to systematize factual data; method of graphical display of analytical data - for displaying analytical information. Results. The characteristic properties of resource positions of domestic and foreign banking institutions are outlined. The need to use matrix methods to determine the competitive advantages of the bank compared to the positions of the leaders is determined. It is proposed to use the Boston Consulting Group (BCG) model to determine the bank's competitive resource position. Reasoned criteria for resource positions in accordance with the strategic orientation of banks and the level of efficiency in the formation of financial resources. The main characteristics of the model are highlighted, including the following elements: segmentation; indicators (volume of deposits, equity, external debt and volume of loans granted); strategic orientation; analysis of competitive position. The dynamics of deposit resources of European banks are analyzed. The priority directions for optimizing the resource potential of domestic and European banking institutions have been determined, which involves the use of the following main measures: ensuring client trust in the banking institution through awareness of banking products and services; reduction of total costs for the formation of the resource base, optimization of pricing; implementation of a balanced credit and investment policy, taking into account the terms and volumes of the resource base. Practical importance. The practical significance of the research lies in the determination of directions for optimizing the resource potential of domestic and European banking institutions.*

***Keywords:** financial resources, resource position, resource potential, banking institutions, deposit sources, matrix model.*

JEL Classification: F200, G 210, G 240.

Постановка проблеми. Вітчизняна банківська система нині знаходиться на стадії переходу на абсолютно новий етап розвитку, який визначається зростаючою конкуренцією між банківськими установами та потребою у збереженні або посиленні ринкових позицій та ресурсного потенціалу, що впливає на всі аспекти банківської діяльності. Характеристикою банківської установи як інституту фінансового ринку є те, що головна частка фінансових ресурсів формується шляхом залучення та позичання грошових коштів, необхідних для реалізації активних банківських операцій. Збільшення обсягів проведених операцій та інтенсивна конкуренція вимагають від банків покращення якості управління різними джерелами фінансових ресурсів та перегляду стратегій, які покладені в основу формування депозитної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потенціал банківської установи є певним набором ресурсів, які відображають здатність до проведення цільової діяльності. У банківській науці існує два основних підходи, що визначають ресурсний потенціал. Перший підхід розглядає ресурсний потенціал як суму грошових і матеріальних або нематеріальних активів, що належать банку. Більшість вітчизняних вчених дотримуються саме першого підходу, серед них Ю. І. Онищенко, М. О. Коробченко [1, с. 85], В. В. Кудряшова, О. В. Лиса [2, с. 144], О. А. Єрмоленко, О. О. Коковіхіна, Н. М. Лисьонкова [3, с. 185] та ін. Другий підхід визначає ресурсний потенціал як різницю між загальною сумою коштів, залучених та запозичених банку, та рівнем його ліквідних резервів. Представниками цього підходу є С. М. Халатур, О. М. Грабчук, Я. Д. Богачов [4, с. 149], Н. М. Чиж, Н. А. Мостовенко, Т. І. Коробчук [5, с. 186], Є. В. Іноземцева, В. В. Волкова [6, с. 58] та інші науковці.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Категорія ресурсного потенціалу та її наповнення важливі для оцінки перспектив розвитку кредитно-інвестиційної діяльності банківської установи, оскільки ця діяльність узагальнює можливості розширення, поповнення, відтворення джерел всіх наявних ресурсів. У наукових працях присвячено недостатньо уваги особливостям формування саме ресурсних позицій та потенціалу банківських установ, враховуючи різноманітність поглядів вчених на цю проблематику.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та практичних аспектів формування ресурсних позицій та потенціалу банківських установ у міжнародному контексті.

Основний матеріал. Сучасні умови банківської конкуренції та зміни у зовнішньому середовищі вимагають від банків не лише управління наявними фінансовими ресурсами, але й розробки стратегічного підходу до формування потенційних ресурсів. Це є ключовим для досягнення прибутковості та високої позиції на ринку банківських послуг у довгостроковій перспективі. Для вдосконалення стратегій управління фінансовими ресурсами банкам важливо використовувати концепцію ресурсної позиції. Це комплексний показник, який визначає обсяг, структуру джерел формування банківських ресурсів, враховує конкурентні переваги на ринку та визначає пріоритети у ресурсному розвитку.

Характерні властивості ресурсних позицій вітчизняних та зарубіжних банківських установ надані на рис.1.

Для визначення конкурентних переваг, порівнюючи з позиціями лідерів, використовують матричні методи, які часто застосовують консалтингові фірми США. Однією із сучасних моделей корпоративного планування є модель Бостонської консалтингової групи (BCG).

При адаптації положень матриці BCG для банківського ресурсного потенціалу увага зосереджена на грошових потоках, що використовуються для проведення операцій у певному сегменті діяльності або виникають внаслідок вкладення ресурсів у банківські активні операції. Згідно з теорією BCG, рівень нагромадження та використання коштів залежить від темпів зростання попиту на ринку ресурсів та відносної частки банку (або групи) на цьому ринку [7].

Модель BCG зазначає основними цілями банку зростання норми та обсягу прибутку, який можна отримати через реалізацію чотирьох можливих сценаріїв: збільшення питомої ваги банку на ринку фінансових ресурсів; конкуренція за збереження частки на ринку фінансових ресурсів; максимальне використання наявної ресурсної позиції банку на фінансовому ринку; припинення використання неефективних ресурсних стратегій банку [8].

Конкурентні позиції банку визначаються питомою вагою установи на ринку фінансових ресурсів, яка обчислюється як відношення фінансових ресурсів до обсягу ресурсів банку – лідеру ринку. Якщо коефіцієнт більший за 1, це свідчить про сильні конкурентні позиції банку на ринку, якщо менше 1 – інші установи мають сильніші конкурентні переваги. Матрична модель (BCG) визначення ресурсних позицій банків надана у таблиці 1

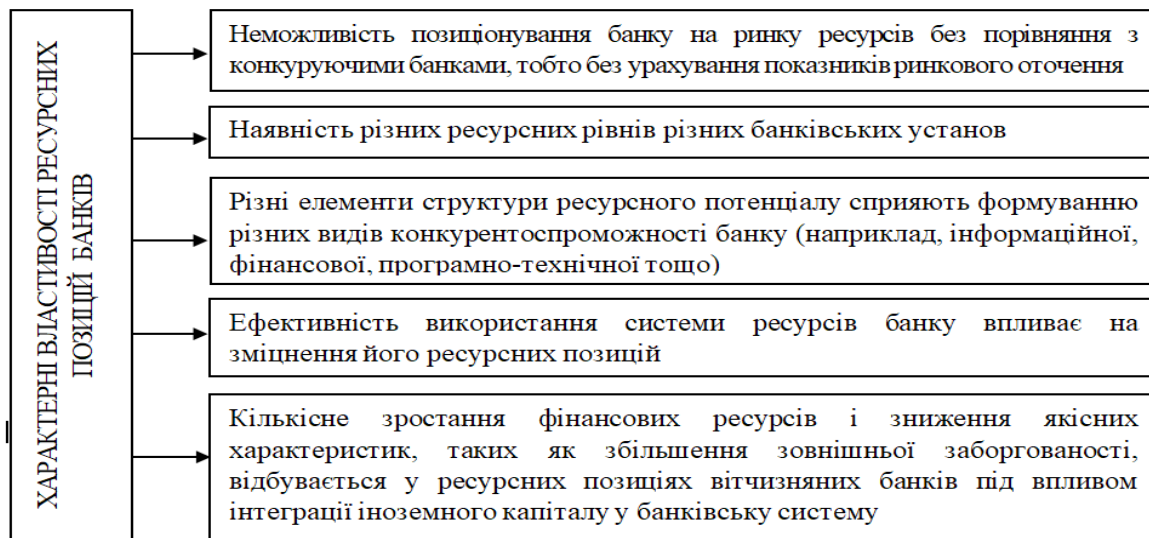

Рис. 1. Характерні властивості ресурсних позицій банківських установ

Джерело: складено авторами за матеріалами [7, с.185]

Підхід фахівців Boston Consulting Group визначає такі положення щодо ресурсних позицій вітчизняних банків: визначення ресурсних позицій банківських установ за допомогою матричної моделі; кожен квадрант матриці відповідає визначеній ресурсній позиції; критерії ресурсних позицій: обсяг депозитних ресурсів, величина власного балансового капіталу, розмір зовнішнього боргу банківських установ, сума клієнтських кредитів.

Вибір критеріїв обґрунтований тим, що дозволяє порівняти ресурсні позиції чотирьох груп вітчизняних банків та визначити джерела ресурсів та напрями їх використання для кредитування економіки [8].

Таблиця 1

Матрична модель (BCG) визначення ресурсних позицій банків

Характеристика параметрів матриці	Зародження	Зростання	Зосередження	Скорочення
Економічний показник зростання попиту на фінансові ресурси	Високий (більше 50%)	Високий (більше 50%)	Низький (менше 50%)	Низький (менше 50%)
Питома вага на ринку фінансових ресурсів	Низька (менше 1)	Висока (більше 1)	Висока (більше 1)	Низька (менше 1)
Дії щодо посилення ресурсних позицій	Збільшити частку на ринку фінансових ресурсів, що забезпечить посилення ресурсних позицій	Зберегти і / або збільшити частку на ринку ресурсів із забезпеченням стійких темпів зростання попиту на ресурси	Утримувати або збільшувати частку на ринку ресурсів у межах цього сегменту матриці	Скорочувати або нівелювати частку на ринку ресурсів, якщо це прийнятно, - функціонувати в цьому сегменті

Джерело: складено авторами за матеріалами [9; 10]

Отже, матрична модель визначення ресурсних позицій є інструментом оцінювання, що дозволяє класифікувати банки відповідно до їх стратегічної орієнтації та рівня ефективності у формуванні фінансових ресурсів. Основні характеристики моделі включають такі елементи: сегментування; показники (обсяг депозитів, власний капітал, зовнішній борг та обсяги наданих кредитів); стратегічна орієнтація; аналіз конкурентної позиції [9; 10].

Матрична модель визначення ресурсних позицій є корисним інструментом для управління ресурсною базою та формування ресурсного потенціалу вітчизняних банків. Протягом останніх років вітчизняні банки працюють в умовах великих викликів, таких як світова пандемія, політичні конфлікти, економічна нестабільність, воєнні дії. Найбільш значущу роль в їх діяльності відіграють депозитні операції, які безпосередньо піддаються впливу цих викликів. У практиці зарубіжних банків залучені через депозити фінансові ресурси є основним джерелом для підтримки та розвитку банківської сфери.

Простежимо загальну динаміку темпів приросту депозитів юридичних та фізичних осіб європейських банків на рис. 2.

Рис. 2. Загальні депозити європейських банків зони євро, темпи приросту

Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

Слід зазначити, що з початку 2000 року до 2009 року спостерігалася позитивна величина темпів зростання депозитних ресурсів європейських банків. Після 2009 року також простежується позитивний тренд збільшення темпів зростання депозитів. Найбільшу позитивну величину темпів зростання загальних депозитів мав у 2021 році, коли значення досягло 20,00%. Останні роки – 2022-2023 роки – характеризуються скороченням позитивних величин зростання депозитних ресурсів банків та поступовим переходом до негативних значень на початку 2024 року до -0,6%.

Простежимо динаміку депозитів юридичних та фізичних осіб європейських банків за строками залучення до 1 року (рис.3).

Рис. 3. Обсяги банківського бізнесу – короткострокові депозити європейських банків зони євро із терміном погашення до одного року

Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

Дані показують, що динаміка короткострокових депозитів європейських банків зони євро має хвилеподібний тренд – із зростанням обсягів впродовж 2003-2008 років та тривалим скороченням впродовж 2009-2018 років за депозитами юридичних осіб та 2009-2022 років за депозитами фізичних осіб.

Протягом останніх двох років короткострокові депозити корпорацій та депозити домашніх господарств характеризуються значним зростанням обсягів, але за цими категоріями клієнтів

сума не перевищувала рівень 2007-2008 років.

Простежимо динаміку довгострокових депозитів юридичних та фізичних осіб європейських банків за строками залучення понад 1 року (рис. 4, 5).

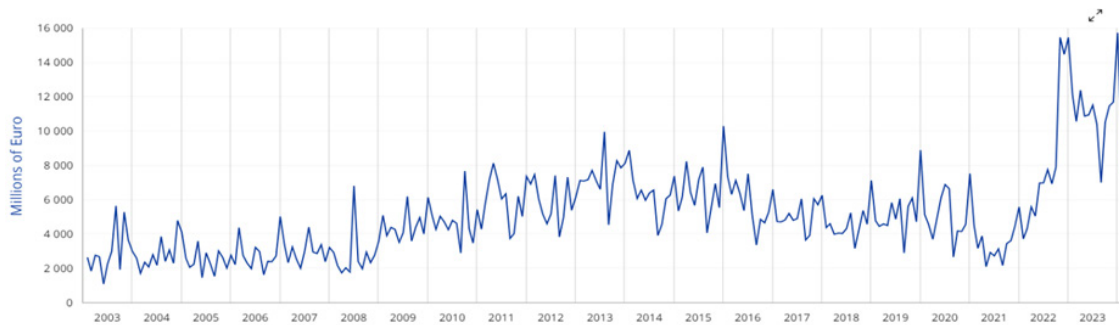

Рис. 4. Обсяги банківського бізнесу – депозити корпорацій європейських банків із терміном погашення понад один рік

Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

Дані показують, що динаміка довгострокових депозитів європейських банків зони євро за депозитами фізичних осіб має варіаційну тенденцію – із зростанням обсягів впродовж 2010-2013 років та тривалим скороченням впродовж 2014-2022 років; за депозитами юридичних осіб спостерігається поступова варіаційна тенденція до зростання їх обсягів із значним збільшенням впродовж 2022-2023 років.

Рис. 5. Обсяги банківського бізнесу – депозити домогосподарств європейських банків із погашення понад один рік

Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

Слід зазначити, що серед депозитів банків зони євро, залучених від домогосподарств, короткострокові депозити перевищують обсяги довгострокових коштів на початок поточного року. Також серед депозитів банків зони євро, залучених від корпорацій, короткострокові депозити значно перевищують обсяги довгострокових коштів. Загалом депозити корпорацій незначно перевищують депозитні кошти домогосподарств [11].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що у сучасних економічних умовах оптимізація ресурсного потенціалу вітчизняних та європейських банківських установ передбачає використання наступних заходів: випереджаюче зростання власного капіталу банків, потрібного для підвищення довіри до банківських установ; посилення відповідальності власників та менеджменту банків за якість управління ресурсною базою; забезпечення клієнтської довіри до банківської установи шляхом інформованості про банківські продукти та послуги; зменшення загальних витрат на формування ресурсної бази через поступове зниження рівня депозитних процентних ставок, оптимізацію організаційної структури, підвищення продуктивності, зменшення накладних витрат, оптимізацію ціноутворення; впровадження збалансованої кредитної політики з врахуванням строків та обсягів ресурсної бази; зниження питомої ваги проблемних кредитних вкладень; формування оптимального портфеля фінансових ресурсів

банківської установи відповідно до потреб, можливостей функціонування фінансового ринку; застосування сучасних методів управління банківським ризиками.

Список літератури

1. Онищенко Ю. І., Коробченко М. О. Проблеми формування ресурсної бази банків України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2018. Вип. 30(2). С. 84-89.
2. Кудряшова В. В., Лиса О. В. Окремі аспекти формування ресурсного потенціалу банківської системи України. Бізнес-навігатор. 2021. Вип. 6. С. 143-147.
3. Єрмоленко О. А., Коковихіна О. О., Лисьонкова Н. М. Перспективи нарощення ресурсного потенціалу банку за рахунок активізації процесу залучення заощаджень населення. Приазовський економічний вісник. 2021. Вип. 1. С. 183-188.
4. Халатур С. М., Грабчук О. М., Богачов Я. Д. Удосконалення теоретичних засад управління фінансовими ресурсами комерційного банку. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 1. С. 48-53.
5. Чиж Н. М., Мостовенко Н. А., Коробчук Т. І. Оцінка джерел формування ресурсної бази банків в Україні. Економічний форум. 2019. № 3. С. 184-188.
6. Іноземцева Є. В., Волкова В. В. Концептуальні засади удосконалення формування ресурсного потенціалу банку. Економіка і організація управління. 2018. Вип. 4. С. 56-64.
7. Барилюк І. В. Механізм реалізації та розвитку ресурсного потенціалу банківських установ в Україні. Науковий вісник Чернівецького національного університету: збірник наук. праць. Економіка. 2018. Вип. 368–369. С. 184–189.
8. Бондарчук М. К., Ющик Ю. В. Стратегічні напрями управління активами і пасивами банку. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки. 2022. № 7. С. 198-203.
9. Черкасова М. В. Теоретичні засади стратегії та стратегічного управління у банківській сфері. Вісник соціально-економічних досліджень. 2021. № 3-4. С. 132-141.
10. Яшкіна Н. В. Аналіз секторів бізнесу підприємства (модель bsg). Приазовський економічний вісник. 2018. № 11. С. 42-45.
11. European Central Bank: Data Portal. Deposits. URL: <https://data.ecb.europa.eu/main-figures/banks-balance-sheet/deposits>. (дата звернення 16.05.2024).

References

1. Onyshchenko, Yu. I., Korobchenko, M. O. (2018). Problems of forming the resource base of Ukrainian banks. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky, 30(2), 84-89. [In Ukrainian].
2. Kudriashova, V. V., Lysa, O. V. (2021). Separate aspects of the formation of the resource potential of the banking system of Ukraine. *Biznes-navihator*, 6, 143-147. [In Ukrainian].
3. Yermolenko, O. A., Kokovikhina, O. O., Lysonkova, N. M. (2021). Prospects for increasing the resource potential of the bank due to the activation of the process of attracting the savings of the population. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, 1, 183-188. [In Ukrainian].
4. Khalatur, S. M., Hrabchuk, O. M., Bohachov, Ya. D. (2023). Improvement of theoretical principles of management of financial resources of a commercial bank. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 1, 48-53. [In Ukrainian].
5. Chyzh, N. M., Mostovenko, N. A., Korobchuk, T. I. (2019). Assessment of the sources of formation of the resource base of banks in Ukraine. *Ekonomichni forum*, 3, 184-188. [In Ukrainian].
6. Inozemtseva, Ye. V., Volkova, V. V. (2018). Conceptual principles of improving the formation of the bank's resource potential. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 4, 56-64. [In Ukrainian].
7. Baryliuk, I. V. (2018). Mechanism of realization and development of resource potential of banking institutions in Ukraine. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu: zbirnyk nauk. prats. Ekonomika*, 368–369, 184–189. [In Ukrainian].
8. Bondarchuk, M. K., Yushchuk, Yu. V. (2022). Strategic directions of management of assets and liabilities of the bank. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka"*. Serii: Ekonomichni nauky, 7, 198-203. [In Ukrainian].
9. Cherkasova, M. V. (2021). Theoretical foundations of strategy and strategic management in the banking sector. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 3-4, 132-141. [In Ukrainian].
10. Yashkina, N. V. (2018). Analysis of business sectors of the enterprise (big mode). *Pryazovskyi*

ekonomichnyi visnyk, 11, 42-45. [In Ukrainian].

11. European Central Bank: Data Portal. Deposits. Retried from: <https://data.ecb.europa.eu/main-figures/banks-balance-sheet/deposits>. (accessed 16 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2024

Прийнята до публікації 15.06.2024

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ

Сніщенко Р. Г., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, м. Хмельницький, Україна
e-mail: rosnishchenco@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2857-0980

Анотація. Стаття присвячена визначенню основних аспектів використання штучного інтелекту як інструмента підвищення ефективності управління страховими компаніями України. Метою статті є визначення можливостей підвищення ефективності управління страховими компаніями через інтеграцію штучного інтелекту у страхову діяльність. Об'єктом статті є процеси управління страховими компаніями в умовах посилення дії негативних чинників. Предметом статті є засоби підвищення ефективності управління страховими компаніями. У статті відзначено позитивний економічний ефект як результат впровадження нейромереж у роботу страхових компаній. Наголошено, що впровадження штучного інтелекту в процес виробництва страхових послуг супроводжується змінами корпоративної етики і культури обслуговування, і страхові компанії мають потребу у кваліфікованих працівниках, які володіють необхідними знаннями і досвідом роботи у галузі кібертехнологій. Визначено основні проблеми у використанні штучного інтелекту страховими компаніями. Під час проведення дослідження визначено, що страховики і страхувальники використовують штучний інтелект як інструмент підтримки, бо він дозволяє повністю або частково автоматизувати процеси страхування та трансформувати робочі місця. Наведено основні функції і можливості штучного інтелекту. Проаналізовано можливості застосування нейромереж за видами страхування. Визначено, що синергетичний ефект від поєднання марних та периферійних обчислень та Інтернету речей покращує якість, підвищує швидкість розробки і впровадження нових страхових продуктів. Зроблено акцент на тому, що розвиток і технічна підтримка електронного документообігу, сучасні технології захисту інформації у мережах загального користування дозволяють цілком безпечно використання віртуальних офісів і віддалених робочих місць. У роботі стверджується, що автоматизація процесів страхування, створення та оцінка контенту, а також передові технології обробки зображень є прогресивними стимулами розвитку страхових компаній, що дозволяє вести згучку стратегічну політику та забезпечує значні конкурентні переваги.
Ключові слова: страхування, штучний інтелект, страховики, страхувальники, нейромережі, платформи, машинне навчання.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A TOOL FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF INSURANCE COMPANIES

Roman Snishchenko, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Audit, Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute, Khmelnytskyi, Ukraine
e-mail: rosnishchenco@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2857-0980

Abstract. The article is devoted to the definition of the main aspects of the use of artificial intelligence as a tool for increasing the efficiency of management of insurance companies of Ukraine. The purpose of the article is to determine the possibilities of increasing the efficiency of management of insurance companies through the integration of artificial intelligence in insurance activities. The object of the article is the management processes of insurance companies under the conditions of increased negative factors. The subject of the article is the means of improving the management efficiency of insurance companies. The article noted positive economic effect as a result of implementation of neural networks in the work of insurance companies. It is emphasized that in the implementation of artificial intelligence in the process of production of insurance services is accompanied by changes in corporate ethics and culture of service, and insurance companies have a need qualified employees who have the necessary knowledge and experience in the field of cyber technologies. The main problems in the use of artificial intelligence by insurance companies are identified. During the research it was determined that insurers and policyholders use artificial intelligence as a support tool because it allows fully or partially automating insurance processes and transforming workplaces. The main functions and capabilities of artificial intelligence are given. The possibilities of using neural networks by types of insurance are analyzed. It was determined that the synergistic effect of the combination of cloud and peripheral computing and the Internet of Things improves the quality, increases the speed of development and introduction of new insurance products. Emphasis is placed on the fact that the development and technical support of electronic document management, modern information protection technologies in public networks allow completely safe use of virtual offices and remote workplaces. The work claims that the automation of insurance processes, creation and evaluation of content, as well as advanced image processing technologies are progressive incentives for the development of insurance companies, which allows for a flexible strategic policy and provides significant competitive advantages.
Key words: insurance, artificial intelligence, insurers, policyholders, neural networks, platforms, machine learning.

JEL Classification: G220, G390, C880, C890.

Постановка проблеми. З початком пандемії COVID-19 з’явилося багато нових способів і напрямків ведення бізнесу з використанням можливостей штучного інтелекту практично у всіх галузях національного господарства. Новий етап війни росії проти України тільки прискорив процеси інтеграції нейронних мереж і страхова галузь не є виключенням. Застосування новітніх технологій відкриває широкі перспективи для страхових компаній водночас супроводжуючись низкою методологічних, технологічних, технічних і економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосуванням штучного інтелекту у діяльності страхових компаній опікуються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Зокрема, М. Пшенична [1], А. М. Соколова, О. В. Гасій, О. В. Тимошенко, Н. С. Педченко [2] проводять аналіз сучасних тенденцій та визначають перспективи розвитку страхового ринку України в умовах цифровізації. О. О. Шевчук [3] розглядає блокчейн як каталізатор трансформації бізнес-процесів у страхуванні, С. Гузенко [4] стверджує, що штучний інтелект та Big Data є провісниками революції у страхуванні, Н. Стихальська [5] аналізує зміни, які викликає InsurTech на ринку страхування. Раніше проведені дослідження [6] доводять особливу актуальність використання штучного інтелекту для управління страховими організаціями в умовах війни.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Можна констатувати, що проблеми впровадження штучного інтелекту своєчасно вивчаються та вирішуються вченими і спеціалістами. Однак окремі аспекти методології управління, інтеграції, адаптації, технологій використання нейронних мереж тощо потребують поглибленого висвітлення.

Мета дослідження. Метою статті є визначення можливостей підвищення ефективності управління страховими компаніями через інтеграцію штучного інтелекту у страхову діяльність.

Об’єктом статті є процеси управління страховими компаніями в умовах посилення дії негативних чинників. Предметом статті є засоби підвищення ефективності управління страховими компаніями.

Опис методики проведення дослідження. У дослідженні було використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: метод критичного аналізу, наукової абстракції та узагальнення наукового досвіду сучасних теоретичних досліджень, системно-комплексний підхід.

Основний матеріал. Штучний інтелект (Artificial intelligence, AI) – це частина системи управління, що за допомогою комп’ютерних систем та інших штучних пристроїв реалізує здатність об’єкта точно інтерпретувати зовнішні і внутрішні дані, створювати на їх основі базу знань і використовувати отримані знання для досягнення визначених цілей і поставлених завдань шляхом гнучкої адаптації.

Впровадження штучного інтелекту в процес виробництва страхових послуг супроводжується змінами практично у всіх аспектах корпоративної етики і культури обслуговування. Викликаючи загалом позитивний ефект, ці зміни гальмуються недостатньою цифровою освіченістю як співробітників страхових компаній, так і переважної більшості страхувальників. Брак кваліфікованих працівників, які мають необхідні знання і досвід роботи у галузі кібертехнологій зумовлює нагальну необхідність цільових інвестицій у підготовку і перепідготовку персоналу страхових компаній, працівників відповідних підрозділів страхувальників, підвищення загального рівня цифрових навичок населення.

Впровадження нейромереж у роботу страхових компаній дає очевидний та, у більшості випадків, швидкий позитивний економічний ефект, який виявляється у таких аспектах.

1. Штучний інтелект дозволяє повністю або частково автоматизувати процеси страхування та трансформувати робочі місця, що спонукає страховиків і страхувальників використовувати його як інструмент підтримки. Основні функції і можливості штучного інтелекту наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні функції і можливості штучного інтелекту

Адміністрування	Функції адміністрування дозволяють налаштовувати систему та керувати її функціями, а також керувати обліковими записами та правами доступу до системи.
-----------------	--

Аналіз відеоданих	Аналітика відеоданих витягує інформацію з відеопотоку за допомогою методів штучного інтелекту і аналізує отриману інформацію для ідентифікації об'єкта. У бізнес-середовищі інтелектуальна аналітика відеоданих використовується для моніторингу подій у громадських місцях, відстеження транспортних засобів, управління виробничим обладнанням та виконання інших завдань.
Візуально-графічний аналіз даних	Візуально-графічний аналіз даних дозволяє витягувати, класифікувати і зберігати інформацію з графічних даних, а також проводити первинний аналіз отриманої інформації. У бізнес-середовищі візуальні дані аналізуються із зображень і відеопослідовностей для розпізнавання документів, ідентифікації осіб та інших даних про події.
Аналіз текстових даних	Аналіз текстових даних – це інструментарій для вилучення якісної інформації з тексту шляхом структурування вихідного тексту, аналізу текстових шаблонів і оцінки значення (семантики) тексту.
Аналіз мовних даних	Аналіз мовних даних (аудіоаналіз) забезпечує вилучення, класифікацію та зберігання корисної інформації та сенсу з мовних сигналів, а також первинний аналіз отриманих даних. Засоби спостереження та інтерпретації часто залежать від мети аналізу, але найпоширенішим типом аналізу мовлення є розпізнавання мовлення або виявлення мовлення.
Аналіз структурованих даних	Структурований аналіз даних використовує дані, організовані у відформатованих сховищах, базах даних, електронних таблицях та інших структурованих форматах, де елементи даних обробляються для більш ефективної обробки та аналізу.
Імпорт/експорт даних	Функції імпорту/експорту даних дозволяють імпортувати дані з найпоширеніших форматів файлів або завантажувати робочі дані у файл для використання в іншому програмному забезпеченні.
Багатокористувацький доступ	Можливість багатокористувацького доступу до програмного комплексу дозволяє декільком користувачам одночасно працювати у базі даних під власним обліковим записом. Водночас користувачі можуть мати різні права доступу до даних і функцій програмного забезпечення.
Доступність API	При використанні сучасного програмного забезпечення для бізнесу часто виникає потреба в автоматичному перенесенні даних з однієї частини програмного забезпечення в іншу. Наприклад, може бути корисним автоматичне перенесення даних із системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM) до бухгалтерської системи (AS). Для забезпечення такого інтерфейсу програмна система має спеціальний інтерфейс прикладного програмування (API, Application Programming Interface). За допомогою таких API будь-який грамотний програміст може з'єднати два програмних продукти і обмінюватися інформацією в автоматичному режимі.
Звітність та аналіз	Функціонал звітності та/або аналізу продукту дозволяє отримувати організовані та візуалізовані дані з системи та виконувати подальший аналіз і прийняття рішень на основі цих даних.

Джерело: складено автором за матеріалами [7-10]

2. Інтеграція штучного інтелекту (AI) та Інтернету речей (Internet of Things, IoT) у страхові продукти, послуги, бізнес-процеси зумовлює трансформацію та розвиток бізнес-моделей страхових компаній. Це досягається завдяки постійному вдосконаленню прогнозової аналітики в режимі реального часу, що сприяє підвищенню рівня операційної досконалості та економічної ефективності,

3. Автоматизація процесів страхування, створення та оцінка контенту, а також передові технології обробки зображень є прогресивними стимулами розвитку страхових компаній, особливо у сферах аналізу даних та підтримки клієнтів. Це дозволяє вести гнучку стратегічну політику та забезпечує значні конкурентні переваги (таблиця 2).

4. Синергетичний ефект від поєднання хмарних та периферійних обчислень та Інтернету речей покращує якість, підвищує швидкість розробки і впровадження нових страхових продуктів.

Таблиця 2

Застосування платформ штучного інтелекту у страховій галузі

Види платформ	Застосування у страховій галузі	Види страхування
Системи комп'ютерного зору	Програмні системи комп'ютерного зору (КЗ) призначені для обробки графічної інформації та вилучення з неї корисних даних. За допомогою такого програмного забезпечення можна обробляти інформацію з дорожніх камер, відеореєстраторів, систем охоронно-пожежного нагляду тощо	Автострахування, страхування життя, страхування майна, страхування від вогню та стихійних явищ, страхування вантажів і багажу тощо
Системи аналізу відео	Програмні системи комп'ютерного зору (КЗ) та програмні системи відеоаналізу (VA, Video Content Analysis, VCA) призначені для інтелектуальної обробки відеопотоків і вилучення з них корисних даних. За допомогою цього програмного забезпечення можна обробляти інформацію, починаючи від відеопотоків з вуличних та дорожніх камер і з транспортних відеокамер та відеореєстраторів	Страхування транспорту, страхування життя, страхування майна, страхування від вогню та стихійних явищ, страхування вантажів і багажу тощо
Системи оптичного розпізнавання символів	Програмні системи та сервіси оптичного розпізнавання символів (OCR) призначені для сканування тексту, обробки контенту та вилучення корисних даних з різних типів документів. Таке програмне забезпечення часто використовується для обробки рахунків-фактур, сертифікатів, накладних, квитанцій, клієнтських форм, анкет, документів співробітників тощо	Підготовка документів, зберігання та обробка інформації за всіма видами страхування
Системи розпізнавання мови	Системи розпізнавання мови (SRS) використовують алгоритми розпізнавання мови для перетворення вимовлених слів у текстову інформацію	Підготовка документів, зберігання та обробка інформації за всіма видами страхування
Системи обробки природної мови	Системи обробки природної мови (NLP) допомагають витягувати інформацію зі структурованих і неструктурованих текстових даних, включаючи аналіз емоцій, ключових фраз, мови, тем і шаблонів. Ці рішення використовують машинне навчання, щоб забезпечити найбільш точну інтерпретацію даних	Аналіз, обробка та зберігання інформації за всіма видами страхування, допомога у прийнятті управлінських рішень, дистанційне обслуговування клієнтів.

Платформи розмовного штучного інтелекту	Платформи розмовного штучного інтелекту (CAI) допомагають розробляти і впроваджувати рішення для автоматизованого інтелектуального обслуговування клієнтів, взаємодії з клієнтами і взаємодії людини з комп'ютером в цілому за допомогою розуміння природної мови і генерації мовлення	Організація віддалених робочих місць, самообслуговування клієнтів, аналіз, обробка та зберігання інформації за всіма видами страхування.
Системи машинного навчання	Програмні сервіси та системи машинного навчання (ML) дозволяють автоматично генерувати прогнози та приймати бізнес-рішення	Дистанційне обслуговування клієнтів, аналіз, обробка та зберігання інформації за всіма видами страхування, допомога у прийнятті управлінських рішень

Джерело: складено автором за матеріалами [7-10]

5. Технології віртуальної реальності з ефектом занурення, такі як AR і VR, можуть використовуватися у рекламі страховиків, підвищуючи привабливість для клієнтів та впізнаваність бренду. Послуги та

бізнес-процеси на основі доповненої реальності підвищують результативність продаж страхових продуктів і послуг і мінімізують кількість претензій страхувальників.

6. Програмні платформи штучного інтелекту можуть бути використані у складі систем прийняття рішень завдяки візуалізації даних у реальному часі та спрощенню складних процесів за допомогою симуляційних середовищ і безпечних тестових сценаріїв. Крім того, симуляційне віртуальне навчання оптимізує роботу співробітників страхових компаній, надає досвід швидкого визначення основних пріоритетів страхувальників і пошуку найбільш вигідного для страховика варіанту угоди (таблиця 3).

Таблиця 3

Порівняння платформ штучного інтелекту

Відеоспостереження та відеоаналітика МТС	Відеоспостереження та відеоаналітика МТС – це онлайн-сервіс для інтелектуального моніторингу транспортних засобів, пасажирів, співробітників та інших об'єктів бізнесу. Програмні продукти МТС для відеоспостереження та відеоаналітики призначені для централізованого збору даних PoliAnalyst.
ПоліАналітик	PolyAnalyst – російська low-code платформа для візуальної розробки сценаріїв аналізу даних і текстових документів та створення інтерактивних звітів, що не вимагає навичок програмування. Програмні продукти PolyAnalyst від Megarawter призначені для аналізу структурованих і неструктурованих даних.
Inlexis Voice Bot	Inlexis Voice Bot – це розумний сервіс для ефективного обдзвону клієнтів, що дозволяє великим компаніям економити мільйони рублів за рахунок скорочення операційних витрат.
Anaconda	Anaconda – це платформа для управління пакетами додатків для аналізу даних з відкритим вихідним кодом (для мов Python і R). Система дозволяє аналітикам даних швидко розгорнути проекти машинного навчання, надаючи людям необхідну інформацію.
Dataiku DSS	Dataiku Data Science Studio – це система аналізу даних для цілого ряду компаній, які прагнуть створити стратегічну бізнес-перевагу на основі даних, незалежно від досвіду, галузі або розміру.
Tesseract OCR	Tesseract – це програмний движок для розпізнавання символів з відкритим вихідним кодом, який підтримує кодування Unicode і розпізнає понад 130 мов.

Elasticsearch	Платформа Elasticsearch – це програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом, призначене для пошуку, збору, аналізу та зберігання текстових даних за допомогою інтелектуальних алгоритмів.
ABBYY FineReader	ABBYY FineReader – універсальна програма для розпізнавання тексту, призначена для підвищення ефективності роботи, швидкого сканування друкованих документів і вилучення оцифрованих файлів у форматах PDF, DOC та інших.
Diffbot	Diffbot – це онлайн-сервіс, який включає набір інструментів (Extraction API, Knowledge Graph, Crawlbot) для перетворення неструктурованих веб-даних на структуровану та корисну бізнес-інформацію.
Відеорозвідка	Відеоінтелект – це програмний комплекс для інтелектуального відеоспостереження, який використовує технології штучного інтелекту та машинного навчання для автоматизованого аналізу відеопотоку та предиктивної відеоаналітики.
V3	Програмне забезпечення V3 – це корпоративне програмне рішення, яке з'єднує системи та співробітників з бізнес-інформацією та прикладними знаннями необхідними для бізнес-аналітики.
Qlik Sense	Qlik Sense – це програмне забезпечення для бізнес-аналітики (BI), яке допомагає компаніям знаходити інсайти, які надзвичайно важко отримати за допомогою традиційних запитів до баз даних.
RapidMiner.	RapidMiner – це платформа для аналізу даних, яка дозволяє розгортати моделі прогнозування та машинного навчання, що робить її ефективною для широкого спектру аналітичних завдань.
F5 Platform	F5 Platform – це платформа для створення та запуску бізнес-додатків для аналізу даних за допомогою алгоритмів машинного навчання. Вона спрямована на прискорення розробки додатків і підвищення ефективності та культури бізнес-процесів організації.
TIBCO Data Science	TIBCO Data Science – це комплексна аналітична платформа, яка дозволяє застосовувати повний набір сучасних методів аналізу до бізнес-даних організації.
Plotly Dash	Plotly Dash – це програмний фреймворк для аналітики на мові Python для швидкого створення інформаційних панелей (дашбордів) у веб-браузері з використанням технологій IAD, MO та AI.
IQPLATFORM	IQPLATFORM – це цифрова аналітична платформа, яка дозволяє проводити поглиблений аналіз на основі великих обсягів інформації, синтезувати нові знання, а також здійснювати моніторинг і контроль інформаційних об'єктів.
Аналітична платформа KNIME	KNIME Analytics Platform – це програмна платформа з відкритим вихідним кодом для аналітики, інтеграції даних та звітності.
M-Brain Intelligence Plaza	M-Brain Intelligence Plaza – це IT-платформа для управління потоками ринкової та конкурентної інформації для відділів аналітики, продажів, маркетингу та управління. Вона забезпечує хмарне зберігання, конфігурацію та внутрішній розподіл інформації за галузями, компаніями та іншими темами.
Deductor	Deductor – це передова аналітична програмна платформа, яка дозволяє компаніям створювати комплексні прикладні аналітичні рішення для свого бізнесу.
Logi Predict	Logi Predict – це аналітичний додаток, який може аналізувати інформацію та прогнозувати можливі події, дозволяючи вбудовувати алгоритми машинного навчання та прогнозні моделі у будь-який програмний продукт.

BitSkout	Програмна платформа під назвою BitSkout дозволяє створювати власні робочі процеси, використовуючи моделі штучного інтелекту без коду, щоб підвищити продуктивність роботи, зменшити кількість повторюваних завдань, створити більш інтелектуальну маршрутизацію завдань або збирати дані на місцях для створення власних оригінальних алгоритмів.
Аккіо	Akkio – це всеохоплююча платформа для AI без коду. Дозволяє створювати, впроваджувати та інтегрувати моделі AI в одному місці.
Супер Анотація	Дозволяє створення SuperData з розширеною структурою управління для власного AI за допомогою SuperAnnotate.
Obviously AI	Безкодова платформа Obviously AI призначена для швидкого прогнозування актуальних даних.
PyCaret	Платформа машинного навчання PyCaret призначена для автоматизації робочих процесів машинного навчання.
Zesty AI	Використовує останні технічні досягнення для моделювання ймовірності настання страхових подій при страхуванні майна. Страховики перевізники та перестраховики співпрацюють із Zesty, щоб точніше страхувати ризики та надавати своїм клієнтам більш вигідні умови страхування.
Attestiv	стартап, метою якого є боротьба з шахрайством. Attestiv підтверджує справжність фотографій та відео, чим зменшує ризики при розслідуванні страхових подій.
Flock	додаток для страхування та забезпечення безпеки безпілотників. Flock надає найпередовішу у світі кількісну оцінку ризику польотів безпілотників у режимі реального часу.

Джерело: складено автором за матеріалами [7-10]

7. Розвиток і технічна підтримка електронного документообігу, сучасні технології захисту інформації у мережах загального користування (використання архітектури нульової довіри, наскрізне шифрування даних тощо) дозволяють цілком безпечно використання віртуальних офісів і віддалених робочих місць.

Програмний продукт можна класифікувати як платформу штучного інтелекту, якщо він надає можливість створення інтелектуальних додатків з підтримкою нейронних мереж, дозволяє користувачам створювати алгоритми машинного навчання або надавати готові алгоритми для створення додатків, забезпечує кастомізацію машинного навчання, дозволяючи розробникам підключати джерела даних до власних алгоритмів, підвищувати продуктивність.

Висновки. Програмні платформи штучного інтелекту надають користувачам набір інструментів для створення «розумних» додатків, уможливаючи використання машинного навчання, машинного зору, обробки текстів тощо.

Зважаючи на специфіку впровадження цифрових технологій в Україні та менші масштаби інших технологічних проєктів, основними тенденціями в українському страховому секторі у контексті діджиталізації є такі: використання нейромереж та машинного навчання для більш ефективної сегментації клієнтів; електронне укладання договорів страхування; використання мобільних додатків; технологія блокчейн для управління даними з метою забезпечення безпеки даних та мінімізації ризиків шахрайства; співпраця між страховими компаніями та іншуртех-стартапами; платформізація – використання платформ для оптимізації бізнес-процесів.

Впровадження штучного інтелекту у діяльність українських страховиків гальмується через обмеженість матеріальних та інтелектуальних ресурсів, брак технічної та комерційної експертизи у галузі нейромереж. Вирішенням цієї проблеми може бути коопетиція, кооперація та спільне фінансування інвестицій у проєкти з використанням штучного інтелекту.

Подальші дослідження можуть бути присвячені вирішенню проблеми платформізації страховиків, які використовують нейромережі, по кожному виду страхування.

Список літератури

1. Пшенична М. Технології штучного інтелекту в страховій індустрії України: аналіз тенденцій та перспективи розвитку. Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. № 6 (06). С. 92-96. <https://doi.org/10.32782/dees.6-17>.
2. Соколова А. М., Гасій О. В., Тимошенко О. В., Педченко Н. С. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України в умовах цифровізації. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». 2022. Вип. 1(105). С. 47-60. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-1-7>.
3. Шевчук О. О. Блокчейн як каталізатор трансформації бізнес-процесів у страхуванні. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2019. №1(28). С.272–278. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163063>.
4. Гузенко С. Штучний інтелект та Big Data змінять страхування назавжди: як підготуватися до революції. URL: <https://blog.liga.net/user/sguzenko/article/shtuchniy-intelekt-ta-big-data-zminyvat-strahuvannya-nazavjdi-yak-pidgotuvatisya-do-revoljutsii>. (дата звернення 15.05.2024).
5. Стихальська Н. Як InsurTech змінює ринок страхування. TASlife. URL: <https://taslife.com.ua/blog/yak-insurtech-zminyuye-rynok-strahuvannya> (дата звернення 15.05.2024).
6. Snishchenko R., Krot L. Features of the work organization of insurance companies of Ukraine during the period of armed. Трансформаційна економіка. 2023. № 4 (04). С. 66–71.
7. IBM запустила нову ШІ-платформу Watsonx. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/9/699937/> (дата звернення 15.04.2024).
8. 20 найкращих програм для штучного інтелекту в 2024 році (огляди інструментів AI) Лорелія. URL: <https://www.toptut.com/uk/best-ai-programs/> (дата звернення 16.05.2024).
9. Найкращі інструменти штучного інтелекту для аналітиків даних за 2023 рік. URL: <https://thetransmitted.com/ai/najkrashhi-instrumenti-shtuchnogo-intelektu-dlya-analitikiv-danih-za-2023-rik/> (дата звернення 16.05.2024).
10. Штучний інтелект: цифрове майбутнє доступне кожному. Веб-студія VOLL. URL: <https://voll.com.ua/uk/blog/shtuchnij-intelekt-cifrove-majbutnye-dostupne-kozhnomu> (дата звернення 16.05.2024).

References

1. Pshenychna, M. (2023). Artificial intelligence technologies in the insurance industry of Ukraine: analysis of trends and development prospects. Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka, 6 (06), 92-96. <https://doi.org/10.32782/dees.6-17>. [In Ukrainian].
2. Sokolova, A. M., Hasii, O. V., Tymoshenko, O. V., & Pedchenko, N. S. (2022). Current trends of the development of the insurance market of Ukraine in the conditions of digitalization. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya «Ekonomiczni nauky», vol. 1 (105), 47-60. DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2022-1-7>. [In Ukrainian].
3. Shevchuk, O. O. (2019). Blockchain as a catalyst for the transformation of business processes in insurance. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 1(28). 72-278. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163063>.
4. Huzenko, S. Artificial intelligence and Big Data will change insurance forever: how to prepare for the revolution. Retrieved from <https://blog.liga.net/user/sguzenko/article/shtuchniy-intelekt-ta-big-data-zminyvat-strahu-vannya-nazavjdi-yak-pidgotuvatisya-do-revoljutsii>. (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].
5. Styhalska, N. How InsurTech is changing the insurance market TASlife. Retrieved from <https://taslife.com.ua/blog/yak-insurtech-zminyuye-rynok-strahuvannya> (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].
6. Snishchenko, R., Krot, L. (2023). Features of the work organization of insurance companies of Ukraine during the period of armed. Transformatsiyna ekonomika, 4 (04), 66–71. [In Ukrainian].
7. IBM zapustyla novu SHI-platformu Watsonx. [IBM has launched a new AI platform, Watsonx]. Economic truth. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/9/699937> (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].
8. 20 naykrashchykh prohran dlya shtuchnoho intelektu v 2024 rotsi (ohlyady instrumentiv AI). [20 Best AI Apps in 2024 (AI Tool Reviews)] URL: <https://www.toptut.com/uk/best-ai-programs/> (accessed 16 May 2024). [In Ukrainian].
9. Naykrashchi instrumenty shtuchnoho intelektu dlya analytikiv danykh za 2023 rik. [The best AI Tools for Data Analysts in 2023] URL: <https://thetransmitted.com/ai/najkrashhi-instrumenti-shtuchnogo-intelektu-dlya-analitikiv-danih-za-2023-rik/> (accessed 16 May 2024). [In Ukrainian].

10. Shtuchnyy intelekt: tsyfrove maybutnye dostupne kozhnomu. [Artificial intelligence: the digital future is accessible to everyone]. Web studio VOLL. URL: <https://voll.com.ua/uk/blog/shtuchnij-intelekt-cifrove-majbutnye-dostupne-kozhnomu> (accessed 16 May 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.06.2024

Прийнята до публікації 15.06.2024

ФІНАНСОВІ ТА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Шикіна Н. А., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: shykina_nataliya@ukr.net
ORCID ID: 0009-0001-7996-2389

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню основних тенденцій у солідарній системі пенсійного забезпечення України, збільшення розриву між власними доходами Пенсійного фонду України та реальними обсягами необхідних коштів, які кожного року протягом тривалого періоду часу покриваються за рахунок надходжень із державного бюджету. Мета дослідження полягає у розкритті системних причин недостатності власних доходів Пенсійного фонду, які створюють реальні підстави для подальшого пошуку альтернатив державному пенсійному забезпеченню та розвитку ринку недержавного пенсійного страхування. Проаналізовано рівень навантаження на Державний бюджет України з боку ПФУ шляхом оцінки обсягів фінансування пенсійних програм із Державного бюджету України та їх частки у складі дефіциту Державного бюджету України. Відстежено зміни коефіцієнта заміщення у пенсійній системі України, коефіцієнта фінансової підтримки людей пенсійного віку, а також середнього розміру пенсій за віком та розподіл пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій з позицій оцінки достатності рівня пенсійного забезпечення в Україні. Доведено необхідність подальшого розвитку системи недержавного пенсійного страхування як основної альтернативи солідарній системі пенсійного забезпечення в Україні.*

***Ключові слова:** пенсійний фонд, державний бюджет, кількість пенсіонерів, коефіцієнт заміщення.*

FINANCIAL AND DEMOGRAPHIC PROBLEMS OF PENSION PROVISIONING IN UKRAINE

Shykina Nataliya, PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Finance, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: shykina_nataliya@ukr.net
ORCID ID: 0009-0001-7996-2389

***Abstract.** The inadequacy of the Pension Fund of Ukraine's own income, which for a long period of time is compensated by state budget funds, not only contributes to the increase in the state budget deficit, but also creates the prerequisites for the further search for alternatives to state pension provision and the development of the non-state pension insurance system, which in turn requires a higher level of income of Ukrainian citizens, as well as an increase in their level of financial literacy. This article examines the primary trends within Ukraine's solidarity pension system, highlighting the widening disparity between the Pension Fund of Ukraine's own income and the actual required funds, which are annually covered over an extended period through state budget allocations. The study aims to uncover the systemic causes of the Pension Fund's income insufficiency, prompting a search for alternatives to state pension provision and the expansion of the non-state pension insurance market. Analysis of the burden on Ukraine's State Budget by the Pension Fund involved assessing pension program funding from the State Budget and its contribution to the budget deficit. It reveals a consistent annual increase in State Budget allocations to compensate for the Pension Fund's income shortfall. Additionally, the study tracks changes in the replacement rate within Ukraine's pension system, the financial support rate for retirees, and the average pension amounts by age, along with the distribution of pensioners based on pension types and amounts to assess the adequacy of pension provision in Ukraine. Notably, the study disproves the notion that increased State Budget funding for the Pension Fund results from excessive financial provision for pensioners. The assessment of the financial support coefficient for retirees, derived from the ratio of employed population to pensioners, offers insights into the state's demographic burden. Utilizing this coefficient provides a more realistic understanding, considering both the employed population and those reaching retirement age who aren't classified as elderly. Furthermore, the article argues for the Pension System's reliance on additional funding, particularly from the State Budget's revenue section, and advocates for the continued development of the non-state pension insurance system as the primary alternative to the current solidarity pension system in Ukraine.*

***Key words:** pension fund, national budget, number of pensioners, replacement rate.*

JEL Classification: G230, E620.

Постановка проблеми. Недостатність власних доходів Пенсійного фонду України, яка протягом тривалого періоду часу компенсується за рахунок коштів державного бюджету, не тільки сприяє збільшенню дефіциту державного бюджету, але й створює передумови

для подальшого пошуку альтернатив державному пенсійному забезпеченню та розвитку системи недержавного пенсійного страхування, яке зі свого боку потребує більш високого рівня доходів громадян України, а також підвищення рівня їхньої фінансової грамотності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомим внеском у дослідження на сучасному етапі проблем недосконалості солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні та у багатьох країнах світу є роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Доцільно звернути увагу на праці О. Вишневської, Л. Лояк, Ю. Скулиш, В. Фатхутдінова, І. Чугунова, А. Гассель, М. Начик та інших. Кожна наукова праця розкриває проблему пенсійного забезпечення на сучасному етапі під тим чи іншим кутом зору, але водночас залишає достатній простір для подальших досліджень.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед великої кількості проблем, які обумовлюють недосконалість солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі, найбільш вагоме місце займають саме фінансові та демографічні проблеми. Низький рівень доходів переважної більшості громадян України та демографічний спад, який спостерігається вже протягом досить тривалого періоду часу, стали ще значнішими проблемами після повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року. Зростання навантаження на сферу державних фінансів в частині дофінансування Пенсійного фонду України потребує подальших наукових досліджень у цьому напрямку та відповідних системних змін.

Мета дослідження. Мета дослідження – аналіз основних тенденцій та змін, які притаманні солідарній системі пенсійного забезпечення в Україні, як передумов пошуку та розвитку альтернатив державному пенсійному забезпеченню.

Основний матеріал. Закон України «Про пенсійне забезпечення» відповідно до Конституції України «гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій» [1, 2]. Задекларовані гарантії забезпечення непрацездатних громадян України з одного боку є елементом реалізації соціального захисту населення, а з іншого (особливо, коли мова йде про перший рівень пенсійного забезпечення) – результатом дії досить складного механізму солідарної системи пенсійного забезпечення.

Складність реалізації такого механізму в Україні, який вже друге століття реалізується у багатьох країнах світу, дуже легко відстежується за деякими фінансовими показниками діяльності Пенсійного фонду України (табл. 1).

Таблиця 1.

Фінансові показники діяльності Пенсійного фонду України, 2005-2022 рр. (вибірково)

Індикатори	2011	2013	2015	2017	2019	2020	2021	2022
Фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України, млрд. грн.	58,3	83,2	94,8	133,5	181,8	180,7	174,7	209,3
Кількість пенсіонерів, млн. осіб ¹	13,7	13,5	12,1	11,9	11,34	11,21	10,94	10,77
Власні доходи ПФУ, млрд. грн.	139,1	166,9	169,9	158,9	241,8	281,8	334,2	403,9
Середній розмір пенсій за віком, грн.	1151	1471	1573	1808	3019,6	3410,6	3915,8	4437,5

¹ Кількість пенсіонерів та середній розмір пенсій за віком станом на 1 жовтня відповідного року

Джерело: складено авторкою за матеріалами [3, 4, 5]

Серед зазначених показників доцільно визначити три напрями, які потребують додаткової уваги:

– достатність власних доходів ПФУ;

– навантаження на Державний бюджет України з боку ПФУ;
 – оцінка середнього розміру пенсій за віком та розподіл пенсіонерів за видами і розмірами призначених пенсій.

Треба зазначити, що за період з 2005 по 2022 роки щорічні надходження власних доходів ПФУ збільшились майже у 9,5 разів (з 42,7 млрд. грн. до 403,9 млрд. грн.). У 2007, 2008, 2016 та 2022 роках мало місце перевиконання запланованих показників щодо власних надходжень ПФУ. Найбільше недовиконання по власних доходах відносно запланованих показників спостерігалось у 2009 та 2011 роках і становило 10,4% та 7,4% відповідно. Але незалежно від результатів виконання планових показників щодо власних доходів ПФУ, починаючи з 2005 року, спостерігається практично щорічне збільшення відносно попереднього року обсягів фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України. Так покривається нестача власних доходів ПФУ, чим створюється надмірне навантаження на Державний бюджет України [3, 4, 5].

Таблиця 2.

Показники фінансового навантаження на Державний бюджет України з боку ПФУ (вибірково)

Індикатори	2013	2015	2017	2019	2020	2021	2022
Доходи Державного бюджету України, млрд. грн.	339,2	534,7	793,4	998,3	1076,2	1296,9	1787,1
Темпи зростання доходів Державного бюджету України, % (до попереднього періоду)	107,8	157,6	148,4	125,8	107,8	120,5	137,8
Фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України, млрд. грн.	83,2	94,8	133,5	181,8	180,7	174,7	209,3
Частка обсягів фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України у доходах Державного бюджету, %	24,5	17,7	16,8	18,2	16,8	13,5	11,7
Темпи зростання обсягів фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України, % (до попереднього періоду)	142,7	113,9	140,8	136,2	99,4	96,7	119,8
Дефіцит Державного бюджету України, млрд. грн.	64,7	45,2	47,9	80,9	217,6	198,8	914,7
Частка обсягів фінансування пенсійних програм з Державного бюджету України у дефіциті Державного бюджету, %	128,6	209,7	278,7	224,7	83,0	87,9	22,3

Джерело: складено авторкою за матеріалами [3, 4, 5]

Але найбільш показовою є частка обсягів фінансування пенсійних програм з державного бюджету у дефіциті Державного бюджету України. Тільки у 2020, 2021 та 2022 роках цей показник становив менше 100%. Це було пов'язано не зі зменшенням обсягів фінансування ПФУ з Державного бюджету України (суттєве зростання цього показника спостерігається, починаючи з 2019 року), а зі значним збільшенням дефіциту Державного бюджету України, починаючи з 2020 року. Певною мірою така ситуація була обумовлена початком пандемії COVID-19, а також початком повномасштабної агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 року. Всі ж розглянуті попередні періоди відповідно до отриманих показників характеризувались значним перевищенням обсягів фінансування пенсійних програм з

державного бюджету над дефіцитом Державного бюджету України.

Незважаючи на те, що з кожним наступним періодом власні доходи ПФУ збільшуються, а кількість пенсіонерів зменшується, потреба у фінансуванні пенсійних програм з Державного бюджету України з кожним роком зростає, що є наслідком невідповідності обсягів власних доходів ПФУ сучасним потребам щодо пенсійного забезпечення.

Така ситуація може спостерігатись у двох випадках: або має місце надмірне фінансове забезпечення пенсіонерів України, або існує інша причина, можливо, більш складна та системна. Чи є надмірним фінансове забезпечення пенсіонерів України досить легко відстежити при порівнянні розміру пенсій з розміром прожиткового мінімуму. Розглянемо питому вагу пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності та порівняємо ці пенсійні виплати з прожитковим мінімумом (табл. 3).

Станом на 01.01.2022 року 1448006 осіб (тобто 13,4% від загальної кількості пенсіонерів) отримували пенсії менші за прожитковий мінімум. Індиксація пенсій та поетапне їх збільшення сприяло тому, що станом на 01.01.2023 року цей показник зменшився до 69268 осіб (відповідно до 0,6% від загальної кількості пенсіонерів).

Таблиця 3

Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності в Україні

Індикатори	Розмір пенсійної виплати					
	До 2000 грн.	Від 2001 до 3000 грн.	Від 3001 до 4000 грн.	Від 4001 до 5000 грн.	Від 5001 до 10000 грн.	Понад 10000 грн.
Станом на 01.01.2022 р.						
Кількість осіб, у % від загальної чисельності	13,4%	35,6%	21,2%	9,7%	15,4%	4,7%
Середній розмір пенсії (по діапазону пенсійної виплати), грн.	1896,3	2467,4	3463,7	4445,3	6713,8	13965,8
Станом на 01.01.2023 р.						
Кількість осіб, у % від загальної чисельності	0,6%	38,1%	23,5%	11,4%	19,1%	7,3%
Середній розмір пенсії (по діапазону пенсійної виплати), грн.	1209,2	2443,6	3470,2	4457,9	6776,3	14676,0

Джерело: складено авторкою за матеріалами [4, 7, 9]

Але враховуючи те, що розмір прожиткового мінімуму на відповідний період складно назвати навіть задовільним, то реальна кількість осіб, які потребують збільшення пенсійних виплат, суттєво перевищує зазначені показники. Тим більше, що з наступної групи відповідно до розміру пенсійних виплат, а саме від 2001 грн. до 3000 грн., певний відсоток пенсіонерів отримував пенсії, які менші за прожитковий мінімум. Реально тільки пенсійні виплати, які перевищують 10000 грн. (це 511396 осіб – 4,7% станом на 01.01.2022 р. та 776326 осіб – 7,3% станом на 01.01.2023 р.), можна вважати такими, що певною мірою відповідають сучасним потребам.

Щоб уникнути суб'єктивного несприйняття пенсійних виплат, що менші 10000 грн. на місяць, доцільно проаналізувати коефіцієнт заміщення у пенсійній системі України та

оцінити, яка саме частка середньомісячної заробітної плати покривається середньою (за рік) пенсією, та чи адекватна така пенсія середньостатистичним потребам, та чи здатна вона забезпечити людей пенсійного віку від загрози злиденності (табл. 4).

Таблиця 4

Коефіцієнт заміщення у пенсійній системі України

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Середня заробітна плата, грн.	735,6	928,8	1197,9	1574,0	1650,4	1982,6	2370,5	2753,0	2979
Середня пенсія, грн.	316,2	406,8	478,4	776,0	934,3	1032,6	1151,9	1253,3	1470
Коефіцієнт заміщення, %	43,0	43,8	39,9	49,3	56,6	52,1	48,6	45,5	49,4
Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Середня заробітна плата, грн.	3149	3661	4482	6273	7810	9205	10340	12993	13376
Середня пенсія, грн.	1526	1581	1699	1828	2479	2645	3082	3507	3991
Коефіцієнт заміщення, %	48,5	43,2	37,9	29,1	31,7	28,7	29,8	27,0	29,8

Джерело: складено авторкою за матеріалами [3, 4]

Починаючи з 2003 року спостерігалось поступове зростання (з певним просіданням у 2007 році) коефіцієнта заміщення (показника, який характеризує середній за рік рівень пенсійного забезпечення відносно до середньої заробітної плати економічно активного населення) та у 2009 році його значення досягло свого максимуму у 56,6%. У 2010 році починається поступове зменшення коефіцієнта заміщення (з мінімальним значенням у 2021 році на рівні 27,0%) та у 2022 році воно вже дорівнює 29,8%. Тобто за результатами 2022 року середня за рік пенсія лише приблизно на 30% покриває середньомісячну заробітну плату. Традиційно саме цей показник використовується для оцінки ефективності функціонування пенсійної системи та рівня достатності фінансування застрахованих осіб. Відповідно до рекомендацій Міжнародної організації праці цей показник має бути вище 45% втраченого заробітку, щоб забезпечити умовно достатній рівень забезпечення людини пенсійного віку [8].

Отже, можна стверджувати, що щорічне зростання обсягів фінансування ПФУ з доходної частини Державного бюджету не обумовлено надмірним фінансовим забезпеченням пенсіонерів, а невідповідність обсягів власних доходів ПФУ сучасним потребам щодо пенсійного забезпечення осіб пенсійного віку обумовлена іншими причинами.

Враховуючи те, що солідарна система пенсійного забезпечення була запроваджена і тривалий час у багатьох країнах світу спрацьовувала саме в умовах «бейбі буму», доцільно вкотре дослідити демографічні зміни в Україні, особливо у частині співвідношення кількості зайнятого населення та осіб пенсійного віку. Традиційно для оцінки демоекономічного навантаження на державу розраховується співвідношення кількості економічно активного населення працездатного віку до кількості людей похилого віку – коефіцієнт потенційної підтримки літніх людей [9]. Враховуючи те, що цей коефіцієнт несе в собі більше демографічно-економічної інформації, його можна трансформувати у коефіцієнт фінансової підтримки людей пенсійного віку, розраховуючи співвідношення кількості зайнятого населення до кількості пенсіонерів, та використовувати його для оцінки демофінансового навантаження на державу.

Використання коефіцієнта фінансової підтримки людей пенсійного віку дозволить

отримувати більш реалістичну фінансову інформацію з урахуванням кількості зайнятого населення та кількості людей, які вже досягли пенсійного віку, але не належать до категорії осіб похилого віку (особи, які отримують пенсію з інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, соціальну пенсію, за вислугу років, пенсії військовослужбовців, довічне грошове утримання суддів тощо)(табл. 5).

Таблиця 5

Коефіцієнт фінансової підтримки людей пенсійного віку

Індикатори	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зайняте населення, млн. осіб	20,16	20,30	20,68	20,73	20,90	20,97	20,19	20,27	20,32	19,26
Кількість пенсіонерів, млн. осіб	14,37	14,34	14,06	14,05	13,93	13,81	13,74	13,72	13,30	13,82
Співвідношення зайнятого населення до осіб пенсійного віку, разів	1,40	1,42	1,47	1,48	1,52	1,52	1,48	1,48	1,53	1,39
Індикатори	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Зайняте населення, млн. осіб	19,31	18,07	16,44	16,27	16,15	16,36	16,57	15,91	15,61	-
Кількість пенсіонерів, млн. осіб	13,63	13,53	12,14	12,29	11,95	11,72	11,47	11,33	11,13	10,84
Співвідношення зайнятого населення до осіб пенсійного віку, разів	1,42	1,34	1,34	1,32	1,35	1,40	1,44	1,40	1,40	-

Джерело: складено авторкою за матеріалами [3, 4]

Середнє значення «Співвідношення зайнятого населення до осіб пенсійного віку, разів» за період 2003 - 2021 роки дорівнює 1,42. Не можна не звернути уваги, що у 2003 році цей показник вже перебував на досить низькому рівні та становив лише 1,40. Його незначне зростання, яке спостерігалось у 2007, 2008 та 2011 роках (з перевищенням 1,5) суттєво на стан пенсійного забезпечення не вплинуло, обсяги фінансування Пенсійного фонду з Державного бюджету продовжували зростати так само, як і за період 2013-2017 років, коли цей показник не перевищував 1,4. Ця динаміка демонструє довоєнний стан та очікувано буде ще більш деструктивною (особливо демографічно), враховуючи жахливі наслідки військової агресії російської федерації проти України, яка розпочалась ще у 2014 році та набула свого апогею 22 лютого 2022 року. Проте процес старіння нації, обумовлений зменшенням рівня народжуваності, виїздом на постійне місце проживання у більш економічно розвинені країни, а також трудовою та навчальною міграціями, почав простежуватись задовго до початку війни.

Висновки. Залежність Пенсійної системи України від додаткових обсягів фінансування, особливо від надходжень із дохідної частини Державного бюджету України, старіння нації (навіть без урахування економічних, фінансових та демографічних наслідків війни, які станом на березень 2024 року ще рано оцінювати повною мірою), а також загальні тенденції щодо рівня забезпечення людей пенсійного віку створюють достатні передумови для подальшого розвитку недержавного пенсійного страхування, яке зі свого боку потребує не тільки відповідної фінансової грамотності та обізнаності у необхідності накопичення власних фінансових ресурсів як альтернативи державному пенсійному забезпеченню, а

також достатніх обсягів доходів протягом періоду економічної активності, які можуть бути відкладені на майбутні періоди життя.

Список літератури

1. Про пенсійне забезпечення: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 5.11.1991 № 1788-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (дата звернення 10.04.2024 р.).
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://surl.li/txcjm> (дата звернення 10.04.2024 р.).
3. Статистичний збірник: «Бюджет України 2021». URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (дата звернення 10.04.2024 р.).
4. Пенсійний фонд України. Офіційний сайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhet/> (дата звернення 10.04.2024 р.).
5. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (дата звернення 10.04.2024 р.).
6. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 2 грудня 2021 року № 1928-ІХ . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення 14.04.2024 р.).
7. Про Державний бюджет України на 2023 рік прийнятий Верховною Радою України від 3 листопада 2022 року № 2710-ІХ URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення 14.04.2024 р.).
8. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника N128 від 29.06.1967. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_326#Text (дата звернення 10.04.2024 р.).
9. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова, 2017. 456 с. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf> (дата звернення 14.04.2024 р.).
10. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році. Звіт за результатами дослідження. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (дата звернення 14.04.2024 р.).
11. Коваль О. П. Реформування солідарної пенсійної системи України. Аналіт. доповідь К: НІСД, 2020. 28 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dopovid-reformuvannya-pensiynoyi-systemy.pdf> (дата звернення 14.04.2024 р.).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991). Law of Ukraine "On pension provision". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text> (accessed 10.04.2024). [In Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Constitution of Ukraine. Retrieved from <http://surl.li/txcjm> (accessed 10.04.2024). [In Ukrainian].
3. Statystychnyj zbirnyk: «Biudzheth Ukrainy 2021». [Statistical collection: "Budget of Ukraine 2021"]. Retrieved from https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (accessed 10.04.2024). [In Ukrainian].
4. Pension Fund of Ukraine (2024). Official site. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/byudzhet/> (accessed 10.04.2024). [In Ukrainian].
5. National Bank of Ukraine (2024). Official site. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (accessed 10.04.2024). [In Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2022". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (accessed 14.04.2024). [In Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2022). Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2022". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (accessed 14.04.2024). [In Ukrainian].
8. Convention on Disability, Old Age and Bereavement Assistance (1967). Retrieved from

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_326#Text (accessed 10.04.2024). [In Ukrainian].

9. Finansovi, sotsial'ni ta pravovi aspekty pensijnoi reformy v Ukraini. Svitovyj dosvid ta ukrains'ki realii (2017). Tsentrazumkova. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf> (accessed 14.04.2024). [In Ukrainian].

10. Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin/uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (accessed 14.04.2024). [In Ukrainian].

11. Koval', O. P. (2020). Reformuvannia solidarnoi pensijnoi systemy Ukrainy. K: NISD. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dopovid-reformuvannya-pensijnoyi-systemy.pdf> (accessed 14.04.2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.06.2024

Прийнята до публікації 15.06.2024

УДК 377:378

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-93-98>

ДУАЛЬНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ОНЕУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Шинкаренко В. М., кандидат фізико-математичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: shinkarenko.v.n@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4388-3494

Мартинюк І. В., кандидат економічних наук, доцент, декан факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: martinyik@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6361-4232

***Анотація.** У статті проведено дослідження розвитку та сучасного стану дуальної форми здобуття вищої освіти в Одеському національному економічному університеті. Проаналізовано нормативно-правове підґрунтя дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні. Досліджено «Положення про підготовку фахівців за дуальною формою здобуття вищої освіти в Одеському національному економічному університеті». Визначено мету та завдання дуальної форми здобуття вищої освіти. Проаналізовано результати впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти на факультеті фінансів та банківської справи за освітньою програмою «Міжнародний банківський бізнес» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» і на факультеті економіки та управління підприємництвом за освітніми програмами «Економіка, планування та управління бізнесом», «Економіка та стратегія розвитку підприємства» спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля». Досліджено порядок реалізації дуальної форми здобуття вищої освіти за рахунок використання інтегрованої, блочної та інших моделей. Здійснено аналіз процесу реалізації на практиці дуальної форми отримання здобувачами вищої освіти. Досліджено досвід реалізації дуальної форми здобуття вищої освіти шляхом застосування навчання за індивідуальним графіком. Проаналізовано наслідки застосування дуальної форми здобуття вищої освіти. Виявлено її переваги та недоліки для роботодавців та здобувачів вищої освіти. Проаналізовано проблеми імплементації дуальної форми здобуття вищої освіти у заклади вищої освіти України. Запропоновано шляхи подальшого розвитку дуальної форми здобуття вищої освіти в Одеському національному економічному університеті.*

***Ключові слова:** вища освіта, форма освіти, дуальна форма, здобувач, інтегрована модель, блочна модель, індивідуальний графік.*

DUAL FORM OF OBTAINING HIGHER EDUCATION IN ONEU: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Volodymyr M. Shinkarenko, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: shinkarenko.v.n@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4388-3494

Iryna V. Martyniuk, Dean of the Faculty of Finance and Banking, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine

e-mail: martinyik@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6361-4232

***Abstract.** The article researches the development and current state of the dual form of higher education at the Odesa National University of Economics. The legal basis of the dual form of obtaining higher education in Ukraine is analyzed. The "Regulations on the training of specialists on the dual form of obtaining higher education at the Odesa National University of Economics" are studied. The purpose and tasks of the dual form of obtaining higher education are determined. The results of the implementation of a dual form of higher education at the Faculty of Finance and Banking under the educational program "International Banking Business" specialty 072 "Finance, Banking, Insurance and the Stock Market" and at the Faculty of Economics and Business Management under the educational programs "Economics, Planning" and business management", "Economics and strategy of enterprise development" specialty 076 "Entrepreneurship and trade". The procedure for implementing a dual form of higher education through the use of integrated, block and other models has been studied. An analysis of the process of implementation in practice of the dual form of obtaining higher education is carried out. The experience of implementing a dual form of obtaining higher education through the use of training according to an individual schedule has been studied. The consequences of using a dual form of higher education are analyzed. The consequences of using a dual form of higher education are analyzed. Advantages and disadvantages for employers and students of higher education are revealed. The problems of implementing the dual form of obtaining higher education in higher education institutions of Ukraine are analyzed. Ways of further development of the dual form of obtaining higher education at the Odesa National University of Economics are proposed..*

***Keywords:** higher education, form of education, dual form, student, integrated model, block model, individual schedule.*

JEL Classification: A220; I250.

Постановка задачі. Необхідною умовою сталого повоєнного відновлення української економіки є підвищення якості та конкурентоспроможності фахівців різних галузей. Підґрунтям для забезпечення національної економіки висококваліфікованим персоналом є перебудова системи вищої освіти з метою відповідності європейським та світовим стандартам. Однією з ланок такої перебудови є впровадження дуальної освіти. Сучасний світ обумовлює необхідність постійного розвитку, навчання та покращення своїх компетенцій. Освіта сьогодення має розвиватися та швидко реагувати на виклики сучасності, враховувати стан та розвиток ринку праці, потреби роботодавців. Однією з форм навчання, яка спрямована на поєднання інтересів закладів вищої освіти, роботодавців та здобувачів вищої освіти, є дуальна форма здобуття вищої освіти. Дуальна форма здобуття вищої освіти надає можливість отримувати теоретичні та практичні знання як у межах закладу вищої освіти, так і на робочому місці. Саме завдяки дуальній формі здобуття вищої освіти роботодавець має змогу впливати на освітній процес, надавати практичні знання здобувачам вищої освіти. Нині дуальна освіта є формою освіти, за якою майбутній перспективний розвиток освіти, що потребує багато досліджень та прийняття рішень, як на законодавчому рівні, так і на рівні закладів вищої освіти (ЗВО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичним та практичним аспектам впровадження дуальної освіти у навчальний процес українських ЗВО присвячено низку праць багатьох вітчизняних дослідників. Зокрема, О. Груздев, Л. Марценюк [1] займались аналізом ефективності дуальної форми навчання з погляду поєднання теорії та практики. О. Кузнєцова, О. Шикіна [2] провели дослідження сутності дуальної освіти як інструменту інтеграційного розвитку готельних мереж. В. Андрейченко, Р. Грінченко, Л. Жердецька [3] розкрили зміст дуальної форми навчання та проаналізували моделі дуальної освіти у провідних європейських університетах, зокрема Польщі, Іспанії та Німеччини. Авторами статті в роботах [4], [5] було досліджено особливості впровадження дуальної освіти майбутніми фахівцями з управління та адміністрування в українських ЗВО, зокрема імплементацію дуальної форми навчання в освітній процес в Одеському національному економічному університеті у межах проекту «Integrating dual higher education in Moldova and Ukraine 617490-epp-1-2020-1-md-eppka2-cbhe-sp/ COOPERA» [6].

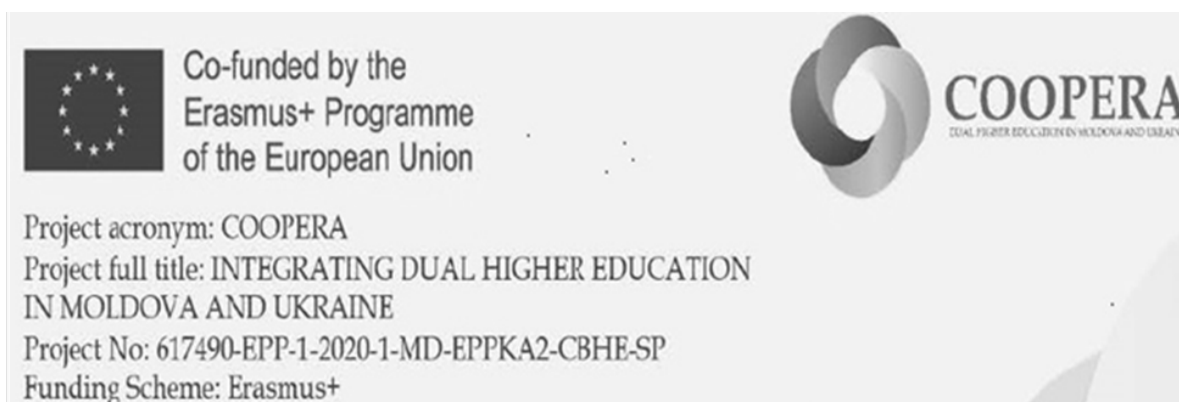

Рис. 1. Офіційний логотип проекту
«Integrating dual higher education in Moldova and Ukraine»

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність досвіду впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти в Україні загалом, та в Одеському національному економічному університеті зокрема, приводить до зростання зацікавленості науковців та проведення подальших досліджень з метою науково обґрунтованої розробки напрямів імплементації цієї форми здобуття вищої освіти в освітній процес. Більш детальних досліджень та визначення напрямів вдосконалення потребує нормативно-правова база, моделі реалізації дуальної форми здобуття вищої освіти, фінансова складова навчання за дуальною формою.

Метою дослідження є аналіз результатів та перспектив розвитку впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти в Одеському національному економічному університеті.

Основний матеріал. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здобувач вищої освіти має право на отримання освіти у декількох формах, зокрема: інституційній (очна

(денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); дуальній. Дуальна форма здобуття вищої освіти визначена як спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми навчання, який передбачає окрім отримання знань у закладі вищої освіти, також отримання знань на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях загальним обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків від обсягу освітньої програми [7]. Дуальна форма здобуття освіти здійснюється на основі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем, а також трудовим договором між роботодавцем та здобувачем вищої освіти.

На основі діючої нормативно-правової бази, зокрема Закону України «Про освіту» [8], Закону України «Про вищу освіту» [7], загальнодержавного «Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти» [9] та інших, в Одеському національному економічному університеті було розроблено «Положення про підготовку фахівців за дуальною формою здобуття вищої освіти в Одеському національному економічному університеті» [10]. Положенням передбачено:

- організацію освітнього процесу за дуальною формою здобуття вищої освіти;
- порядок зарахування здобувачів вищої освіти на навчання за дуальною формою;
- особливості реалізації навчання за дуальною формою здобуття вищої освіти.

Метою запровадження елементів дуальної форми навчання є забезпечення практичної спрямованості освітнього процесу, а саме, посилення практичної підготовки здобувачів вищої освіти. Надання практичних знань здобувачам вищої освіти, врахування сучасних вимог ринку праці, адаптація до майбутньої професії, посилення комунікативних та професійних компетенцій забезпечує дуальна форма здобуття вищої освіти.

У межах Одеського національного економічного університету передбачено можливість навчання за дуальною формою здобуття освіти на двох факультетах:

1) на факультеті фінансів та банківської справи: за освітньою програмою першого рівня вищої освіти «Міжнародний банківський бізнес» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»;

2) на факультеті економіки і управління підприємством: за освітніми програмами другого рівня вищої освіти «Економіка, планування та управління бізнесом», «Економіка та стратегія розвитку підприємства» спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля».

Забезпечення навчання за дуальною формою реалізується шляхом укладання договорів між університетом та відповідними підприємствами, установами та організаціями, а також завдяки трудовому договору між ними та здобувачами вищої освіти.

За освітньою програмою «Міжнародний банківський бізнес» здобувачі вищої освіти мають можливість навчатися за дуальною формою навчання, отримуючи практичні знання, як на практичних заняттях, так і працюючи у банківських установах. Між університетом та низкою банківських установ укладено договори, які визначають напрями співпраці у межах забезпечення організації дуальної форми навчання. Банки, з якими укладено договори про співпрацю: ПАТ АБ «Південний»; АТ КБ «Приватбанк»; ПАТ «Банк Восток»; АТ «Райффайзен банк»; ПАТ «МТБ банк».

Нині сім здобувачів вищої освіти за ОП «Міжнародний банківський бізнес» здійснюють навчання за дуальною формою навчання, зокрема: один здобувач другого року навчання; два здобувачі третього року навчання; чотири здобувачі четвертого року навчання.

У межах спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» між університетом і низкою підприємств та установ укладено договори про співробітництво з метою підготовки здобувачів вищої освіти за дуальною формою навчання, зокрема з ТОВ «Телекарт-Прилад» та іншими суб'єктами середнього та малого бізнесу. За дуальною формою здобуття вищої освіти здійснюють навчання шість здобувачів вищої освіти. За освітньою програмою «Економіка, планування та управління бізнесом» навчається один здобувач вищої освіти, за освітньою програмою «Економіка та стратегія розвитку підприємства» за дуальною формою навчання здійснюють п'ять здобувачів вищої освіти.

Реалізація дуальної форми здобуття вищої освіти можлива за рахунок використання однієї з запропонованих Положенням [9] моделей або роботодавцями, залежно від часу знаходження у закладах освіти та на робочому місці. Положенням передбачено інтегровану та блочну моделі [9]. Інтегрована модель забезпечує реалізацію дуальної форми навчання шляхом отримання знань декілька днів на тиждень в університеті, в інші дні – на робочому місці. Блочна модель передбачає навчання в університеті та на робочому місці за тижнями або місяцями. Кожна з запропонованих моделей має свої переваги та спрямована на отримання ґрунтовних теоретичних та практичних знань з обов'язкових освітніх компонент в університеті та отримання і поглиблення практичних знань за обов'язковими та

вибірковими освітніми компонентами на робочому місці. Більш адаптованою до сучасних вимог є модель, яка передбачає навчання в університеті за індивідуальним графіком, який затверджується відповідним Наказом. Це обумовлено відсутністю підтримки роботодавців на законодавчому рівні щодо можливості організації робочого дня здобувача вищої освіти, який навчається за дуальною формою здобуття освіти. Отримання знань в університеті за індивідуальним графіком є можливим через наявність усіх необхідних навчально-методичних матеріалів за освітніми компонентами, які розміщено на різноманітних платформах, зокрема на платформі Moodle. Слід зазначити, що навчання за індивідуальним графіком є більш складною моделлю для здобувача вищої освіти через необхідність самостійного вивчення матеріалів. Для переходу на навчання за передбаченими Положенням моделями необхідне здійснення підтримки роботодавців з боку держави, шляхом надання різноманітних пільг та преференцій (наприклад, наявність податкових пільг сприяла б більшому зацікавленню роботодавців в участі у дуальній формі здобуття освіти).

Отримання знань за дуальною формою здобуття вищої освіти має багато переваг як для здобувача вищої освіти, так і для роботодавців. Серед переваг, які отримують здобувачі вищої освіти, слід виокремити такі:

- 1) отримання практичних знань та навичок безпосередньо на робочому місці;
- 2) отримання заробітної плати (без втрати стипендії, за умови дотримання вимог щодо її отримання);
- 3) поєднання освітнього процесу з побудовою кар'єри;
- 4) зарахування частини вибіркових освітніх компонент за результатами навчання на робочому місці.

Для роботодавців вбачаються такі позитивні аспекти працевлаштування здобувачів, які отримують вищу освіту за дуальною формою:

- 1) можливість впливу на освітній процес;
- 2) забезпечення підготовки здобувачів вищої освіти за тими напрямками, які є актуальними та відповідають сучасним вимогам ринку праці;
- 3) соціальна роль у забезпеченні виховання молоді.

Незважаючи на наявність переваг для всіх учасників дуальної форми здобуття вищої освіти, існують проблеми в імplementації дуальної форми здобуття вищої освіти у заклади вищої освіти України:

- 1) неможливість впровадження в освітній процес інтегрованої чи блочної моделі організації дуальної форми здобуття вищої освіти;
- 2) відсутність врегулювання на законодавчому рівні організації неповного робочого дня та порядку оплати праці здобувачів вищої освіти;
- 3) відсутність єдиного центру координації дуальної форми здобуття вищої освіти та інше.

Матеріали робочих візитів, різноманітних подій та заходів щодо імplementації дуальної освіти у навчальний процес Одеського національного економічного університету [11] відображають кропітку роботу всіх зацікавлених осіб протягом трьох років з організації цієї нової для української вищої освіти форми навчання.

Висновки. Незважаючи на низку перелічених вище факторів, що негативно впливають на імplementацію дуальної форми навчання, обраний українським суспільством європейський вектор розвитку має допомогти подоланню труднощів на шляху впровадження дуального навчання. Проведений аналіз дозволяє авторам визначити подальші кроки на шляху впровадження дуальної форми навчання в Одеському національному економічному університеті: удосконалення нормативно-правової бази дуальної освіти, зокрема зміни у «Положенні про підготовку фахівців за дуальною формою здобуття вищої освіти в ОНЕУ», з урахуванням розвитку індивідуальних освітніх траєкторій, потреб стейкхолдерів, суспільно-політичних тенденцій; застосування різноманітних моделей запровадження дуальної форми організації навчального процесу, їх поєднання та доповнення; втілення у навчальному процесі новітніх інноваційних методів та технологій навчання й оцінювання, пошук ефективних форм для удосконалення освітніх програм за дуальною формою навчання; залучення до дуальної форми навчання здобувачів освіти за більшістю освітніх програм, що запроваджено в ОНЕУ, на підґрунті досвіду, отриманого під час реалізації проєкту.

Список літератури

1. Марценюк Л. В., Груздев О. В. Дуальна освіта як засіб ефективного поєднання теорії та практики. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 58–65. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.58 (дата звернення: 03.06.2024).
2. Кузнецова О. В., Шикіна О. В. Дуальна освіта як інструмент інтеграційного розвитку готельних мереж. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-27>
3. Андрейченко А. В., Грінченко Р. В., Жердецька Л. В. Передумови, проблеми та перспективи впровадження дуальної освіти в навчальний процес. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць*. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2023. № 3-4 (86-87). С. 135-148.
4. Бабій О. М., Шинкаренко В. М. Перспективи імплементації дуальної освіти в освітній процес українських ВНЗ. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали 23 міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 травня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 174-175.
5. Мартинюк І. В., Шинкаренко Л. В. Запровадження дуальної освіти для фахівців з управління та адміністрування. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали 23 міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 травня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 176-177.
6. Інтеграція дуальної вищої освіти в Молдові та Україні. Проект COOPERA в ОНЕУ. URL: <http://oneu.edu.ua/33673-2> (дата звернення: 07.06.2024).
7. Про вищу освіту: Закон України від 2014 р. № 1556-VII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
8. Про освіту: Закон України від 2017 р. № 2145-VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 5.06.2024).
9. Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0929-23#Text> (дата звернення: 03.06.2024).
10. Про підготовку фахівців за дуальною формою здобуття вищої освіти в Одеському національному економічному університеті: Положення ОНЕУ від 2021 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1_JaJdtHOhle0_lefAmfELQuy5x5VLM5/view (дата звернення: 4.06.2024).
11. Матеріали робочих нарад та подій в межах проекту Erasmus + COOPERA project «Integration of dual higher education in Moldova and Ukraine», ref. no. 617490-EPP-1-2020-1-MDEPPKA2-CBHE-SP. URL: <http://oneu.edu.ua/coopera/#1626252783092-db59dc60-2e39> (дата звернення: 10.06.2024).

References

1. Martseniuk, L., Hruzdiev, O. (2021). Dual education as a means of effective combination theory and practice. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 58–65. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.58 (accessed June 3, 2024) [In Ukrainian].
2. Shykina, O., Kuznietsova, O. (2024). Dual. Education as a tool for the integration development of hotel chains. *Ekonomika i suspil'stvo*, 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-27> [In Ukrainian].
3. Andreichenko, A., Hrinchenko, R. & Zherdetska, L. (2023). Prerequisites, problems and prospects of dual education implementation into the educational process [Peredumovy, problemy ta perspektyvy vprovadzhennia dualnoi osvity v navchalnyi protses], *Socio-economic research bulletin, Visnik social'no-ekonomichnih doslidzen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, 3-4 (86-87), 135-148. [In Ukrainian].
4. Shinkarenko, V., Babii, O. (2024). Prospects for the implementation of dual education in the educational process of Ukrainian universities. [Perspektyvy implementatsiyi dual'noyi osvity v osvitniy protses ukrayins'kykh VNZ]. *Current research in the social sphere: materials of the 23rd international scientific and practical conference* (Odesa, May 17, 2024). Odessa, 2024, 174-175. [In Ukrainian].
5. Martyniuk, I., Shynkarenko, L. (2024). Implementation of dual education for management and administration specialists. [Zaprovadzhennya dual'noyi osvity dlya fakhivtsiv z upravlinnya ta administruvannya]. *Current research in the social sphere: materials of the 23rd international scientific and practical conference* (Odesa, May 17, 2024). Odessa, 2024, 176-177 [In Ukrainian].

6. Integration of dual higher education in Moldova and Ukraine [Intehratsiia dualnoi vyshchoi osvity v Moldovi ta Ukraini], COOPERA project in ONEU. Retrieved from: <http://oneu.edu.ua/33673-2> [In Ukrainian].
7. About higher education: Law of Ukraine № 1556-VII. (2014). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed June 10, 2024) [In Ukrainian].
8. About education: Law of Ukraine № 2145-VIII. (2017). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed June 5, 2024) [In Ukrainian].
9. Polozhennia pro dualnu form.u zdobuttia fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity [Regulations on the dual form of professional pre-higher and higher education]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0929-23#Text> (accessed June 3, 2024) [In Ukrainian].
10. About the training of specialists in the dual form of obtaining higher education at the Odessa National University of Economics: Regulations of ONEU (2021). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1_JaJdtHOhle0_lefAmfELQyy5x5VLM5/view (accessed June 4, 2024). [In Ukrainian].
11. Materials of working meetings and events within Erasmus + COOPERA project «Integration of dual higher education in Moldova and Ukraine», ref. no. 617490-EPP-1-2020-1-MD-EPPKA2-CBHE-SP. Retrieved from: <http://oneu.edu.ua/coopera/#1626252783092-db59dc60-2e39> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.06.2024

Прийнята до публікації 10.06.2024

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 354.1: 005.3:35.07

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-99-106>

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Крулевський А. В., аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
e-mail: a.krulevskyi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0758-346X

***Анотація.** Метою статті є аналіз тенденцій та перспектив цифровізації публічного управління в Україні, визначення основних викликів, що стоять на шляху цифрової трансформації, а також розробка рекомендацій для подальшого розвитку цієї сфери. У роботі використано методи аналізу (для аналізу наукових джерел, позицій країни у міжнародних рейтингах та показників порталу та застосунку «Дія»), узагальнення (для визначення перспектив цифровізації публічного управління і загальних висновків), табличний (для систематизації та подання даних про позиції України у міжнародних рейтингах і показник порталу та застосунку «Дія»). У цій статті розглядаються основні тенденції та перспективи цифровізації публічного управління в Україні, досліджуються сучасний стан цифровізації, можливості використання міжнародного досвіду, роль держави у цифровій трансформації, а також основні виклики та проблеми цифровізації. Також здійснюється аналіз позицій України у міжнародних рейтингах цифровізації публічного управління та рівня інновацій. Крім аналізу позицій України, здійснюється аналіз ефективності та прогресу порталу та застосунку «Дія», які є основними платформами для надання цифрових державних послуг, реалізації цифрової системи публічного управління та цифрової держави як такої. Практична значимість статті полягає у можливості використання отриманих даних для ефективного постійного вдосконалення та досягнення високого рівня ефективності державних послуг.*

***Ключові слова:** публічне управління, цифрові технології, міжнародний досвід, кібербезпека, захист даних, державні органи, цифрова грамотність, цифровізація.*

TRENDS AND PROSPECTS OF DIGITALIZATION OF PUBLIC
ADMINISTRATION IN UKRAINE

Krulevskyi Anton, PhD candidate of the Department of Management, Public Administration and Personnel, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine
e-mail: a.krulevskyi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0758-346X

***Abstract.** The purpose of this article is to analyze the trends and prospects of digitalization of public administration in Ukraine, identify the main challenges in the path of digital transformation, and develop recommendations for further development in this field. The study employs analytical methods (to analyze scientific sources, the country's positions in international rankings, and the indicators of the "Diia" portal and application), generalization methods (to determine the prospects for digitalization of public administration and general conclusions), and tabular methods (to systematize and present data on Ukraine's positions in international rankings and the indicators of the "Diia" portal and application). This article examines the main trends and prospects for digitalization of public administration in Ukraine, investigates the current state of digitalization, explores the possibilities of using international experience, and examines the role of the state in digital transformation. Additionally, the main challenges and issues of digitalization are identified, such as the need to modernize outdated systems and scale existing ones, increase investments in digital infrastructure, and enhance the digital competencies of public servants. The prospects include the development of e-governance, digital communities, and the integration of digital technologies into the electoral system. Furthermore, an analysis of Ukraine's positions in international digitalization rankings of public administration and the level of innovation is conducted. Rankings such as the E-Government Development Index, E-Participation Index, and Global Innovation Index are utilized for this analysis. In addition to analyzing Ukraine's positions, the effectiveness and progress of the "Diia" portal and application, which are the main platforms for providing digital public services and implementing the digital public administration system and digital state, are evaluated. The practical significance lies in the possibility of using the obtained data for effective continuous improvement and achieving a high level of efficiency in public services. Thus, the article provides a comprehensive analysis of the trends and prospects of digitalization of public administration in Ukraine, emphasizing the need for continuous improvement of digital infrastructure and the implementation of innovative technologies to achieve a high level of efficiency in public services.*

***Keywords:** public administration, digital technologies, international experience, cybersecurity, data protection, government agencies, digital literacy, digitalization.*

JEL Classification: H110, H830, O380.

Постановка задачі. Проблема цифровізації публічного управління в Україні набуває все більшої актуальності у контексті сучасних

соціально-економічних змін. Цифрова трансформація є важливим аспектом розвитку державного управління, що дозволяє забезпечити прозорість, ефективність та доступність державних послуг для громадян. Однак впровадження цифрових технологій у систему публічного управління стикається з низкою викликів, таких як модернізація застарілих систем, недостатнє фінансування, недостатній рівень цифрових компетентностей у публічних службовців та питання кібербезпеки і захисту даних.

Основною проблемою є необхідність інтеграції сучасних цифрових технологій у всі рівні державного управління для забезпечення оперативного і ефективного обслуговування громадян. Це включає впровадження електронних довірчих послуг, розвиток цифрових компетентностей публічних службовців, створення цифрових платформ для взаємодії громадян з державними органами та забезпечення кібербезпеки. Для реалізації всіх зазначених питань також необхідна значна кількість часу.

Розв'язання проблеми цифровізації публічного управління має велике значення як для наукових досліджень, так і для практичної реалізації.

З наукового погляду дослідження цифрової трансформації дозволять глибше зрозуміти механізми впровадження інноваційних технологій у публічне управління, оцінити їх вплив на ефективність державних послуг та розробити рекомендації щодо подальшого розвитку цифрової інфраструктури.

З практичної сторони дослідження цифрової трансформації дозволять розробляти та впроваджувати нормативно-правову базу для підтримки цифрових трансформаційних процесів, залучати інвестиції у розвиток цифрової інфраструктури, створювати ефективні програми підвищення цифрових компетентностей публічних службовців, створювати умови для електронного урядування та забезпечувати прозорість державних послуг, покращувати системи кібербезпеки та захисту даних громадян.

Отже, цифровізація публічного управління в Україні є важливим кроком у напрямку побудови сучасного, ефективного та прозорого державного апарату, що відповідає вимогам інформаційного суспільства і забезпечує високий рівень якості обслуговування громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація публічного управління є однією з найбільш обговорюваних тем у сучасній науковій літературі. У дослідженнях різних авторів висвітлюються різноманітні аспекти цифрової трансформації, зокрема технологічні, організаційні та соціально-економічні аспекти. Для написання цієї статті було охоплено наукові праці щодо питань цифровізації публічного управління, які написали науковці у період 2020-2024 рр., зокрема: І. І. Ніколіна [1]; І. Макарова, Ю. Пігарев, Л. Сметаніна [2]; С. В. Чорний [3]; Н. Вовк, О. Марковець [4]; С. Квітка, Н. Новіченко, Н. Гусаревич, Н. Піскоха, О. Бардах, Г. Демошенко [5]; А. О. Рагуліна [6]; А. Сурай [7]; С. Пиріг [8]; Ю. Пігарев [9]; П. І. Бігняк [10]; Н. Костенюк, І. Макарова, Ю. Пігарев, Л. Сметаніна [11]; В. Д. Сиротін [12]; О. С. Савченко [13].

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг досліджень, залишається низка питань, які варто продовжувати деталізувати та аналізувати, особливо у практичному напрямі та використанні. До таких питань, на наш погляд, належать: удосконалення стратегій цифровізації, вирішення питань додаткового фінансування та залучення інвестицій, удосконалення кібербезпеки та захисту даних, створення ефективних програм розвитку цифрових компетенцій у державних службовців.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз тенденцій та перспектив цифровізації публічного управління в Україні, визначення основних викликів, що стоять на шляху цифрової трансформації, а також розробка рекомендацій для подальшого розвитку цієї сфери. Стаття спрямована на висвітлення сучасного стану цифровізації, а також на визначення ролі держави у процесі цифрової трансформації. Перед статтею ставляться такі завдання, як аналіз сучасного стану цифровізації публічного управління в Україні, визначення основних викликів, з якими стикається Україна у процесі цифровізації публічного управління, розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку цифрової інфраструктури та підвищення цифрових компетентностей публічних службовців, оцінка ролі держави у забезпеченні нормативно-правового регулювання процесу цифровізації.

Стаття має на меті не лише описати поточний стан та перспективи цифровізації публічного управління в Україні, але й надати рекомендації для досягнення високого рівня ефективності та прозорості державних послуг за допомогою цифрових технологій.

Основний матеріал. Україна, як і багато інших країн світу, активно працює над

впровадженням цифрових технологій у сфері публічного управління. Цей процес спрямований на підвищення ефективності державного управління, забезпечення прозорості та підзвітності державних органів, а також надання зручних і доступних послуг громадянам. Останніми роками Україна досягла значних успіхів у цифровій трансформації, однак ще залишається низка викликів, які потребують вирішення.

Згідно з даними міжнародних рейтингів, Україна демонструє загальну позитивну динаміку у процесі цифровізації [1, 8]. Дані з декількох таких рейтингів можна переглянути у табл. 1.

Таблиця 1

Україна у міжнародних рейтингах цифровізації та інновацій

№ п/п	Рейтинг	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
1	EDGI*	69	-	46	-
2	EPI**	46	-	57	-
3	GII***	45	49	57	55

*EDGI – E-Government Development Index

**EPI – E-Participation Index

***GII – Global Innovation Index

Джерело: складено автором за матеріалами [14, 15]

Аналізуючи дані з табл. 1, можемо сказати, що у рейтингу E-Government Development Index Україна демонструє значний прогрес піднявшись з 69-ї на 46-у сходинку. Цей рейтинг відображає дані із інтервалом у два роки. Зважаючи на розвиток цифровізації публічного управління, прогнозується подальше зростання позиції України у рейтингу вже у 2024 році. Наступним рейтингом для аналізу є E-Participation Index. Згідно з даними, Україна опустилась з 46-го місця на 57-ме місце у період 2020-2022 рр. Варто зазначити, що у 2020 тільки було запущено платформу цифровізації публічного управління «Дія». Для повноцінного запуску та реалізації більшості задуманих функцій знадобився час. Крім цього, відбулись значні зрушення в економічному та політичному плані через повномасштабну війну з росією. Зазначені події призвели до падіння України у рейтингу. Проте, зважаючи на постійний розвиток у сфері публічного управління, прогнозується значне зростання позиції України у рейтингу у 2024 році.

Ще одним рейтингом для оцінки є Global Innovation Index. Згідно з цим рейтингом у період 2020-2022 рр., ми можемо побачити, що відбулось падіння України у рейтингу. До причин цього падіння, можемо віднести також вищезазначені причини. Проте, як також зазначалось вище, Україна здійснює постійний розвиток цифрової трансформації публічного управління, це можна побачити на основі даних 2023 року, де Україна піднялась на 2 позиції у рейтингу. Зважаючи на це, можна спрогнозувати продовження зростання України у рейтингу у 2024 році.

Держава відіграє ключову роль у процесі цифрової трансформації, забезпечуючи нормативно-правове регулювання та створюючи умови для розвитку цифрової інфраструктури. В Україні держава активно працює над впровадженням законодавчих ініціатив та стратегій, спрямованих на підтримку цифровізації. Основними напрямками цифровізації в Україні є впровадження електронних державних послуг у різних сферах життєдіяльності громадян, розвиток цифрових платформ для надання державних послуг, підвищення цифрових компетентностей публічних службовців та забезпечення кібербезпеки і захисту даних [5, 10, 11].

Основну роботу з процесу реалізації проєкту цифрової трансформації публічного управління покладено на Міністерство цифрової трансформації. Для реалізації стратегії з цифровізації публічного управління розроблено портал «Дія», який покликаний впроваджувати цифрові державні послуги та у майбутньому повністю цифровізувати публічне управління та полегшити життя громадянам [7]. «Дія» була запущена у 2020 році і станом на цей момент дозволяє отримати великий перелік послуг онлайн, а також налічує велику кількість зареєстрованих користувачів. Зважаючи на це, варто розглянути прогрес та тенденції у процесі реалізації цифровізації публічного управління за допомогою порталу «Дія», які представлені у табл. 2 та табл. 3

Таблиця 2

Прогрес розвитку цифрового порталу «Дія»

№ п/п	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Кількість користувачів порталу	2, 4 млн.	12 млн.	22 млн.	22,8 млн.
Кількість послуг	50	72	92	118

Джерело: складено автором за матеріалами [16, 17, 18]

Аналізуючи дані, представлені у табл. 2, можемо побачити, що портал «Дія» стрімко розвивається, тобто цифровізація публічного управління є дієвою. Суспільство активно використовує цифрові послуги, оскільки це значно спрощує багато процесів, які раніше вимагали певних зусиль та часу. Значне зростання припадає саме на початкову стадію запуску проєкту, а саме від 2020 року до кінця 2022 року. Скорочення темпів появи нових користувачів можемо пов'язати із наявністю великої кількості осіб поважного віку, які потребують деякого часу для того, щоб пристосуватись до нових цифрових технологій. Проте варто зазначити, що з кожним роком кількість нових користувачів продовжує зростати. Держава постійно активно працює над тим, щоб забезпечити громадян якомога більшою кількістю цифрових послуг.

Таблиця 3

Прогрес розвитку застосунок «Дія»

№ п/п	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Кількість користувачів застосунок	6 млн.	12,5 млн.	18,5 млн.	19,9 млн.
Кількість електронних документів	9	11	14	14+
Кількість послуг	9	9	23	36

Джерело: складено автором за матеріалами [16, 17, 18]

Щодо застосунок «Дія», можемо побачити також позитивні результати у табл. 3. Кількість нових користувачів з кожним роком зростає. Особливою перевагою використання застосунок є можливість використання електронних документів. Щодо кількості електронних послуг, також можемо побачити постійне зростання з кожним роком. Прогнозується, що застосунок «Дія» буде зберігати темпи щодо появи нових користувачів. Держава постійно удосконалює застосунок, прямує до того, щоб збільшувати кількість послуг та цифрових документів для полегшення життя громадян та співпраці з державою, а це зі свого боку спонукатиме нових користувачів використовувати застосунок.

Незважаючи на значні позитивні аспекти, цифровізація публічного управління в Україні стикається з низкою викликів. До них можемо віднести такі виклики [6, 13]:

– Однією з основних проблем є проблема з фінансуванням проєктів цифровізації. Це обмежує можливості для модернізації застарілих систем та впровадження нових технологій. Крім того, існує проблема розриву між рівнями цифрової готовності різних регіонів країни, що може уповільнити процес загальної цифрової трансформації.

– Також важлива проблема полягає у необхідності та можливості масштабування. Цифровізація публічного управління та надання державних послуг у цифровому форматі є перевагою та полегшує життя громадянам. Проте варто зазначити, що така система має бути розрахована на масштаб країни. Яскравий приклад такої проблеми можна було побачити під час Національного відбору на Євробачення-2024, коли було запущено голосування. Тоді застосунок «Дія» повністю перестав працювати майже на декілька годин. І на повне відновлення знадобився деякий час. Це і є проблемою масштабування, що не дозволить на цей момент впровадити масштабні можливості, наприклад як вибори.

– Іншим важливим викликом є недостатній рівень цифрової грамотності серед публічних службовців. Успішна цифровізація залежить від готовності організацій адаптувати свої процеси до нових технологічних реалій, що вимагає високого рівня цифрових компетентностей серед працівників. Для подолання цієї проблеми необхідно впроваджувати програми навчання та підвищення кваліфікації, орієнтовані на розвиток цифрових навичок [2, 5].

– Також значну увагу слід приділити питанням кібербезпеки. Збільшення обсягу

електронних даних та використання цифрових платформ підвищує ризики кіберзагроз. Для забезпечення захисту даних громадян і державних інформаційних систем необхідно розробити та впровадити ефективні системи кібербезпеки.

Водночас перспективи цифровізації публічного управління в Україні є досить обнадійливими. Розвиток електронного урядування, впровадження цифрових громад та інтеграція цифрових технологій у виборчу систему можуть суттєво підвищити ефективність державного управління та забезпечити високий рівень обслуговування громадян та полегшити їх взаємодію з державою. Зокрема, електронне урядування дозволяє громадянам отримувати державні послуги онлайн, що значно спрощує та прискорює процес їх надання [3]. Цифрові громади, які активно впроваджуються в Україні, сприяють підвищенню ефективності місцевого самоврядування та залученню громадян до процесів управління [9]. Цифровізація територіальних громад є важливим кроком у напрямку децентралізації та підвищення прозорості місцевого управління. Яскравим прикладом цифрової громади є Тернопіль. Тернопіль запустив застосунок

Е-Тернопіль, який пропонує багато послуг для жителів міста, а у майбутньому може бути потенційно використаний для отримання громадянами ряду державних послуг, оскільки постійно розвивається та удосконалюється. Майбутня інтеграція цифрових технологій у виборчу систему також має великі перспективи. Впровадження електронного голосування може підвищити рівень довіри громадян до виборчого процесу та забезпечити більшу прозорість і підзвітність виборів.

Отже, цифровізація публічного управління в Україні є важливим кроком у напрямку побудови сучасного, ефективного та прозорого державного апарату. Водночас для подолання викликів, пов'язаних з цифровізацією, можна запропонувати низку таких рекомендацій:

- забезпечити достатнє фінансування проєктів через залучення інвестицій; ця сфера є досить специфічною для залучення інвестицій, проте це все ж таки можливо, оскільки інші держави високо оцінили розвиток функціонування цифрової держави та запуску порталу «Дія»;

- продовжувати впроваджувати програми навчання та підвищення кваліфікації публічних службовців і проводити постійну оцінку з метою оптимізувати ці програми для пришвидшення процесу навчання;

- також потрібно продовжувати роботу над системами кібербезпеки;

- з постійним масштабуванням цифрової системи публічного управління це потребуватиме більшої уваги до кібербезпеки та захисту даних, оскільки чим більшою є система, тим більше у неї з'являється вразливостей, для цього у сфері кібербезпеки можна залучити міжнародний досвід [4, 12].

Зважаючи на сучасний стан процесу цифровізації публічного управління, основними тенденціями можна визначити такі:

- розвиток та постійне удосконалення цифрових компетентностей публічних службовців, що є ключовим фактором успішної цифрової трансформації;

- розвиток цифровізації територіальних громад, що сприятиме підвищенню ефективності місцевого самоврядування, розвантаженню центральних органів держави та залученню громадян до процесів управління;

- масштабування цифрової системи публічного управління для можливості створення повноцінної цифрової держави та можливості проведення таких масштабних заходів, як вибори, перепис населення та інше у цифровому форматі;

- обмін досвідом з міжнародною спільнотою з метою постійного удосконалення цифрової системи публічного управління [4].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що Україна впевнено та успішно здійснює процес цифровізації публічного управління та рухається до мети створення цифрової держави. Це можна побачити в аналізі позицій України у міжнародних рейтингах та, зокрема, в аналізі успішності діяльності порталу та застосунку «Дія». Звичайно, як і у всіх сферах діяльності, тут також було визначено низку недоліків, таких як проблема фінансування, необхідність навчання цифрової грамотності державних службовців та питання кібербезпеки. Проте держава активно діє у напрямку подолання цих проблем, зокрема розробляючи та впроваджуючи ефективні програми навчання цифрової грамотності державних службовців та приділяючи велику увагу кібербезпеці та захисту даних. Крім того, було запропоновано ряд рекомендацій для подолання цих недоліків. Проте слід зазначити, що загальна тенденція є позитивною та дозволяє прогнозувати постійний розвиток та удосконалення цифрової системи публічного управління.

Важливо підкреслити, що для ефективного управління та удосконалення цифрової системи публічного управління ця сфера потребує додаткових досліджень, зокрема у таких напрямках:

- поглиблення досліджень у сфері кібербезпеки для забезпечення захисту даних громадян у процесі масштабування системи;
- проведення досліджень з метою аналізу та оцінки здійснення процесу цифровізації публічного управління для визначення проблем та ризиків і реалізації можливостей оперативного на них реагування та усунення, а також для пошуку потенційних можливостей подальшого розвитку цього процесу;
- проведення досліджень у сфері оцінки та удосконалення навчальних програм з цифрової грамотності та підвищення кваліфікації для державних службовців;
- проведення досліджень з метою пошуку можливостей для міжнародного співробітництва;
- проведення досліджень з оцінки соціально-економічних аспектів; аналіз впливу цифрової трансформації на соціально-економічний розвиток регіонів та країни загалом; вивчення можливостей використання цифрових технологій для підвищення рівня залученості громадян до процесів управління та розвитку громадянського суспільства.

Отже, подальші дослідження у сфері цифровізації публічного управління в Україні мають великий потенціал для підвищення ефективності державного управління, забезпечення прозорості та доступності державних послуг, а також для розвитку цифрових компетентностей серед публічних службовців. Важливим завданням є забезпечення належного фінансування, розвиток нормативно-правової бази та активна інтеграція міжнародного досвіду.

Список літератури

1. Ніколіна І. І. Аналіз тренду цифрової трансформації публічного управління та адміністрування в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. Механізми публічного управління. 2020. № 19. С. 53-59. URL: <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=25758.pdf>. (дата звернення 10.06.2024).
2. Макарова І., Пігарев Ю., Сметаніна Л. Цифровізація публічного управління на регіональному та міському рівнях. Актуальні проблеми державного управління. Механізми державного управління. 2021. № 2(83). С. 86-91. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237255/235909>. (дата звернення 10.06.2024).
3. Чорний С. В. Поняття та перспективи розвитку цифровізації у сфері публічного управління. Київський часопис права. 2021. № 4. С. 224-229. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/107/96>. (дата звернення 10.06.2024).
4. Vovk N., Markovets O. Public governance digitalization: EU experience and prospects for Ukraine. The formation and peculiarities of the implementation of the European Union's Eastern policy. 2022. Pp. 71-86. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/246/6931/14437-1?inline=1> (дата звернення 12.06.2024).
5. Квітка С., Новіченко Н., Гусаревич Н., Піскоха Н., Бардах О., Демошенко Г. Перспективні напрямки цифрової трансформації публічного управління. Аспекти публічного управління. 2020. № 4(8). С. 129-146. URL: <http://surl.li/xlcmol>. (дата звернення 12.06.2024).
6. Рагуліна А. О. Цифровізація у сфері публічного управління. Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 10-11 травня 2023 р. Миколаїв, 2023. С. 104-106. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13925/1/Model_10-11_05_2023-104-106.pdf. (дата звернення 12.06.2024).
7. Сурай А. Цифровізація публічного управління в Україні: організаційний аспект. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2024. № 7. С. 116-124. URL: <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/128/131>. (дата звернення 12.06.2024).
8. Пиріг С. Цифровізація публічного управління та Е-демократії на регіональному рівні. Економічний форум. 2022. № 1(3). С. 107-113. URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnuu_forum/article/view/331. (дата звернення 14.06.2024).
9. Пігарев Ю., Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. Актуальні проблеми державного управління. 2021. № 2(83). С. 92-96. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257>. (дата звернення 14.06.2024).
10. Бігняк П. І., Михальчук В. М. Реформування державного управління: цифровізація. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 15.

- С. 107-113. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7549&i=15>. (дата звернення 14.06.2024).
11. Костенюк Н., Макарова І., Пігарев Ю., Сметаніна Л. Цифровізація публічного управління: вітчизняний досвід. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2021. № 26. С. 41-50. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/239001>. (дата звернення 14.06.2024).
12. Сиротін В. Д. Цифрові тренди у сфері публічного управління. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 10. С. 1-8. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-10-02-05>. (дата звернення 14.06.2024).
13. Савченко О. С. Проблеми запровадження цифровізації у систему публічного управління. Таврійський науковий вісник. Серія: публічне управління та адміністрування. 2022. № 3. С. 102-108. URL: <http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/252>. (дата звернення 16.06.2024).
14. UN E-Government Knowledgebase. E-Government Development Index. E-Participation Index. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>. (дата звернення 16.06.2024).
15. WIPO. Global Innovation Index. URL: <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/ukraine>. (дата звернення 16.06.2024).
16. Звіт про виконання плану роботи Міністерства цифрової трансформації на 2020 рік. URL: <http://surl.li/nrbkqe> (дата звернення 16.06.2024).
17. Підсумки роботи Мінцифри 2022. URL: <https://2022.thedigital.gov.ua/>. (дата звернення 17.06.2024).
18. Підсумки роботи Мінцифри 2023. URL: <https://2023.thedigital.gov.ua/>. (дата звернення 17.06.2024).

References

1. Nikolina, I. I. (2020). Analysis of the trend of digital transformation of public administration and management in Ukraine. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini. Mekhanizmy publichnoho upravlinnia*, 19, 53-59. Retrieved from <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=25758.pdf> (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].
2. Makarova, I. Piharev, Yu. & Smetanina, L. (2021). Digitalization of public administration at the regional and municipal levels. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia*, 2(83), 86-91. Retrieved from <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237255/235909> (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].
3. Chorny, S. V. (2021). Concepts and prospects of digitalization in the field of public administration. *Kyivskiy chasopys prava*, 4, 224-229. Retrieved from <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/107/96>. (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].
4. Vovk, N., Markovets, O. (2022). Public governance digitalization: EU experience and prospects for Ukraine. The formation and peculiarities of the implementation of the European Union's Eastern policy, 71-86. Retrieved from <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/246/6931/14437-1?inline=1>. (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
5. Kvitka, S., Novichenko, N., Husarevych, N., Piskokha, N., Bardakh, O., & Demoshenko, H. (2020). Promising directions of digital transformation in public administration. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 4(8), 129-146. Retrieved from <http://surl.li/xlcmol>. (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
6. Rahulina, A. O. (2023). Digitalization in the field of public administration. *Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Conference Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], Modeliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v systemi zabezpechennia prodovolchoi bezpeky [Modeling of socio-economic development in the food security system]*. Mykolaiv: Mykolaiv National Agrarian University, 104-106. Retrieved from https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13925/1/Model_10-11_05_2023-104-106.pdf. (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
7. Surai, A. (2024). Digitalization of public administration in Ukraine: organizational aspect. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia*, 7, 116-124. Retrieved from <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/128/131> (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
8. Pyrih, S. (2022). Digitalization of public administration and E-democracy at the regional

- level. *Ekonomichnyi forum*, 1(3), 107-113. Retrieved from http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/331. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
9. Pihariiev Yu. & Kosteniuk N. (2021). Digitalization of public administration as a factor in Ukraine's digital transformation. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2(83), 92-96. Retrieved from <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257>. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
10. Bihniak, P. I., Mykhalchuk, V. M. (2021). Reforming public administration: digitalization. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 15, 107-113. Retrieved from <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7549&i=15>. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
11. Kosteniuk, N., Makarova, I., Pihariiev, Yu. & Smetanina, L. (2021). Digitalization of public administration: domestic experience. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, 26, 41-50. Retrieved from <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/239001>. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
12. Syrotin, V. D. (2023). Digital trends in public administration. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, 10, 1-8. Retrieved from <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-10-02-05>. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
13. Savchenko, O. S. (2022). Challenges of implementing digitalization in the public administration system. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: publichne upravlinnia ta administruvannia*, 3, 102-108. Retrieved from <http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/252>. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].
14. UN E-Government Knowledgebase. E-Government Development Index. E Participation Index (2022). Retrieved from <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>. (accessed 16 June 2024).
15. WIPO. Global Innovation Index (2023). Retrieved from <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/ukraine>. (accessed 16 June 2024).
16. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020). Report on the Implementation of the Work Plan of the Ministry of Digital Transformation for 2020. Retrieved from <http://surl.li/nrbkqe> (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].
17. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2022). Results of the Ministry of Digital Transformation's Work 2022. Retrieved from <https://2022.thedigital.gov.ua/>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].
18. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2023). Results of the Ministry of Digital Transformation's Work 2023. Retrieved from <https://2023.thedigital.gov.ua/>. (accessed 17 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.06.2024

Прийнята до публікації 10.06.2024

СВІТОВІ ТРЕНДИ У КОРПОРАТИВНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Мартинов Д.О., аспірант 2 курсу кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: retrymartynov@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-3334-8674

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питань, які стосуються сприйняття основних складових концепції сталого розвитку (sustainability) споживачами послуг в сфері туризму задля ефективного стратегічного управління. Метою статті є вивчення основних тенденцій у змінах в розумінні споживачів корпоративної соціальної відповідальності, які формуються під впливом концепції сталого розвитку на прикладі туристичного бізнесу. При проведенні наукового дослідження використані методи опитування, спостереження, аналізу, синтезу, узагальнення, графічний методи, системний підхід. На підставі проведеного дослідження встановлено, що сфера туризму є відкритою до sustainability, разом з тим чутливою до невідповідностей з принципами сталого розвитку. Доведено доцільність врахування реальної готовності споживачів до змін в своїй поведінці, наближеної до sustainability. Надано рекомендації туристичному бізнесу щодо виявлення стимулів та перешкод у сприйнятті споживчими групами основних складових sustainability на шляху системного впровадження положень концепції у стратегічний розвиток підприємств. Перспективи подальших досліджень повинні бути спрямовані на вивчення впливу сприйняття споживчими групами основних складових концепції sustainability підприємств, функціонуючих в індустрії туризму в Україні та реакції на відповідні споживчі тренди вітчизняного туристичного бізнесу, а також розробки на цій основі ефективних механізмів впровадження складових sustainability у стратегічний розвиток підприємств туристичного бізнесу задля їхнього сталого розвитку.*

***Ключові слова:** корпоративна соціальна відповідальність, стратегічний розвиток, концепція сталого розвитку (sustainability), туристичний бізнес.*

GLOBAL TRENDS IN CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE TOURISM BUSINESS

Martynov Daniyl, 2nd year graduate student of the Department of Organization Management, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: retrymartynov@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-3334-8674

***Abstract.** The article is devoted to the study of issues related to the perception of the main components of the concept of sustainable development (sustainability) by consumers of services in the field of tourism for effective strategic management. The purpose of the article is to study the main trends in changes in consumers' understanding of corporate social responsibility, which are formed under the influence of the concept of sustainable development on the example of the tourism business. The methods of survey, observation, analysis, synthesis, generalization, graphic methods, systematic approach were used in the conduct of scientific research. On the basis of the conducted research, it was established that the field of tourism is open to sustainability, at the same time sensitive to inconsistencies with the principles of sustainable development. The expediency of taking into account the real readiness of consumers for changes in their behavior, close to sustainability, has been proven. Recommendations are given to the tourism business regarding the identification of incentives and obstacles in the perception of the main components of sustainability by consumer groups on the way to the systematic implementation of the provisions of the concept in the strategic development of enterprises. Prospects for further scientific research should be aimed at studying the impact of perception by consumer groups of the main components of the concept of sustainability of enterprises operating in the tourism industry in Ukraine and reactions to the corresponding consumer trends of the domestic tourism business, as well as the development on this basis of effective mechanisms for introducing sustainability components into the strategic development of tourism enterprises businesses for their sustainable development.*

***Keywords:** corporate social responsibility, strategic development, concept of sustainable development (Sustainability), tourism business.*

JEL Classification: M140, Z320.

Постановка задачі. Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір

ставить перед підприємствами нові стратегічні орієнтири, одним з найважливіших з яких є розробка та впровадження концептуальних підходів до соціальної відповідальності бізнесу. Особливого значення у стратегічному розвитку вітчизняних підприємств в умовах перманентних криз набуває співвідношення категорії «соціальна відповідальність бізнесу» та «сталий розвиток». Досвід функціонування та розвитку найвідоміших світових брендів свідчить про посилення бажання споживачів, задовольняючи власні потреби, бути причетними до забезпечення тривалої соціально-економічної вигоди для суспільства. В наукових дослідженнях часто наголошується на особливій ролі сфери туризму як сектору світової, національної, регіональної економік з високим рівнем соціальної спрямованості, націлених не тільки на задоволення зростаючих потреб людей, підвищення рівня їхнього життя, а й на створення соціальних зв'язків, надання допомоги в усвідомленні сенсу життя. Це дає можливість стверджувати, що зазначений напрям дослідження є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На протязі тривалого часу у наукових дослідженнях постійно ведеться дискусія щодо різних аспектів та проблем соціальної відповідальності. Сутність та особливості соціальної відповідальності бізнесу як засадничої стратегії корпоративного управління компаніями, а також питання доцільності та механізму включення соціальної відповідальності в стратегію розвитку бізнесу є актуальними напрямками досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема, А. Керролла [1], Ф. Котлера [2], А. Колота [3], А. Саприкіної [4] та інших. Серед ключових напрямів увагу українських вчених, зокрема С. Філіппової, зосереджено на проблемних питаннях інтегрування соціальної відповідальності бізнесу у стратегію управління підприємствами в сучасних кризових умовах [5, с.5]. Також викликають певний інтерес наукові здобутки О. Карпенко та Н. Мандзюк, за висновками яких, соціальна відповідальність розглядається як стратегічна можливість розвитку підприємств в Україні в умовах постійно зростаючої конкуренції [6].

Щодо сталого розвитку підприємств туристичного бізнесу на засадах соціальної відповідальності, заслуговують на увагу наукові праці: І. Лебедева, в якій автор окреслив завдання щодо впровадження положень сталого розвитку для України на основі провідного досвіду європейських країн на рівні державної політики в сфері туризму [7]; М. Паньків та Д. Липового, які визначили основні інноваційні тренди розвитку підприємств сфери туризму та індустрії гостинності в контексті ESG-концепції та вказали на ключові зміни у бізнес-процесах підприємств [8]; А. Бержаніра, в дослідженні якого наголошується на співробітництві бізнесу та органів державної влади на різних рівнях на шляху розробки та реалізації положень концепції сталого розвитку як важливого елементу концепції КСВ, зокрема, підприємств сфери туризму [9] та деякі інші праці.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, завдання вивчення світових трендів у корпоративній соціальній відповідальності в контексті сталого розвитку підприємств туристичного бізнесу ще далеко не вичерпані. Недостатньо приділяється уваги питанню сприйняття основних складових сталого розвитку споживачами, зокрема, послуг в сфері туризму для ефективного управління в стратегічній перспективі.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення та вивчення основних тенденцій у трансформації розуміння корпоративної соціальної відповідальності, які формуються під впливом концепції сталого розвитку на прикладі туристичного бізнесу. Для досягнення поставленої мети нами визначено такі завдання: 1) дослідити як в сучасних умовах сталого розвитку, зокрема, підприємств індустрії туризму, сприймається споживачами соціально відповідальний бізнес; 2) визначити як туристичний бізнес може використати сприйняття споживачами положень сталого розвитку в реалізації стратегій.

Основний матеріал. Як стверджує в своєму концептуальному дослідженні А. Колот, за останні роки інститут корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) пройшов шлях від організаційно-управлінського феномену глобальних корпорацій до стандартних технологій упровадження його в практику організацій різноманітних форм власності і господарювання, різних розмірів та видів економічної діяльності, що функціонують у всьому світі [3, с.2].

В Україні в останні роки КСВ досить свідомо сприймається на різних рівнях та активно впроваджується в практику бізнесу. Цьому сприяє імплементація основних принципів соціально відповідального бізнесу, зазначених в міжнародних стандартах [10]. Поняття «соціально відповідального бізнесу» та стратегічні орієнтири для його розвитку окреслено у нормативно-правових актах нашої країни [11]. Також в Україні ведеться активна робота по дослідженню концептуальних підходів до КСВ з урахуванням провідного світового досвіду та впровадженню теоретичних розробок до практичної діяльності вітчизняних підприємств,

зокрема, силами суспільних об'єднань, які співпрацюють з профільними міжнародними організаціями, таких як CSR Ukraine (Центр «Розвиток КСВ») [12].

В наукових колах викликає значний інтерес одна з новітніх тенденцій у розвитку теорії відповідальності в соціумі та корпоративної відповідальності зокрема, що пов'язана з феноменом консолідованої (спільної, комунітарної) соціальної відповідальності (П.Мінг-Донг, А. Колот та ін.). Доведено теорією та підтверджено практикою бізнесу, що консолідована соціальна відповідальність постає як усвідомлена необхідність досягнення стійкої соціальної динаміки за використання потенціалу морально-етичних норм суспільства [13, с.14], всіх її груп, включаючи перш за все владу, представників бізнесу, споживчі групи. Не залишаються осторонь цієї тенденції й вітчизняні компанії, але в умовах викликів епохи постглобалізму, необхідності відбудови економіки України, постає потреба в сприянні її «соціалізації». Саме на бізнесі, зокрема туристичному як такому, що має особливі можливості у мобілізації економічного потенціалу країни та її окремих регіонів, повинно бути покладено завдання впровадження соціально відповідальної поведінки в корпоративну політику та стратегію стійкого розвитку з урахуванням цінностей своїх споживчих груп.

Філософія сталого розвитку (з англ. «sustainability» буквально – стійкість) полягає у задоволенні потреб теперішнього покоління зі збереженням можливості наступних поколінь задовольняти їхні потреби. Реалізація сталого розвитку – стале майбутнє залежить від сталого навколишнього середовища, сталої економіки та сталих соціальних систем, які спільно підтримують людей і планету [14]. Кожна із перелічених складових передбачає реалізацію певних цілей, які проголошені у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку на Саміті ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», до якого зокрема, приєдналася й Україна.

Сьогодні sustainability – це реальність й світова й українська. Сучасні корпорації відкрили для себе нові можливості завдяки концепції сталого розвитку, основна з яких – мінімізації ризиків до нових викликів у постглобальному світі. Крім мінімізації ризиків, пов'язаних з недостатністю уваги до sustainability, у брендів з'являються можливості роботи з новими сегментами споживачів, які сприймають, усвідомлюють значення цього поняття та активно його впроваджують. Так, за дослідженнями сучасні споживачі в світі так відносяться до поняття соціальної відповідальності:

- сприймають, усвідомлюють значення та активно впроваджують – 31% (доля підвищилась у два рази за останні 10 років);
- розглядають, сумніваються, чи зможуть вони змінити ситуацію своїм вибором – 34 %;
- вірять, що можуть змінити ситуацію. Однак їхні дії не відповідають їхнім переконанням – 21 % (доля зменшилась у два рази за останні 10 років);
- характерна апатія до всього стійкого – 14 % [12]. Відзначимо, що частка активних споживачів має тенденцію до зростання в останні два роки за рахунок тих, хто вірять у можливість змінити ситуацію в світі на найкраще, тим самим все більше демонструючи здатність поводитися більш стійко.

Люди в усьому світі готові до екологічно та соціально стійких брендів. Так, за дослідженнями Kantar, міжнародного дослідницького агентства [15] – одного з найвідоміших у світі консультантів із sustainability – 74 % людей вважають, що бізнес несе відповідальність за те, щоб зробити суспільство справедливим. 64% – кажуть, що бізнес зобов'язаний вирішувати кліматичні та екологічні проблеми. 79% населення світу вважають, що найбільший негативний вплив на екологічні проблеми в світі мають великі компанії та корпорації. 75% міленіалів звертають увагу на стратегію сталого розвитку компанії, коли вирішують, де працювати; 77% представників покоління Z хочуть працювати в організаціях, чії цінності збігаються з їхніми власними.

Kantar створив екосистему глобальних знань для підтримки глобальних і місцевих стратегій сталого розвитку. Так, у 2023 році був розроблено та оприлюднено дослідження Sustainability Sector Index, яке надало послідовне основоположне розуміння сталого розвитку в 33 країнах світу. Цей показник дає уявлення про це як в географічному вимірі серед країн світу поширюється філософія sustainability за ступенем запровадження. За дослідженнями, серед найбільш розвинутих у сприйнятті та поширенні принципів sustainability опинились Японія, Індія та деякі країни, розташовані на островах Малайського архіпелагу (Індонезія, Філіппіни) тощо.

В основі дослідження Sustainability Sector Index покладено сукупність крос категорійних

показників. Сам індекс має вимір від +100 до -100, що відповідає максимально можливому значенню рівню sustainability у товарах, послугах (наприклад, свіжі фрукти та овочі) та мінімально можливому (наприклад, сигарети). За таким показником в секторах «Розваги» та «Подорожі, готелі» індекс має позначку відповідно 54% та 48% – це доволі високий показник, поряд з такими секторами як «Фінансові послуги, банківська справа, страхування» – 48% або «Соціальні медіа» – 44%. До речі, найвищий рейтинг індексу в межах від 50% до 100% мають продукти здорового харчування, а ось продукція та послуги закладів типу «Fast Food» та звичайних ресторанів оцінюється більш нижчим рейтингом індексу – 24%. Отже, можна зробити висновок, що продукція та послуги, які надають підприємства туристичного бізнесу за своєю природою є відкритими для впровадження принципів sustainability.

Поряд з цим, фахівцями агентства Kantar було досліджено сприйняття визначених категорій товарів, послуг щодо так званого показника greenwashing (з англ. «greenwashing» буквально «зелений камуфляж») – індексу недовіри людей до продуктів, брендів. Людей запитали, чи бачили вони або чули неправдиву або оманливу інформацію про стійкі дії, вжиті брендами в кожному секторі товарів, послуг. Так, в секторі «Фастфуди та звичайні ресторани» цей індекс доволі високий та складає 56%, «Подорожі, готелі» – 53% (середній), «Розваги» – 48% (такий розмір вважається нормальним). Але в цілому, можна побачити, що споживання продукції та послуг підприємств туристичного бізнесу стикається з доволі високим ступенем недовіри людей.

Для розуміння значення філософії sustainability для виробника, бренду та його співставлення зі своєю потенційною споживчою аудиторією представляє інтерес показник, який демонструє різницю між так званими категоріями цінності та дії. Тривалими дослідженнями встановлено, що більшість людей хочуть зробити більш стійкий вибір у різних сферах споживання товарів, послуг, але значно менша їхня частина активно змінюють свою поведінку. Так, різниця між цінністю та діями в секторі «Розваги» становить 48% (цінність - 71% та дії - 23%); це високий показник, який свідчить про необхідність виявлення драйверів та бар'єрів на шляху створення безперешкодного досвіду для прийняття нових моделей споживчої поведінки, наближеної до принципів sustainability.

Доцільно задатися питанням – чи є відмінності у сприйнятті споживачами положень sustainability в Україні та наскільки обізнаним є в цьому вітчизняний бізнес?

У лютому 2024 року за результатами опитування українських споживачів, а також представників українського бізнесу товарів/послуг повсякденного попиту (вік 18-55 років), до яких відносяться зокрема підприємства туристичного бізнесу, які надають послуги саме масового попиту, було отримано певні дані, за якими можна зробити наступні висновки:

- українцям важливо знати про ставлення бізнесу та брендів до своїх співробітників та партнерів більше, ніж вважає бізнес (наприклад, добре ставляться до своїх співробітників 81%, бізнес відповідає, що таких людей 60%);
- українцям важливо зараз знати і чути від бізнесу про допомогу постраждалим у воєнних діях, допомогу у соціальних проєктах бідним, переселенцям, дітям та ін. (в межах 80%). Цікаво, що підтримка брендом національної культури, мистецтва та традицій важлива для 64%, а бізнес вважає що для 82% українців;
- війна, бідність, як об'єктивні чинники (до 60%), корупція та ухилення від сплати податків як суб'єктивні чинники (45%), найбільше турбують українців. Також екологічні проблеми та погіршення якості продуктів є чутними чинниками для вітчизняних споживачів (в межах 40%);
- поряд з бажанням скорішого миру (57%), в першу чергу українці вважають за потрібне спрямувати увагу на вирішення проблеми корупції в бізнесі або ухилення від сплати податків (34%), при цьому для бізнесу це одна з найголовніших завдань навіть попри воєнних дій із значимістю 62%. Також проблемою є відсутність робочих місць з достатнім прожитковим мінімумом – 24%, зростання економічної нерівності – 21%; бізнес розуміє свою відповідальність за такою проблемою (38%).
- важливість екологічних питань для споживачів недооціненні бізнесом (важливість серед українців в межах 70%, для бізнесу – в межах 35%). Так, українці очікують від бізнесу інформування про небезпечні для споживачів речі, рекомендації по безпеці способу життя тощо (74%);
- екологічна свідомість українців зростає, так 33% українців відчувають, що можуть змінити світ навколо себе через вибір, який вони роблять, і дії, які вони роблять. 65% бізнесу вважало, що таких українців було менше, ніж 25%. Важливо відвітити, що відповідальність українців усвідомлена; вони бачать перешкоди у тому, щоб бути більш екологічним при

виборі бренду ні його ціна (26%), а те що багато популярних брендів цього не пропонують (29%). Також 20% українців потребують більше інформації щодо екологічного або соціального впливу бізнесу;

- українці задаються питанням, чия відповідальність полягає в тому, щоб вирішувати/допомагати вирішувати проблеми зміни клімату та навколишнього середовища в Україні. Вони так розподілили цю відповідальність: уряд (61%), міжнародні організації (зокрема, ООН) – 45%, компанії, бренди – 35%, особисто кожна людина в суспільстві, така як я – 31%. Цікаво, що при вставленні наближених до реальних даних про те, хто вирішує зазначені проблеми в Україні видно, що українці недостатньо володіють інформацією про участь компаній, брендів у вирішенні проблем зміни клімату та навколишнього середовища в країні, тому власникам бізнесу потрібно звернути на це увагу та збільшити інформованість свої споживачів.

Важливо зазначити, що дослідження агентства Kantar довели, що корпоративна репутація бренду значить для українських споживачів товарів/послуг повсякденного попиту більше ніж місцерозташування, сервіс і ціна. Представники українського бізнесу, усвідомлюючи важливість соціальної складової в розвитку компанії, не завжди інформовані про реальне ставлення українців до цього питання. Зміни у ставленні споживачів послуг, які надають підприємства туристичного бізнесу, до проблем сталого розвитку призводять до переорієнтації діяльності компаній цієї сфери до принципів сталого розвитку та соціальної відповідальності, що підтверджується науковими дослідженнями [8, с. 61].

Результати наведених досліджень демонструють, що sustainability – це найважливіший драйвер корпоративної репутації, зокрема, як для світових брендів в сфері туристичного бізнесу, так й для національних компаній в контексті їхніх стратегічних ініціатив на євроінтеграцію. Так, за останні 10 років вклад sustainability в репутацію значно зріс від 17% в 2010 році до 45% у 2023 р. Бренди з сильною корпоративною репутацією зростають швидше.

Можна виділити п'ять ключових аспектів sustainability, які найбільшою мірою впливає на корпоративну репутацію бренду (зображено на рис.1):

- відповідальне ставлення до навколишнього середовища;
- демонстрація соціально відповідальної поведінки;
- добре ставлення до своїх співробітників;
- дотримання чесних відносин з постачальниками та з іншими партнерськими компаніями;
- дотримання суворих етичних принципів.

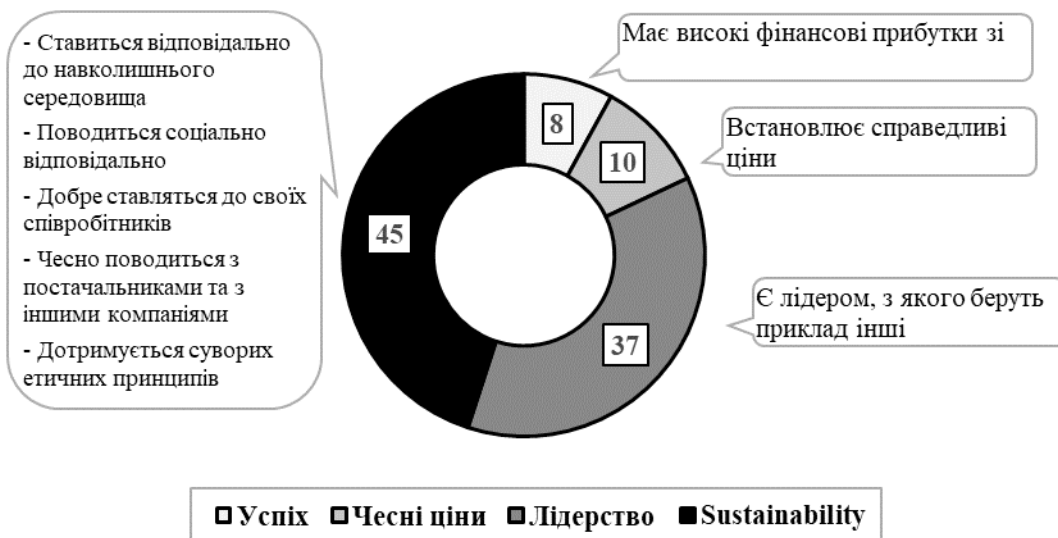

Рис. 1. Доля вкладу складових сталого розвитку (sustainability) до корпоративної репутації провідних брендів у світі станом на початок 2024 р.

Джерело: складено автором за матеріалами [15]

Виходячи з рис.1, п'ять ключових складових sustainability відповідають основним принципам корпоративної соціальної відповідальності. Означені складові відомі для українських споживачів послуг підприємств індустрії туризму як послуг масового попиту; вони усвідомлюють їхнє значення як для себе особисто, так й для суспільства. В українських реаліях також важливою є підтримка національної культури, традицій.

Спираючись на досвід експертів із реалізації принципів сталого розвитку у світову економіку, а також на отримані дані досліджень, можна виділити чотири етапи впровадження філософії sustainability у розвиток компанії як стратегічної альтернативи, що відображено у табл.1.

Як можна побачити з табл.1, вирішальне значення для успішної реалізації філософії sustainability у стратегічний розвиток компанії має розуміння, консолідація та обмін знаннями між самими співробітниками компанії про основні положення, що її конкретизують, а також інновації, що в реаліях втілюють sustainability.

Таблиця 1.

Основні етапи впровадження sustainability у стратегічний розвиток підприємства

Назва етапу	СТРАТЕГІЯ	АКТИВАЦІЯ	SUSTAINABLE ІННОВАЦІЇ	ВИМІРЮВАННЯ ВПЛИВУ
Стан запровадження Sustainability в компанії	В компанії є корпоративна стратегія сталого розвитку, але вона не пов'язана з портфоліо бренду компанії	Портфоліо брендів компанії має визначені базові принципи сталого розвитку; в компанії зосереджені на практичній реалізації визначених принципів (розробляються окремі інновації)	Компанії знаходиться на стадії переходу від впровадження окремих інновацій в реалізації принципів сталого розвитку до системних дій для реалізації змін	Принципи стійкого розвитку є частиною бізнес-стратегії та культури компанії
В чому полягає реалізація стратегії запровадження концепції	Необхідно визначити соціальні та екологічні проблеми, які бренд компанії може вирішувати справжнім, унікальним і послідовним способом. При цьому, доцільно розуміти та визначити пріоритети для різних аудиторій споживачів	Необхідно створити комунікації та досвід, які поєднують людей через «людяну історію» та емоції, щоб залучати людей і надавати їм можливість діяти	Необхідно передбачати руйнівні зміни (загрози), враховувати недостатньо забезпечене населення, яке швидко розвивається, і сприяти зміні поведінки, щоб створювати ефективні інновації	Необхідно зробити аналіз показників бренду для забезпечення стратегічного зворотного зв'язку між аудиторіями зацікавлених сторін, щоб відстежувати вплив і рентабельність інвестицій ініціатив компанії у сфері сталого розвитку

Джерело: складено автором за матеріалами [5,12,15]

Зазначене слід врахувати туристичному бізнесу, враховуючи властивості послуг, які надають підприємства індустрії туризму, зокрема невіддільність від виробників. Також, більш ефективною впровадженню sustainability у стратегічний розвиток підприємств туристичного бізнесу сприятиме неповторність у послугах, які надаються в сфері туризму, а слід, їхня креативність, інноваційність.

Висновки. Таким чином, наукові дослідження, опитування, організовані провідними консалтинговими компаніями світу, практичний досвід відомих брендів, зокрема, в сфері туристичного бізнесу, доводять доцільність та актуальність розгляду процесів сталого розвитку та соціальної відповідальності у тісному зв'язку. Концепція корпоративної

соціальної відповідальності (КСВ) узгоджується з концепцією сталого розвитку (sustainability) підприємств туристичного бізнесу та є необхідним її елементом в сучасних умовах.

Дослідження споживчих настроїв, як в світі й в Україні, довели, що сфера туризму є відкритою до sustainability, разом з тим чутливою до невідповідностей з принципами сталого розвитку. Також представникам туристичного бізнесу необхідно враховувати реальну готовність самих споживачів до змін в своїй поведінці, наближеної до sustainability, при цьому українські споживачі демонструють більш усвідомлене розуміння філософії сталого розвитку, підкріплене діями, у порівнянні із середньостатистичними споживачами в світі.

Розуміння означених трендів вимагає від підприємств туристичного бізнесу виявлення стимулів та перешкод у сприйнятті споживчими групами основних складових sustainability на шляху системного впровадження положень цієї концепції у стратегічний розвиток підприємств. Ефективності означеного процесу також сприяє й природа самих туристичних послуг.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу сприйняття споживчими групами основних складових концепції сталого розвитку (sustainability) як найважливішого елементу КСВ підприємств, функціонуючих в індустрії туризму в Україні та реакції на відповідні споживчі тренди вітчизняного туристичного бізнесу; розробки на цій основі ефективних механізмів впровадження складових концепції sustainability у стратегічний розвиток підприємств туристичного бізнесу задля їхнього сталого розвитку.

Список літератури

1. Carroll A.B. Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. BUSINESS & SOCIETY. 1999. Vol. 38 No. 3. P. 268-295. DOI; <https://doi.org/10.1177/000765039903800303>. URL: https://www.researchgate.net/publication/282441223_Corporate_social_responsibility_Evolution_of_a_definitional_construct (дата звернення: 19.06.2024).
2. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф.Котлер, Н. Лі. ; пер. з англ. С. Яринич. К. : Стандарт, 2005. 302 с.
3. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів. Економічна теорія. 2013. № 4. С. 1-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/este_2013_4_2. (дата звернення: 19.06.2024).
4. Саприкіна М.А. Корпоративна соціальна відповідальність: моделі та управлінська практика : посібник / М.А. Саприкіна, О. Ляшенко, М.А. Саєнсуєс. – К. : Вид-во «Фарбований лист», 2011. 480 с.
5. Філіппова С.В. Соціальна відповідальність у стратегії управління вітчизняним підприємством: проблемні питання інтегрування механізму. Економіка: реалії часу. 2017. № 2(30). С. 5-17. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/5.pdf> (дата звернення: 19.06.2024).
6. Карпенко О. О., Мандзюк Н. К. Соціальна відповідальність як чинник економічного розвитку вітчизняних підприємств. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6219>. (дата звернення: 19.06.2024).
7. Лебедев, І. В. Сталий розвиток туризму : досвід Європейського Союзу і завдання для України // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); за ред. : М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2018. № 3 (67). С. 162–173. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.3\(67\).2018.162-173](https://doi.org/10.33987/vsed.3(67).2018.162-173) URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2018/67/page.php?id=abstract/ukr/162-173> (дата звернення: 19.06.2024).
8. Паньків М., Липовий Д. Інноваційні тренди розвитку підприємств індустрії гостинності в контексті ESG-трансформації. Grail of Science. 2022. № 14-15. С. 56-62. DOI: 10.36074/grail-of-science.27.05.2022.006. URL: <https://cutt.ly/pw5CepbO> (дата звернення: 19.06.2024).
9. Бержанір А. Л. Інституційне становлення соціально відповідального бізнесу в Україні. Інфраструктура ринку. 2020. № 40. С. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure40-5> URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/40-2020>. (дата звернення: 19.06.2024).
10. Міжнародний стандарт ISO/FDIS 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності». URL: http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-shvalennya-konceptsiyi-realizatsiyu-a66r?fbclid=IwAR24bYEMcWrJPrw-> (дата звернення: 19.06.2024).
12. CSR Ukraine. Офіційний вебсайт. URL: <https://csr-ukraine.org/> (дата звернення: 19.06.2024).
13. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність і проблеми її сприймання суспільством. Соціально – трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; [відп. ред. Т.Г. Кицак]. 2013. № 2(6). С. 6-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2013_2_3. (дата звернення: 19.06.2024).
14. Як ООН підтримують Цілі сталого розвитку в Україні. Організація Об'єднаних Націй Україна. Офіційний вебсайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 19.06.2024).
15. Sustainability та корпоративна соціальна відповідальність в Україні-2024. Міжнародне дослідницьке агентство Kantar: Офіційний вебсайт. URL: <https://www.kantar.com/ua/> (дата звернення: 19.06.2024).

References

1. Carroll, A.B. (1999). Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. *Business & Society*, 38, 268-295. <https://doi.org/10.1177/000765039903800303> Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282441223_Corporate_social_responsibility_Evolution_of_a_definitional_construct (19 June 2024).
2. Kotler, Philip and Lee, Nancy (2005). *Corporate social responsibility : doing the most good for your company and your cause*. Translated from English. C. Yarynych, Standard, Kyiv, Ukraine, 302 p.
3. Kolot, A. (2013). Corporate social responsibility and problems of its perception by society. *Journal of Ekonomichna teoriia*, 4, 5-26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_2. (19 June 2024). [in Ukrainian].
4. Saprykina, M.A., Liashenko, O. and Saiensus, M.A. (2011), *Corporate social responsibility: models and management practices*. Tutorial. Vyd-vo "Farbovani lyst", Kyiv, Ukraine, 480 p.
5. Filyppova, S.V. (2017). Social responsibility in the domestic enterprise management strategy: problem questions of mechanism integration. *Ekonomika: realii chasu*, 2 (30), 5-17. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/5.pdf>. (19 June 2024). [In Ukrainian].
6. Karpenko, O.O. and Mandzyuk, N.K. (2018), *Social responsibility as a factor of domestic enterprises economic development*, *Efektivna ekonomika*, vol. 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6219>. (19 June 2024). [In Ukrainian].
7. Lebedyev I.V. (2018). Sustainable development of tourism: the experience of the European Union and tasks for Ukraine. *Visnyk sotsialno-ekonomichnikx doslidgen: coll. of science works edited by: M. I. Zveryakova (chief editor) and others*. Odesa: Odesa National University of Economics. No. 3 (67), pp. 162-173. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.3\(67\).2018.162-173](https://doi.org/10.33987/vsed.3(67).2018.162-173). Retrieved from <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2018/67/page.php?id=abstract/ukr/162-173> (19 June 2024). [In Ukrainian].
8. Pankiv, M., Lipoviy D. (2022). Innovative trends in the development of hospitality industry enterprises in the context of ESG transformation. *Grail of Science*, 14-15, 56-62. DOI: 10.36074/grail-of-science.27.05.2022.006. Retrieved from <https://cutt.ly/pw5CepbO> (19 June 2024). [In Ukrainian].
9. Berzhanir A.L. (2020) Institutional formation of socially responsible business in Ukraine. *Infrastruktura rinku*. 2020, 40, 30-34. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct40-5>. Retrieved from <http://www.market-infr.od.ua/uk/40-2020>. (19 June 2024). [In Ukrainian].
10. International Standard ISO / FDIS 26000 "Manual on Social Responsibility". Retrieved from http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf. (19 June 2024).
11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р [On approval of the Concept of implementation

of state policy in the field of promoting the development of socially responsible business in Ukraine for the period up to 2030]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptiyi-realizaciy-a66r?fbclid=IwAR24bYEMcWrJPPw> (19 June 2024). [In Ukrainian].

12. CSR Ukraine. Ofitsiyni veb-sait - Official website. Retrieved from <https://csr-ukraine.org/> (19 June 2024). [In Ukrainian].

13. Kolot, A.M. (2013), Corporate Social Responsibility and the Problems of Its Perception by Society. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 2 (6), pp. 6-16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2013_2_3. (19 June 2024). [In Ukrainian].

14. *Iak OON pidtrymuyut Tsili stalogo rozvytku v Ukrainy* (2024). [How the UN supports the Sustainable Development Goals in Ukraine]. United Nations. Ofitsiyni veb-sait - Official website. Retrieved from URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (19 June 2024). [In Ukrainian].

15. *Sustainability ta korporatyvnaia sotsialnaia vidpovsdalnist v Ukrainy-2024*. [Sustainability and corporate social responsibility in Ukraine-2024]. Kantar International Research Agency. Ofitsiyni veb-sait - Official website. Retrieved from URL: <https://www.kantar.com/ua/> (19 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.05.2024

Прийнята до публікації 10.05.2024

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 65.011.4

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-116-122>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Гуменюк І.О., студентка 2-го року аспірантури спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail: ilona_gumenyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питань, які стосуються теоретичних основ управління інтелектуальним капіталом підприємства. Мета дослідження полягає у вивченні різних підходів до визначення, особливостей управління інтелектуальним капіталом підприємства та складання механізму ефективного управління ІК на підприємстві. При проведенні наукового дослідження використані методи аналізу, синтезу, узагальнення, розрахунково-аналітичний, графічний методи, коефіцієнтний аналіз та системний підхід. Результатом дослідження є розкриття економічної сутності поняття «інтелектуальний капітал» та запропоновано ефективний циклічний механізм управління інтелектуальним капіталом на підприємстві. Проаналізовано вплив управління ІК на фінансові показники підприємства, такі як прибутковість, активи та ринкова капіталізація. Наукові результати, отримані у результаті проведення дослідження, мають не тільки теоретико-методичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для управління оборотним капіталом. Перспективи подальших наукових досліджень повинні бути спрямовані на вирішення питання щодо покращення механізму управління інтелектуальним капіталом в усіх сферах діяльності підприємства; пошуку резервів та шляхів покращення інтелектуального капіталу підприємства.*

***Ключові слова:** інтелектуальний капітал підприємства, алгоритм управління інтелектуальним капіталом підприємства.*

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Ilona Humenuik, 2nd-year postgraduate student specialty 076 "Entrepreneurship, trade and exchange activities", Odessa national economic university, Odessa, Ukraine
e-mail: ilona_gumenyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

***Abstract.** The article is dedicated to the study of issues related to the theoretical foundations of intellectual capital (IC) management in enterprises. The aim of the research is to examine various approaches to the definition and characteristics of IC management in enterprises and to develop an effective IC management mechanism. The research employs methods of analysis, synthesis, generalization, computational-analytical methods, graphical methods, ratio analysis, and a systematic approach. The result of the study reveals the economic essence of the concept of "intellectual capital" and proposes an effective cyclical mechanism for managing IC in enterprises. The impact of IC management on financial indicators such as profitability, assets, and market capitalization is analyzed. The scientific results obtained from the study have both theoretical-methodological and practical significance for solving specific practical problems in industrial enterprises related to working capital management. Prospects for further research should focus on improving the IC management mechanism in all areas of enterprise activity and finding reserves and ways to enhance the intellectual capital of the enterprise.*

***Keywords:** intellectual capital of the enterprise, intellectual capital management algorithm.*

JEL Classification: M210, O340, G320.

Постановка проблеми. Умови інноваційної економіки призводять до суттєвих змін у технологічній основі суспільного виробництва. В цьому контексті особливу вагу набуває інтелектуальний капітал, який стає основним ресурсом для підвищення конкурентоспроможності та вирішальним фактором збільшення ринкової вартості сучасних підприємств.

Особливості інтелектуального капіталу, його поширення та зростання важливості в конкурентній боротьбі вимагають впровадження в корпоративному управлінні вітчизняних підприємств спеціального типу діяльності - управлінням інтелектуальним капіталом, що

повинно бути враховано у всіх проектних і організаційних процесах на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів у своїх працях приділяли увагу питанню управління інтелектуальним капіталом на підприємстві. Серед таких вчених особливо можна виділити наступних: Ю.О. Юченко, Є.В. Нанівська, Я.О. Топільницька, І. Проніна, А.Ліманські, І. Ткач, С.М. Ілляшенко, О.Морозов і багатьох інших. Вченими здійснено розробку категорійної основи інтелектуального капіталу, розкрито його сутність та зміст, визначено структуру та розглянуто практичні аспекти активізації економічного розвитку на основі інтелектуального капіталу. Проте, досвід господарювання свідчить, що управління інтелектуальним капіталом, особливо на рівні підприємств, має недостатньо систематичний характер. Зазвичай, увага приділяється лише окремим складовим його елементам.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Навіть при наявності великої кількості наукових праць та значних досягнень в області теоретичного обґрунтування управління інтелектуальним капіталом (ІК), дослідники досі недостатньо звертали увагу на аналіз реального стану системи управління ІК та її впровадження на сучасних підприємствах. Необхідно звернути увагу на це важливе питання та продовжувати дослідження для більш глибокого розуміння проблем та розвитку практичних рішень у цій області.

Мета дослідження. Мета даної статті полягає у вивченні різних підходів до визначення, особливостей управління інтелектуальним капіталом підприємства, а також у розробці алгоритму для управління інтелектуальним капіталом на підприємстві.

Основний матеріал. Теоретична сутність інтелектуального капіталу підприємства відображає його концептуальні основи та ключові аспекти. Інтелектуальний капітал визначається як накопичена сукупність знань, навичок, досвіду, інноваційного потенціалу, репутації та інтелектуальної власності, що належать підприємству.

Ця форма капіталу відрізняється від матеріальних активів і фінансових ресурсів, оскільки вона базується на інтелектуальних ресурсах підприємства. Інтелектуальний капітал має велике значення для підприємства, оскільки він сприяє створенню конкурентної переваги, інноваційному розвитку, ефективному управлінню та збільшенню ринкової вартості [1, с.256].

Інтелектуальний капітал є економічною категорією, яка має складну структуру та багатоаспектний характер. Вивчення інтелектуального капіталу здійснюється з різних перспектив, включаючи аналіз його цінностей, процесу формування та отримання результатів (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «інтелектуальний капітал»

Підхід	Автор	Визначення
З позиції цінностей	В. Садовський	під інтелектуальним капіталом розуміють знання, навички, досвід, які є невід'ємними від їх носія – людини
	Б. Леонт'єв [2, с.256]	розглядає це поняття як вартість усіх наявних інтелектуальних активів, враховуючи інтелектуальну власність, природні та надбані розумові здібності й навички, а також нагромаджені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами
З позиції процесу формування	А. Василик	твердить, що інтелектуальний капітал – це авансована інтелектуальна вартість, що в процесі свого обігу та кругообігу приносить додаткову вартість
	Головінов О.М. [3, с.26-34]	зазначає, що інтелектуальний капітал – це знання, яке можна конвертувати у вартість, перетворити на прибуток та оцінити.

З позиції отримання результатів	Гусаковська Т.О [4, с.50]	під інтелектуальним капіталом розуміє нематеріальні активи, які слугують підґрунтям існування та конкурентних переваг підприємства.
	Д. Клейн [5, с.200]	під терміном «інтелектуальний капітал» розуміють інтелектуальний матеріал, який формалізований, зафіксований і використовується для виробництва більш цінного майна.

Загалом, теоретична сутність інтелектуального капіталу підприємства розкриває його значення, складові елементи та вплив на успішність та конкурентоспроможність організації.

Людський капітал виявляється у розумових можливостях персоналу підприємства для досягнення його цілей, таких як досвід, навички, компетентність, внутрішня мотивація, творчість, інноваційність, комунікабельність, таланти, інтелект та підприємницькі здібності. Капітал відносин включає сукупність стійких та довірливих відносин підприємства з клієнтами, постачальниками матеріальних ресурсів, виробничими партнерами та іншими компаніями, а також його репутацію. Інтелектуально-технологічний капітал охоплює знання, сформалізовані в інженерних, програмних або дизайнерських розробках, включаючи технології, винаходи, технічні інновації, дизайн продуктів, штучний інтелект та інше програмне забезпечення. Організаційний капітал представляє собою інституціолізовані знання та характеристики системи організації діяльності, включаючи структуру, культуру, процедури, системи управління, комунікації та мотивацію.

Інтелектуальний капітал, за принципом функціональної організації, представляє собою складну та відкриту систему, яка постійно відтворюється. Ця система формується під впливом різноманітних факторів зовнішнього середовища, таких як активні елементи, що знаходяться поза межами підприємства. Водночас, внутрішній розвиток системи визначається передумовами та змінними внутрішньої інфраструктури, які знаходяться в межах підприємства і є результатом управлінських рішень. Ці фактори відображають параметри функціонування підприємства [6, с.44-49].

Управління інтелектуальним капіталом вимагає створення системи, яка забезпечить моніторинг змін в організації та сприятиме розробці конкретних рекомендацій для ефективного управління його складовими. Можна розглядати будь-який механізм управління як систему елементів управління (цілей, функцій, методів, структури, суб'єктів управління) та об'єктів управління, в рамках якої відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, і має вхідні передумови та результуючу реакцію. Для ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємство повинно створити систему, яка дозволяє розробити конкурентну стратегію, засновану на знаннях та інтелектуальному капіталі [7, с.50].

При плануванні системи управління інтелектуальним капіталом важливо враховувати закономірності, які супроводжують процес його циркуляції. З цією метою система повинна бути розроблена як структурований і цілісний підхід до управління інтелектуальним капіталом, визнавши його стратегічно важливим активом підприємства. Головною метою такої системи є підвищення вартості інтелектуального капіталу в довгостроковій перспективі як складової частини загальної вартості підприємства. Крім того, система спрямована на розширення організаційних можливостей, стимулювання інноваційної активності, підвищення якості і науково-технічного рівня виробництва продукції, яка має попит на ринку. Всі ці аспекти повинні бути узгоджені зі стратегією та бізнес-процесами підприємства [8, с.98-99].

Управління інтелектуальним капіталом представляє собою неперервний циклічний процес, спрямований на досягнення розширеного відтворення цього капіталу. Цей процес передбачає послідовне виконання ряду ключових етапів, які взаємодіють між собою та систематично моніторяться з метою прогнозування майбутніх результатів.

Циклічний алгоритм управління інтелектуальним капіталом підприємства можна скласти наступним чином: (Рис.1)

Рис.1 . Циклічний алгоритм управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Джерело: розроблено автором на підставі [6]

Розглянемо детальніше основні етапи запропонованого механізму та необхідні дії від управлінців підприємства на кожному етапі:

1. Аналіз поточного стану інтелектуального капіталу:
 - Оцінити наявні ресурси і засоби, включаючи знання, ноу-хау, технології, людські ресурси тощо.
 - Визначити потреби та потенціал інтелектуального капіталу для досягнення стратегічних цілей підприємства.
 - Виявити переваги та недоліки існуючої системи управління інтелектуальним капіталом.
2. Планування стратегії управління інтелектуальним капіталом:
 - Встановити конкретні цілі, завдання та ключові показники продуктивності для управління інтелектуальним капіталом.
 - Розробити стратегії, які сприятимуть підвищенню вартості, ефективності та конкурентоспроможності інтелектуального капіталу.
 - Визначити ресурси, необхідні для реалізації стратегій.
3. Впровадження стратегії управління інтелектуальним капіталом:
 - Забезпечити мобілізацію інтелектуальних ресурсів та їх ефективне використання.
 - Впроваджувати інструменти і технології для збору, зберігання, обробки та передачі знань та інформації.
 - Створити систему навчання, розвитку та збереження інтелектуального капіталу.
4. Моніторинг та оцінювання результатів:
 - Проводити регулярний аудит інтелектуального капіталу для оцінки стану, досягнень та недоліків.
 - Аналізувати ефективність застосованих стратегій та впроваджуваних заходів управління інтелектуальним капіталом.
 - Коригувати стратегії та дії з урахуванням отриманих результатів.
5. Перезавантаження циклу:
 - На основі отриманих даних та оцінок, внести зміни до планування та стратегій управління інтелектуальним капіталом.
 - Повторити цикл аналізу, планування, впровадження та моніторингу з оновленими підходами та цілями.

Цей циклічний алгоритм допомагає підприємству систематично управляти своїм інтелектуальним капіталом, забезпечуючи його ефективне використання, зростання і

створення конкурентної переваги на ринку [4, с.50].

Взаємодія між стратегічним менеджментом підприємства та управлінням інтелектуальним капіталом призводить до їх інтеграції, оскільки інтелектуальний капітал повинен стати фундаментом стратегічного розвитку підприємства. Зростаючі тенденції та вплив інтелектуального капіталу також свідчать про необхідність розвитку стратегічного менеджменту інтелектуального капіталу. Саме використання інтелектуального капіталу підприємства дозволяє подолати негативні фактори непостійного зовнішнього середовища.

Висновки. Інтелектуальний капітал виявляється ключовим елементом конкурентної переваги підприємства. Він дозволяє зберігати, використовувати та розширювати знання, навички, інновації та інші інтелектуальні ресурси, що забезпечують підприємству конкурентну позицію на ринку. Інтелектуальний капітал сприяє покращенню продуктивності праці та оптимізації робочих процесів. Використання знань, інтелектуальної власності та інших ресурсів дозволяє зменшити витрати матеріальних, фінансових та часових ресурсів, підвищити якість та ефективність виробництва.

Управління інтелектуальним капіталом виступає як потужний інструмент для вирішення актуальних проблем, з якими стикаються сучасні підприємства в наявних ринкових умовах господарювання.

Ефективне управління інтелектуальним капіталом дозволяє підприємству використовувати свій потенціал та ресурси для досягнення стратегічних цілей. Це включає організацію збору, зберігання, передачі та застосування знань, створення сприятливого середовища для інновацій та розвитку персоналу.

Для ефективного управління інтелектуальним капіталом була розроблена циклічна схема процесу та послідовність етапів, які можуть бути рекомендовані підприємствам різних галузей та різних масштабів діяльності. Її використання дозволить більш ефективно використовувати знання персоналу та інтелектуальну власність; удосконалити робочі процеси, внаслідок чого очікується збільшення продуктивності праці й зменшення витрат матеріальних, фінансових ресурсів та ресурсів часу; збільшити обсяги виробництва, і як наслідок, доходи в та прибутку; підвищити інвестиційну привабливість підприємства.

Список літератури

1. Нанівська Є.В. Інтелектуальний капітал підприємств: сутність і значення в сучасних умовах. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2020. Вип. 21(15). С. 256 - 262.
2. Леонтьєв Б. Багатоцільовий підхід до управління інтелектуальним капіталом підприємства. Економічна кібернетика. 2004. №1-2. С. 63-70.
3. Головінов О.М. Функції людського капіталу, їхній взаємозв'язок і ієрархія Торгівля і ринок України. 2018. Вип. 15, Т. 1. С. 26-34.
4. Гусаковська Т.О. Інтелектуальна власність підприємства як основний ресурс його інноваційного розвитку. Матеріали IV наук.-практ. конф. «Соціально-економічний розвиток України на початку XXI століття». Полтава: ПІБ МНТУ. 2018. С. 125-128.
5. Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra in: Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik, Abteilung B: Studien, Band 3, Erstes Heft, Berlin. 1934. P. 18-105.
6. Дробчак С. З. Особливості управління капіталом підприємства у процесі інтеграції України в глобальну економіку знань. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 11. С. 44 - 49.
7. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. К.: Т-во «Знання», КОО, 2021. 254 с.
8. Літвінов О. В. Визначення сутності інтелектуального капіталу. Modern Economics. 2018. № 11. С. 98–104. URL: [https://doi.org/10.31/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31/modecon.V11(2018)-16) (дата звернення: 11.04.2020).
9. Міценко Н. Г., Літвінов О. С. Управління розвитком інтелектуального капіталу підприємства з орієнтацією на цілі, можливості, ефективність та інноваційність. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 6 (288). С. 134 -139.
10. Майборода В. М. Управління інноваційним розвитком підприємств сфери послуг. Підприємництво і торгівля. 2022. №33. С. 49-52.
11. Літвінов О. С. Прийняття управлінських рішень щодо розвитку інтелектуального

капіталу підприємства. *Modern Economics*. 2020. № 22(2020). С. 36-43.

12. Пилипенко О. С. Забезпечення розвитку інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств на основі використання нових бізнес-моделей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 12. Ч. 2. С. 87-89.

13. Літвінов О. С. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, оцінка, розвиток : монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 392 с.

14. Ротань Н. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств . *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 173-177.

15. Ротань Н. В. Управління розвитком інтелектуального капіталу підприємств : автореф. дис. канд. економ. наук : спец. 08.00.04 Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) Харків, 2018. 25 с.

16. Верба, В. А., & Олійник, В. В. (2021). Формування інтелектуального капіталу підприємства: концептуальні підходи та практичні рекомендації. *Економіка та управління національним господарством*, 7(2), 2021, С.112-123.

17. Коваленко, Л. М. Управління інтелектуальним капіталом на підприємствах України: сучасні виклики та перспективи. *Фінанси, облік і аудит*, 5(1), 2023, С. 34-45.

18. Мельник, Ю. В. Інтелектуальний капітал як фактор сталого розвитку підприємства. *Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 12(4), 2021, С.56-63.

References

1. Nanivska, Ye.V. (2020). Intellectual capital of enterprises: essence and significance in modern conditions. *Naukovyy visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrayiny*, 21(15), 256-262. [In Ukrainian].

2. Leontiev, B. (2004). Multipurpose approach to the management of intellectual capital of the enterprise. *Ekonomichna kibernetika*, 1-2, 63-70. [In Ukrainian].

3. Holovynov, O.M. (2018). Functions of human capital, their interconnection and hierarchy. *Torhivlya i rynek Ukrayiny*, 15(1), 26-34. [In Ukrainian].

4. Husakovska, T.O. (2018). Intellectual property of the enterprise as the main resource of its innovative development. *Materials of the IV scientific-practical conference "Socio-economic development of Ukraine at the beginning of the XXI century"*. Poltava: PIB MNTU, 125-128. [In Ukrainian].

5. Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra in: *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik, Abteilung B: Studien, Band 3, Erstes Heft*, Berlin, 1934, p. 18-105 und *Zweites Heft*. Berlin, 1936, 122-235.

6. Drobchak, S.Z. (2005). Features of enterprise capital management in the process of Ukraine's integration into the global knowledge economy. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 11, 44-49. [In Ukrainian].

7. Hrishnova, O.A. (2021). *Human capital: formation in the system of education and professional training*. Kyiv: Znannya Society, KOO. [In Ukrainian].

8. Litvinov, O.V. (2018). Determining the essence of intellectual capital. *Modern Economics*, 11, 98-104. URL: [https://doi.org/10.31/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31/modecon.V11(2018)-16) (11, April 2020). [In Ukrainian].

9. Mitsenko, N.H., Litvinov, O.S. (2020). Managing the development of intellectual capital of the enterprise with a focus on goals, opportunities, efficiency, and innovation. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 6(288), 134-139. [In Ukrainian].

10. Maiboroda, V.M. (2022). Management of innovative development of service enterprises. *Pidpryyemnytstvo i torhivlya*, 33, 49-52. [In Ukrainian].

11. Litvinov, O.S. (2020). Making management decisions regarding the development of intellectual capital of the enterprise. *Modern Economics*, 22, 36-43. [In Ukrainian].

12. Pylypenko, O.S. (2017). Ensuring the development of innovative potential of domestic enterprises based on the use of new business models. *Naukovyy visnyk UzhNU*, 12(2), 87-89. [In Ukrainian].

13. Litvinov, O.S. (2019). *Intellectual capital of the enterprise: essence, evaluation, development: monograph*. Odesa: Astroprint . [In Ukrainian].

14. Rotan, N.V. (2018). Improvement of the organizational and economic mechanism of intellectual capital management of enterprises. *Інтелект XXI*, 3, 173-177. [In Ukrainian].

15. Rotan, N.V. (2018). Management of the development of intellectual capital of enterprises: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences: specialty 08.00.04 Economics and enterprise management (by types of economic activity). N.V. Rotan. Kharkiv, 25. [In Ukrainian].
16. Verba, V.A., Oliinyk, V.V. (2021). Formation of the intellectual capital of the enterprise: conceptual approaches and practical recommendations. *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom*, 7(2), 112-123. [In Ukrainian].
17. Kovalenko, L.M. (2023). Management of intellectual capital at enterprises of Ukraine: current challenges and prospects. *Finansy, oblik i audyt*, 5(1), 34-45. [In Ukrainian].
18. Melnyk, Yu.V. (2021). Intellectual capital as a factor of sustainable development of the enterprise. *Menedzhment i pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy rozvytku problemy stanovlennya ta rozvytku*, 12(4), 56-63. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.06.2024
Прийнята до публікації 10.06.2024

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АГРОБІЗНЕСІ: РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Доброва Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: dobrovanataly1963@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1786-1291

Каражия Е. А., старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: edkarazhiya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3609-2432

***Анотація.** У статті досліджено роль та передумови застосування інноваційних технологій як фактора підвищення ефективності та конкурентоспроможності сучасного агробізнесу. Метою статті є дослідження ролі та передумов застосування інноваційних технологій як фактора підвищення ефективності та конкурентоспроможності сучасного агробізнесу. Процес пошуку науково-практичних рішень статті зосереджено на аналізі сучасних тенденцій, можливостей та викликів, пов'язаних з впровадженням інноваційних технологій в агробізнесі. В процесі дослідження використано методологію теоретичного узагальнення, а також аналізу та синтезу, що дозволило поглибити та структурувати розуміння перетворюючого потенціалу інноваційних технологій у сільському господарстві на сучасному етапі розвитку інноваційних технологій. Розширено поточні знання про перетворювальний потенціал технологій у підвищенні ефективності, конкурентоспроможності та стійкості агробізнесу. Виявлено, що інноваційні технології відіграють вирішальну роль у підвищенні ефективності, конкурентоспроможності та стійкості агробізнесу, оптимізуючи виробництво, покращуючи прозорість і відстежуваність процесів, а також сприяючи екологічній безпеці.*

***Ключові слова:** інноваційні технології, агробізнес, сільське господарство, аграрне виробництво, ефективність, конкурентоспроможність.*

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN AGRIBUSINESS: A ROLE IN IMPROVING EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS

Nataly Dobrova, lecturer of Department of Economics, Law and Business Management, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: dobrovanataly1963@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1786-1291

Eduard Karazhiya, Senior Lecturer Department of Economics, Law and Business Management, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: edkarazhiya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3609-2432

***Abstract.** The article examines the role and prerequisites for the use of innovative technologies as a factor in increasing the efficiency and competitiveness of modern agribusiness. The purpose of the article is to study the role and prerequisites for the use of innovative technologies as a factor in increasing the efficiency and competitiveness of modern agribusiness. The process of searching for scientific and practical solutions is focused on analyzing the latest trends, opportunities and challenges associated with the introduction of innovative technologies in agribusiness. In the course of the study, the methodology of theoretical generalization, as well as analysis and synthesis, was used, which allowed to deepen and structure the understanding of the transformative potential of innovative technologies in agriculture at this stage of development of innovative technologies. The current knowledge about the transformative potential of technologies in improving the efficiency, competitiveness and sustainability of agribusiness has been expanded. Methodologically, the article uses a qualitative approach, which involves analyzing the latest research and industry data. This approach allows for a comprehensive understanding of the impact of innovative technologies on agribusiness. From a practical point of view, the article provides valuable recommendations for policy makers, researchers and practitioners. It emphasizes the need to invest in infrastructure, provide incentives, and conduct educational programs to promote innovation. It finds that innovative technologies play a crucial role in increasing the efficiency, competitiveness and sustainability of agribusinesses by optimizing production, improving transparency and traceability of processes, and contributing to environmental safety. This study adds value to the existing body of knowledge by providing a comprehensive analysis of the role and application of innovative technologies in agribusiness. By exploring the latest trends, opportunities and challenges associated with innovation, it lays the groundwork for further research and contributes to a deeper understanding of the transformative potential of technology in agriculture.*

Keywords: innovative technologies, agribusiness, agriculture, agricultural production, efficiency, competitiveness.

JEL Classification: O320; Q130; Q190.

Постановка проблеми. Аграрний сектор стикається з низкою викликів, оскільки світове населення зростає, а доступ до ресурсів стає все більш обмеженим [10]. Водночас процеси глобалізації, транснаціоналізації та лібералізації ринків істотно впливають на потенціал забезпечення конкурентних позицій сучасних аграрних підприємств. Так, конкурентоспроможність та ефективність сучасного агробізнесу, як в Україні, так і у світі в цілому, знаходяться під впливом постійних динамічних змін у світовому економічному, політичному і технологічному середовищі, зростаючої конкуренції інших секторів економіки щодо залучення обмежених інвестиційних ресурсів, а тому потреба підвищення конкурентоспроможності є актуальною для агробізнесу конкретної країни. За цих умов, з метою задоволення зростаючого попиту на продукти харчування, підвищення продуктивності та конкурентоспроможності, агробізнес дедалі більше покладається на інноваційні технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження підкреслюють ключову роль інноваційних технологій у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Зокрема, точне землеробство з використанням безпілотних літальних апаратів і датчиків дозволяє оптимізувати застосування добрив і води, підвищуючи врожайність і знижуючи витрати [1]. Автоматизація завдань, таких як збирання врожаю та обробка, підвищує ефективність і знижує залежність від робочої сили [2]. Крім того, технології обробки великих даних покращують аналітичні можливості, прозорість і відстежуваність ланцюгів постачання сільськогосподарської продукції, зміцнюючи довіру споживачів і підвищуючи конкурентоспроможність аграрних підприємств, що їх використовують [7, с. 110-114]. Інтернет речей (IoT) дозволяє віддалено контролювати та керувати сільськогосподарськими операціями, оптимізуючи процеси та покращуючи обґрунтування прийняття управлінських та технологічних рішень [8].

Аналізуючи роботи різних авторів, присвячені досліджуваній проблематиці, серед наукового доробку українських та зарубіжних науковців варто виділити роботи таких вчених, як В. Кудлай [3], Н. Юрчук [7; 8], Л. Кушер [11], М. Бакко [10]. Слід зазначити, що у сучасних умовах конкурентне економічне становище суб'єктів аграрної економіки визначається значною мірою їх здатністю здійснювати господарську діяльність у ринковому середовищі на умовах пріоритетності інноваційності, адаптивності, креативності та ефективності. Однак, незважаючи на значний потенціал інноваційних технологій та важливе значення ключових принципів та засад, що стимулюють їх розробку, впровадження та поширення у практиці аграрних підприємств, широке впровадження подібних технологій в агробізнесі стикається з низкою проблем, які слід виявити, дослідити, проаналізувати та зосередитись на пошуку науково-практичних рішень щодо їх розв'язання.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, аналіз робіт сучасних науковців показав, що проблема дослідження ролі інноваційних технологій в агробізнесі у підвищенні ефективності та конкурентоспроможності підприємств, формування умов для їх розвитку на інноваційній основі, залишається вкрай актуальною для аграрної економічної науки та практики на сучасному етапі. Ця проблема, поряд з необхідністю структурування та систематизації науково-практичного матеріалу щодо окресленої проблематики, зумовила актуальність теми цієї статті та окреслила її мету.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження ролі та передумов застосування інноваційних технологій як фактора підвищення ефективності та конкурентоспроможності сучасного агробізнесу. Процес пошуку науково-практичних рішень статті зосереджено на аналізі сучасних тенденцій, можливостей та викликів, пов'язаних з впровадженням інноваційних технологій в агробізнесі.

У цьому контексті дослідження спрямоване на сприяння глибшому розумінню перетворюючого потенціалу інноваційних технологій у сільському господарстві та надання цінної інформації для політиків, дослідників і практиків.

Основний матеріал. Традиційний підхід до тлумачення сутності конкурентоспроможності, який враховує комплексний вплив на розвиток соціальних та економічних чинників, найповніше розкриває сутність поняття «конкурентоспроможності агробізнесу» [3] в контексті його здатності впроваджувати високотехнологічні інноваційні зміни та створювати на їх базі конкурентні переваги, засновані, передусім, на підвищенні ефективності діяльності

підприємств.

На думку автора цієї статті, при формуванні засад ефективності та конкурентоспроможності агробізнесу на основі впровадження інноваційних технологій слід взяти до уваги не менш важливі фактори, такі як безперервне відтворення інновацій та сприйнятливість підприємства до створення, впровадження та поширення у практиці нових технологічних рішень.

Отже, можна дати авторське визначення поняттю «конкурентоспроможність агробізнесу» – це здатність аграрних підприємств стабільно виробляти та реалізовувати сільськогосподарську продукцію в умовах конкуренції за умови забезпечення якості економічного зростання, високого рівня впровадження нових технологій та стандартів безпеки, а також підвищення загалом ефективності діяльності цих підприємств.

Конкурентоспроможність агробізнесу залежить від його здатності передбачати внутрішні і зовнішні економічні та соціальні виклики й успішно адаптуватися до них через створення нових економічних можливостей. Хоча поняття конкурентоспроможності досить щільно пов'язане з економічною ефективністю, але більша увага приділяється такому виміру, як економіка знань та рівень інвестицій в інновації, насамперед у сфері високих технологій. У довгостроковій перспективі економічна ефективність

будь-якого аграрного підприємства залежить насамперед від здатності вміло адаптуватися до змін, а не від рівня накопичених фінансових ресурсів чи сумарної промислової потужності. Отже, вимірювання та аналіз конкурентоспроможності все частіше здійснюється через такі категорії, як креативність, інноваційність, адаптивність і, звісно, передусім – ефективність, що має постійно підвищуватись.

Інноваційні технології є невід'ємним компонентом підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості агробізнесу. Вони дозволяють оптимізувати виробництво, покращити прозорість і відстежуваність процесів, а також сприяти екологічній безпеці. Водночас впровадження інноваційних технологій в агробізнесі стикається з низкою проблем. Дослідження виявили відсутність інфраструктури, високі витрати та обмежені знання серед фермерів як перешкоди для впровадження [1; 6].

Реагуючи на ці проблеми, аграрні підприємства та структури, пов'язані з регулюванням аграрних ринків, повинні інвестувати в розвиток інфраструктури, забезпечувати стимули та проводити освітні програми з метою сприяння впровадженню інновацій.

Співпраця між дослідниками, виробниками технологій та фермерами має вирішальне значення для подолання викликів і реалізації повного потенціалу інноваційних технологій в агробізнесі.

Водночас дослідження та розробки повинні зосередитися на розробці доступних і зручних технологій, які відповідають потребам фермерських господарств різного масштабу.

В якості основних напрямків інноваційного технологічного розвитку агробізнесу на основі аналізу джерел, присвячених окресленій в роботі проблематиці, та їх опрацювання доцільно виділити такі напрямки (рис. 1):

Рис. 1. Напрямки інноваційного технологічного розвитку агробізнесу, що сприяють підвищенню ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: складено та розраховано авторами за матеріалами [4, 5, 7]

– Пріоритетним напрямком інноваційного технологічного розвитку агробізнесу може стати точне землеробство. За допомогою безпілотних літальних апаратів і датчиків фермери

можуть збирати дані високого дозволу про стан ґрунту, ріст рослин і врожайність. Така інформація дозволяє їм оптимізувати застосування добрив, води та пестицидів, точно спрямовуючи ресурси на ділянки, де вони найбільш потрібні. Це призводить до підвищення врожайності, зменшення відходів і зниження впливу на навколишнє середовище.

– Автоматизація завдань, таких як збирання врожаю, сівозміна та обробка, звільняє робочу силу, зменшує тривалість виробництва та підвищує ефективність. Автоматизація вирішує проблему нестачі робочої сили та підвищує ефективність сільськогосподарських операцій. Роботизовані машини можуть виконувати різні завдання, такі як збирання врожаю, обробка та посадка, з високою точністю та швидкістю. Це звільняє людей для виконання більш складних і спеціалізованих завдань, підвищуючи загальну продуктивність і зменшуючи витрати на робочу силу.

– Наступним напрямом є впровадження технології блокчейну та сучасних підходів, методів та методик програмних та апаратних рішень щодо роботи з великими даними, що здатне забезпечити прозорість і відстежуваність у ланцюгах постачання сільськогосподарської продукції. Споживачі можуть відстежувати походження та якість продуктів харчування, зміцнюючи довіру та підвищуючи попит на продукцію з надійних джерел.

– Інтернет речей (IoT) дозволяє віддалено контролювати та керувати сільськогосподарськими операціями, дозволяючи фермерам оперативно реагувати на зміни умов і оптимізувати процеси. Датчики та інші пристрої IoT збирають дані про температуру, вологість, рівень поживних речовин та іншу важливу інформацію. Ці дані передаються через Інтернет до хмарних платформ, де їх можна аналізувати та використовувати для прийняття обґрунтованих рішень. Віддалений моніторинг і керування оптимізують процеси, скорочують час простою та підвищують ефективність.

Отже, інноваційні технології сприяють стійкості та екологічній безпеці сільськогосподарського виробництва, у такий спосіб підвищуючи ефективність та, як наслідок, посилюючи конкурентні позиції сучасних аграрних підприємств. Точне землеробство зменшує надмірне використання добрив та пестицидів, зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище. Автоматизація та датчики IoT дозволяють ефективніше використовувати воду та енергію, зменшуючи вуглецевий слід і заощаджуючи ресурси.

Загалом як це дослідження, так і дослідження інших науковців, що присвячені актуалізованій у роботі проблематиці, продемонстрували вирішальну роль інноваційних технологій у перетворенні сільськогосподарського сектору. Точне землеробство, автоматизація, технології блокчейну та Інтернет речей підвищують ефективність, конкурентоспроможність і стійкість агробізнесу через:

- оптимізацію виробничих процесів,
- покращення прозорості ланцюгів постачання;
- сприяння екологічній безпеці.

Саме тому інноваційні технології здатні надати можливості для реагування на нагальні виклики, з якими стикається галузь.

Однак повна реалізація потенціалу інноваційних технологій вимагає вирішення проблем, пов'язаних із впровадженням високих інноваційних технологій на практиці. Для чого необхідні інвестиції в інфраструктуру, стимули та освітні програми для подолання проблем інфраструктури, високих витрат і обмежених знань фермерів. Співпраця між дослідниками, виробниками технологій та фермерами має вирішальне значення для розробки та впровадження доступних і зручних високотехнологічних інноваційних рішень.

З огляду на значний потенціал інноваційних технологій в агробізнесі, існує низка напрямків для подальших розвідок:

- розробка та впровадження доступних і зручних технологій, які враховують потреби фермерських господарств різного масштабу;
- дослідження впливу інноваційних технологій на зайнятість і ринок праці в агробізнесі;
- оцінка екологічних переваг та наслідків впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві;
- вивчення ролі державної політики у прискоренні впровадження інноваційних технологій в агробізнесі;
- дослідження соціальних і етичних аспектів, пов'язаних із впровадженням інноваційних технологій у сільському господарстві.

Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні довгострокового впливу інноваційних технологій на продуктивність, прибутковість і стійкість агробізнесу. Крім того, дослідження можуть вивчити соціальні та етичні наслідки широкого впровадження

інноваційних технологій, такі як вплив на зайнятість і зміна традиційних методів ведення сільського господарства.

Розробка та перевірка практичних рішень для подолання проблем впровадження інновацій є ще однією ключовою областю для подальших досліджень. Співпраця між дослідниками та практиками має вирішальне значення для розробки та впровадження інноваційних технологій, які відповідають конкретним потребам агробізнесу.

Висновки. Дослідження забезпечує розуміння сучасних тенденцій, можливостей та викликів, пов'язаних з впровадженням інноваційних технологій у сільському господарстві. Виявлено, що інноваційні технології відіграють вирішальну роль у підвищенні ефективності, конкурентоспроможності та стійкості агробізнесу. Вони оптимізують виробництво, покращують прозорість і відстежуваність процесів, а також сприяють екологічній безпеці. Подолання викликів, пов'язаних з їх впровадженням, вимагає спільних зусиль урядів, дослідників і практиків. Завдяки інвестиціям в інфраструктуру, стимулам та освітнім програмам агробізнес може повністю використати перетворюючий потенціал інноваційних технологій, задовольняючи зростаючий попит на продукти харчування і підтримуючи конкурентоспроможну та стійку галузь.

Теоретично стаття розширює поточні знання про перетворювальний потенціал технологій у підвищенні ефективності, конкурентоспроможності та стійкості агробізнесу. Вона пропонує основу для подальших досліджень, визначаючи ключові напрямки досліджень та розвідок. Методологічно стаття використовує якісний підхід, що передбачає аналіз останніх досліджень і даних галузі. Цей підхід дозволяє всебічно зрозуміти вплив інноваційних технологій на агробізнес. З практичного погляду стаття надає цінні рекомендації для політиків, дослідників і практиків. Вона підкреслює необхідність інвестування в інфраструктуру, надання стимулів та проведення освітніх програм для сприяння впровадженню інновацій в агробізнесі.

Це дослідження додає цінності існуючому комплексу знань, надаючи всебічний аналіз ролі та форм застосування інноваційних технологій в агробізнесі. Досліджуючи сучасні тенденції, можливості та виклики, пов'язані з впровадженням інновацій, воно закладає основу для подальших розвідок і сприяє більш глибокому розумінню перетворюючого потенціалу технологій у сільському господарстві.

Отже, інноваційні технології є рушійною силою для прогресивного перетворення сільськогосподарського сектору, підвищення його ефективності, конкурентоспроможності та стійкості. Подолання проблем впровадження та сприяння співпраці між зацікавленими сторонами має вирішальне значення для реалізації повного потенціалу інновацій в агробізнесі. Подальші дослідження та практичні рішення прокладуть шлях до майбутнього сільського господарства, що характеризується інноваціями та стійкістю.

Список літератури

1. Ільченко Т. В. Діджиталізація як інструмент інноваційного розвитку агробізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 3. С. 81-88. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.3.81
2. Колодій А., Агрес О., Колодій І. Перспективи запровадження систем відстежуваності продукції на основі технології блокчейн як форми модернізації системи управління в аграрному секторі економіки. Аграрна економіка. 2021. Т. 14. № 1-2. С. 59-66.
3. Кудлай В. Г. Особливості інноваційної політики в агробізнесі. Сучасні напрями розвитку суспільства: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. С.179-184.
4. Ларіна Я., Ал-Шабан А. Т. Н.. Класифікація інновацій в аграрному секторі як передумова формування маркетингових стратегій інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Bioeconomics and agrarian business. 2019. Vol. 10. №1. С. 58–67. DOI: 10.31548/bioeconomy2019.01.058
5. Луцій О., Бондаренко В. Механізм забезпечення інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору на засадах маркетингу. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. № 4 (32). С. 144-155. DOI: 10.25140/2411-5215-2022-4(32)-144-155
6. Сагачко Ю. М., Тешева Л. В. Інноваційна діяльність підприємств аграрного сектора як критерій ефективності його виробничо-господарського потенціалу. Проблеми економіки. 2020. № 4 (46). С. 217-223. DOI:10.32983/2222-0712-2020-4-217-223
7. Юрчук Н. П., Кіпоренко С. С. Особливості використання цифрових технологій в агробізнесі. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2022. № 36. С. 109-116. DOI: 10.32782/easterneurope.36-17

8. Юрчук Н. П., Кіпоренко С. С. Розвиток технологій Big Data в умовах цифрових трансформацій. *Агросвіт*. 2021. № 9–10. С. 60–68. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.9-10.60
9. Bacco M., Barsocchi P., Ferro E., Gotta A., Ruggeri M. The Digitization of Agriculture: A Survey of Research Activities on Smart Farming. *Array*. 2019. № 13. P. 1-11. DOI: 10.1016/j.array.2019.100009
10. Impacts of the digital economy on the food chain and the CAP. Research for AGRI Committee of EP. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies. PE 629.192 – February 2019. URL: <https://www.readkong.com/page/impacts-of-the-digital-economy-on-the-food-chain-and-the-cap-3698353> (дата звернення 12.06.2024)
11. Kucher, L. Implementation of investment-innovation projects in agribusiness. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2017. №3(2). P. 88-108. DOI: 10.51599/are.2017.03.02.08.

References

1. Ilchenko, T. V. (2024). Digitalization as a tool for innovative development of agribusiness. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. 3, 81–88. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.3.81 [In Ukrainian].
2. Kolodiy, A., Agres, & O., Kolodiy I. (2021). Prospects for the introduction of product traceability systems based on blockchain technology as a form of modernization of the management system in the agrarian sector of the economy. *Ahrarna ekonomika*, 14(1-2), 59–66. [In Ukrainian].
3. Kudlai, V. G. (2022). Peculiarities of innovative policy in agribusiness. *Modern trends in the development of society: col. monogr. Kharkiv: SG NTM "New Course"*. [In Ukrainian].
4. Larina, Ya., & Al-Shaban, A. T. N. (2019). Classification of innovations in the agricultural sector as a prerequisite for the formation of marketing strategies for the innovative development of agricultural enterprises. *Bioeconomics and agrarian business*, 10(1), 58–67. DOI: 10.31548/bioeconomy2019.01.058 [In Ukrainian].
5. Lucii, O., Bondarenko, V. (2022). The mechanism of ensuring innovative activity of agricultural sector enterprises on the basis of marketing. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, 4 (32), 144–155. DOI: 10.25140/2411-5215-2022-4(32)-144-155 [In Ukrainian].
6. Sagachko, Yu. M., Tyesheva, L. V. (2020). Innovative activity of agrarian sector enterprises as a criterion for the effectiveness of its production and economic potential. *Problemy ekonomiky*, 4 (46), 217–223. DOI:10.32983/2222-0712-2020-4-217-223 [In Ukrainian].
7. Yurchuk, N. P., Kiporenko, S.S. (2022). Peculiarities of using digital technologies in agribusiness. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes i menedzhment*, 36, 109–116. DOI: 10.32782/easterneurope.36-17 [In Ukrainian].
8. Yurchuk, N. P., Kiporenko, S. S. (2021). Development of Big Data technologies in conditions of digital transformations. *Ahrosvit*, 9–10, 60–68. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.9-10.60 [In Ukrainian].
9. Bacco, M., Barsocchi, P., Ferro, E., Gotta, A., Ruggeri, M. (2019). The Digitization of Agriculture: A Survey of Research Activities on Smart Farming. *Array*, 13. P. 1-11. DOI: 10.1016/j.array.2019.100009
10. Impacts of the digital economy on the food chain and the CAP. Research for AGRI Committee of EP. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies. PE 629.192 – February 2019. Retrieved from: <https://www.readkong.com/page/impacts-of-the-digital-economy-on-the-food-chain-and-the-cap-3698353> (accessed 12 January 2024).
11. Kucher, L. (2017). Implementation of investment-innovation projects in agribusiness. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 3(2), 88-108. DOI: 10.51599/are.2017.03.02.08

Стаття надійшла до редакції 12.05.2024

Прийнята до публікації 15.06.2024

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Танасюк І. М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: tanasiuk08@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9262-4309

***Анотація.** Мета дослідження полягає у визначенні особливості сучасного стану відтворення основних засобів промислових підприємств, в аналізі основних проблем, що призвели до зупинення цього процесу, у визначенні напрямів активізації відтворення основних засобів підприємства. Під час написання статті використовувався системно-аналітичний метод; метод угруповань – для систематизації фактичних даних; табличний метод – для відображення аналітичної інформації. Визначено характерні особливості процесу відтворення основних засобів українських підприємств. Установлено, що відсутність підтримки інноваційної діяльності на державному рівні є першопричиною порушення відтворення основних засобів та низької активності підприємств щодо їх оновлення. Обґрунтовано необхідність надання податкових пільг та створення інноваційної інфраструктури для оновлення основних засобів підприємства та стимулювання їх техніко-технологічного розвитку. Практична значимість дослідження полягає у визначенні напрямів активізації процесу відтворення основних засобів підприємства.*

***Ключові слова:** основні виробничі засоби, відтворення основних засобів підприємства, інноваційна діяльність, техніко-технологічний розвиток.*

FORMULATING A STRATEGY FOR THE REPRODUCTION OF FIXED ASSETS OF AN ENTERPRISE IN MODERN CONDITIONS

Iryna M. Tanasiuk, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economics of the enterprise and business organization, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine

e-mail: tanasiuk08@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9262-4309

***Abstract.** The aim of the study is to identify the features of the current state of fixed assets reproduction at the enterprise, highlight the main problems that led to the cessation of this process, and suggest directions for its activation.. The article was written using a systemic-analytical method; the grouping method was used to systematize factual data; the tabular method was utilized to present analytical information. The distinctive features of the reproduction process of fixed assets in Ukrainian enterprises have been identified. Specifically, the high degree of wear and tear of the main production assets, along with low renewal and disposal coefficients observed in recent years, indicate a complete halt in the reproduction process of fixed assets. It has been established that the lack of support for innovation activities at the state level is the primary cause of the disruption in the reproduction of fixed assets and the low activity of enterprises in updating them. This situation is further complicated by the decline in investment activity of enterprises, the lack of financial resources for innovative development, and the residual principle of financing the reproduction of fixed assets. The feasibility of providing tax incentives and creating innovative infrastructure in the country for the renewal of enterprise fixed assets and stimulating their technical and technological development has been substantiated. Additionally, the necessity of developing a strategy for the reproduction of key industrial assets aimed at the implementation of new technologies, innovative developments, and the formation of new organizational systems for enterprises based on efficient, modernized production assets that meet current production development standards. The practical significance of the study lies in identifying directions for activating the process of fixed assets reproduction at the enterprise.*

***Keywords:** fixed assets, reproduction of fixed assets, innovation activity, technical and technological development.*

JEL Classification: D240; M210; O100; O210.

Постановка проблеми. Умовою успішного розвитку підприємства у майбутньому, можливості випуску конкурентоздатної продукції є відповідність його матеріально-технічної бази вимогам ринку, науково-технічного прогресу, що залежить від безперервного процесу оновлення основних виробничих засобів підприємства, які морально застарівають та фізично зношуються.

Проблема зупинки процесу відтворення основних засобів, яка призводить до погіршення загального стану матеріально-технічного забезпечення підприємств характерна майже для всіх галузей національного господарства України. Вона загострилася внаслідок повномасштабного російського вторгнення, яке призвело до фізичного знищення основних фондів багатьох підприємств, тимчасового та повного припинення виробничого процесу.

У цих умовах власники та керівники підприємств мають вибудувати чітку стратегію відтворення основних засобів на основі комплексного бачення. Ефективність процесу відтворення основних виробничих засобів залежить від урахування їх морального і фізичного зносу, від реалізації кожної стадії циклу відтворення та потребує комплексного підходу, що може бути реалізовано за допомогою розробки стратегії відтворення основних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам відтворення основних засобів підприємства та фінансовим аспектам і стратегічним діям щодо забезпечення цього процесу присвячено багато наукових праць вітчизняних учених, зокрема В. О. Ганського, О. А. Євтушенко, Т. С. Чуніхіної, Н. В. Фарафонової, Є. О. Шаховалової та ін.

О. А. Євтушенко, розглядаючи стратегічні напрями розвитку відтворення основних засобів, виділяє моделі фінансового забезпечення відтворення основних засобів підприємств машинобудування [1].

Т. С. Чуніхіна, А. М. Горлушко розглядають відтворення основних засобів через взаємозв'язки амортизаційної політики зі стратегією розвитку діяльності підприємства, наголошуючи на проблемах зв'язку проведення амортизаційної політики та визначення очікуваного терміну корисного використання основних засобів [2]. У дослідженні Є. О. Шаховалової розглянуто проблему сутності та етапів стратегії фінансового забезпечення відтворення основних засобів у сільському господарстві та надано пропозиції щодо взаємозв'язку між стратегіями довгострокового розвитку підприємства, формами відтворення основних засобів та методами фінансового забезпечення їх здійснення [3].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас проблема формування стратегії відтворення основних засобів потребує більш детальної розробки та врахування сучасних обставин зовнішнього та внутрішнього середовища компанії.

Мета дослідження. Мета дослідження – визначити особливості сучасного стану відтворення основних засобів на підприємстві, виділити основні проблеми, що призвели до зупинення цього процесу, та запропонувати напрями щодо його активізації.

Основний матеріал. Динамічність зовнішнього середовища безпосередньо впливає на процес виробництва та реалізації продукції, потребує диверсифікації виробництва, приводить до різноманітності діяльності підприємства, відкриття нових напрямів роботи. Під впливом конкуренції на ринку підприємства мають розпочинати нові та згортати неконкурентні виробництва. Усе це обтяжує передбачення результатів та потребує наявності високого рівня адаптаційних механізмів на підприємстві, що ускладнюється застарілою матеріально-технічною базою українських підприємств та порушенням процесів відтворення основних засобів, які властиві більшості з них.

Результатом цих процесів є високий ступінь зношення необоротних активів, невідповідність технологічного рівня обладнання, оснастки, інструменту, що призводить до зниження продуктивності праці, зростання вартості ремонтних робіт. Наприклад, за період 2018-2021 рр. ступінь зношення машин, обладнання та інвентарю в Україні був дуже високим, майже не змінювався та знаходився на рівні біля 70% (табл. 1). Цей рівень майже у 2 рази вищий за показники у багатьох зарубіжних країнах.

Таблиця 1

Ступінь зношення необоротних активів підприємств

Вид необоротних активів	2018	2019	2020	2021
будівлі нежитлові	36,91	38,61	41,13	47,95
інженерні споруди	40,92	41,84	43,63	52,45
машини, обладнання та інвентар	69,96	69,09	71,58	62,07
транспортні засоби	51,53	49,78	52,08	67,89

Джерело: складено авторкою за матеріалами [4]

Відсутність інвестицій, кредитної підтримки у зв'язку з великою вартістю кредиту не дозволяє підприємствам залучати зовнішні фінансові ресурси, а власні кошти спрямовуються на оновлення основних засобів за залишковим принципом. Унаслідок такої діяльності коефіцієнт оновлення машин, обладнання та інвентарю збільшився за період з 2019 до 2021 року всього на 12,94%, а частка оновлених машин та обладнання не перевищує 10%, що призводить до використання застарілих технологій та обладнання (табл. 2). Ще гірше

виглядає ситуація щодо вибуття основних виробничих засобів. Хоча у 2021 році відбувається невелике зростання цього показника, його рівень дуже низький, а вартість введення в дію нових основних засобів майже у два рази перевищувала вартість їх вибуття.

Відсутність вибуття основних засобів свідчить, що ринок основних засобів не працює у повному обсязі, підприємства не позбавляються зношених засобів і не відбувається техніко-технологічне оновлення виробництва. Однією з причин такого стану є відсутність створення у повному обсязі інноваційної інфраструктури, яка включає державні і приватні установи та організації, які забезпечують розвиток і підтримку всіх стадій інноваційного циклу та технологічного розвитку підприємства та є основою організації процесу відтворення основних засобів. Технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні, інжинірингові фірми, інформаційні бази інновацій поєднані аналітично-статистичними центрами в єдину мережу створюють інформаційну, організаційну та технічну систему для забезпечення розробки стратегії відтворення основних виробничих фондів.

Таблиця 2

Динаміка коефіцієнту оновлення та вибуття необоротних активів підприємств в Україні за 2019-2021 рр.

Вид необоротних активів	2019		2020		2021		Темп зростання 2021 до 2019 в %	
	Коефіцієнт оновлення	Коефіцієнт вибуття	Коефіцієнт оновлення	Коефіцієнт вибуття	Коефіцієнт оновлення	Коефіцієнт вибуття	Коефіцієнт оновлення	Коефіцієнт вибуття
будівлі нежитлові	0,074	0,023	0,068	0,027	0,084	0,035	113,51	152,17
інженерні споруди	0,106	0,009	0,089	0,013	0,078	0,011	73,58	122,22
машини, обладнання та інвентар	0,085	0,019	0,071	0,033	0,096	0,043	112,94	226,31
транспортні засоби	0,147	0,0488	0,118	0,046	0,086	0,027	58,50	56,25

Джерело: складено авторкою за матеріалами [4]

Технологічний розвиток передбачає формування та вдосконалення технологічного рівня підприємства з метою підвищення ефективності виробництва та прогресивність розвитку, який охоплює, з одного боку, техніко-технологічну базу підприємства, заходи з її підтримання на належному рівні та оцінку техніко-технологічного рівня виробництва, а з другого, – безпосередній розвиток шляхом удосконалення та нарощування [5].

Водночас технологічне оновлення виробництва є однією з умов випуску конкурентоспроможної продукції. Як зазначено О. С. Свістуновим, технологічне оновлення охоплює інноваційні зміни макро- і мікрорівнів, із максимальним використанням потенціалу підприємства. Технологічне оновлення охоплює всі сфери функціонування підприємства для реалізації новітніх досягнень науки і техніки, які структурно змінюють функціонування підприємства, його бізнес-процеси та взаємодію із зовнішнім середовищем, що потребує безперервного оновлення на основі інноваційності, інтелектуалізації та ресурсного забезпечення [6].

Техніко-технологічне оновлення основних засобів є підґрунтям випуску інноваційної продукції, яка може бути конкурентоспроможною на світовому ринку. За період 2017-2020 рр. частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції України не перевищує 2% (табл. 3).

Таблиця 3

Частка реалізованої інноваційної продукції в
обсязі промислової продукції України, (у %)

Найменування показника	2017	2018	2019	2020
Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, %	0,7	0,8	1,3	1,9

Джерело: складено авторкою за даними [4]

Серед основних проблем відсутності інноваційної діяльності науковці визначають: дефіцит фінансових ресурсів та відсутність дієвих стимулів з боку держави; недосконалість законодавчого поля; низький інноваційний потенціал промислових підприємств [7, 8]; необхідність формування оптимальної амортизаційної політики [9, с. 55].

Технологічне оновлення підприємства приводить до суттєвих змін у техніці, технологіях, розвитку цифровізації та спирається на розвиток організаційної, управлінської системи та потребує виникнення нових функціональних взаємозв'язків між підрозділами підприємства. Автоматизація бізнес-процесів, створення цифрових екосистем, впровадження штучного інтелекту суттєво впливають на інноваційну діяльність та управління інноваціями підприємства, надаючи підприємствам цифровий інструментарій для впровадження інновацій [10, с. 111]. Такі зв'язки мають забезпечити взаємодію із зовнішнім середовищем та дозволити підприємству вийти на новий рівень і виробляти конкурентоспроможну продукцію. Але необхідно враховувати, що цифровізація, технологічне оновлення виробництва та впровадження нових основних засобів потребують значних капітальних інвестицій у розвиток виробництва.

На жаль, динаміка капітальних інвестицій в Україні за 2018-2022 рр. має хвилеподібний характер зростання капітальних інвестицій у матеріальні активи, у 2019 р. – 115 % , у 2021 р. – 133,82%, що свідчить про ситуаційний розвиток та відсутність системного підходу. Загалом капітальні інвестиції у матеріальні активи за цей період зменшилися на 27,08%, причому така тенденція характерна і для інвестицій в активну частину основних засобів (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка капітальних інвестицій підприємств в Україні у 2018 – 2022 рр.

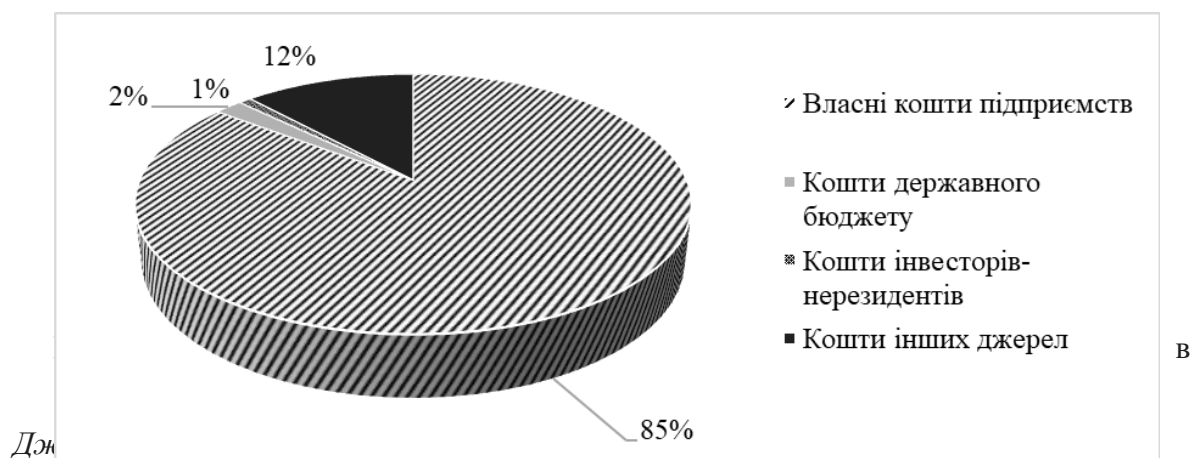
Найменування показників	2018	2019	2020	2021	2022	Темп зростання 2022 р. до 2018 р. в %
Капітальні інвестиції у матеріальні активи, з них	444177	510940	384498	514551	323874	72,92
Ланцюговий темп зростання	X	115,03	75,25	133,82	62,94	X
у будівлі та споруди	10772	10656	5291	6168	2370	22,0
Ланцюговий темп зростання	X	98,93	49,66	116,56	38,42	X
у будівництво та перебудову будівель	166605	205658	152031	206302	105278	63,19
Ланцюговий темп зростання	X	123,44	73,92	135,70	51,03	X
у машини та обладнання	246715	249528	201209	267478	180498	73,16
Ланцюговий темп зростання	X	101,14	80,64	132,94	67,48	X

Джерело: складено авторкою за даними [4]

Зарубіжний досвід свідчить, що інноваційна діяльність підприємства постає необхідною умовою для здійснення відтворення основних виробничих засобів, а дієвим механізмом її активізації можуть бути податкові пільги, які є найпопулярнішим видом державної допомоги. Такі податкові пільги мають бути затверджені законодавством, мають діяти автоматично з урахуванням часу на впровадження, мають бути диференційовані залежно від національних інтересів країни, що необхідно в умовах підсилення обороноздатності країни.

Активному інноваційному розвитку, який є основою відтворення основних засобів, перешкоджає відсутність фінансових джерел його здійснення. Іноземні компанії можуть розраховувати на кошти держави, приватних підприємств, венчурних фондів, «бізнес-ангелів», спонсорів, гранти від міжнародних та національних фондів підтримки інновацій тощо.

В Україні для оновлення основних засобів здебільшого використовують власні кошти приватних підприємств. У 2020 році вони склали 85% витрат на інновації (рис. 1). Останніми роками дещо покращилася ситуація з залученням грантів від іноземних та міжнародних фондів підтримки інновацій.

Отже, причини зупинення відтворення основних засобів безпосередньо пов'язані зі зменшенням інноваційної діяльності підприємств, відсутністю джерел фінансування впровадження інноваційних розробок та продукції.

Висновки. Соціально-економічні перетворення в країні, необхідність відновлення промислового потенціалу потребують кардинальних змін в роботі промислових підприємств, результативність яких безпосередньо залежить від рівня основних виробничих засобів та їх відповідності розвитку інновації у світі. Необоротні активи українських підприємств мають високий ступінь фізичного та морального зношування та потребують технологічного оновлення. Здійснення цього можливе за умови організації на підприємстві безперервного відтворення основних фондів та створення в країні інноваційної інфраструктури для активізації інноваційної діяльності підприємств.

Розробка стратегії відтворення основних засобів підприємства дозволяє визначити пріоритетні напрями оновлення, спираючись на інноваційні розробки, які враховують попит на продукцію та її конкурентоздатність у майбутньому, а використання альтернативності при розробці запропонованих варіантів дозволяє підсилити сильні сторони підприємства та уникнути слабких. На підставі оцінювання альтернативних варіантів здійснюється вибір оптимального варіанту стратегії відтворення основних засобів та джерел її фінансування.

Отже, стратегія відтворення основних виробничих засобів підприємства характеризує логічну послідовність дій, спрямовану на досягнення результатів діяльності підприємства внаслідок впровадження нової технології, інноваційних розробок, утворювання нових організаційних систем підприємства на базі працездатних, модернізованих засобів виробництва або впровадження нових, що відповідають сучасному розвитку виробничих засобів.

Список літератури

1. Євтушенко О. А. Визначення стратегії фінансового забезпечення відтворення основних засобів машинобудівних підприємств. *Нобелівський вісник*. 2017. № 1 (10). С. 23-29.
2. Чуніхіна Т. С., Горлушко А. М. Відтворення основних засобів та терміну корисного використання в межах стратегії розвитку підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 19. Ч.1. С. 79-83.
3. Шаховалова Є. О. Стратегія фінансового забезпечення відтворення основних засобів у сільському господарстві. *Економіка*. 2015. Вип. 30. С. 50-56. URL: <http://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/30/9.pdf> (дата звернення 15.05.2024).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 15.05.2024).
5. Ганський В. О., Скриль В. В. Формування стратегії технологічного розвитку підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 12. С. 135-142.
6. Свістунів О. С. Основні напрями та характерні ознаки технологічного оновлення промислових підприємств як системи. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2019/49.pdf (дата звернення 15.05.2024).
7. Єршова Г. В. Інноваційна діяльність в Україні: основні тенденції та проблеми. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 4. С. 137-148.
8. Щєблїкіна І. О., Щєблїкіна З. В., Баран О. М. Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку в системі стратегічного управління підприємств України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. №3(39). С.37-45.
9. Бержанір І. А., Кірдан О. П., Станіславчук Н. О. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів підприємства. *Економічні горизонти*. 2018. 4(7). С.48–56.
10. Саврас І. З., Фединець Н. І., Цифровізація та інноваційний розвиток підприємства: тенденції, проблеми та перспективи. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. *Економічні науки*. 2023. №74. С.108-114.

References

1. Yevtushenko, O. A. (2017). Determination of the financial support strategy reproduction of fixed assets of machine-building enterprises. *Nobelivskij visnik*, 1 (10), 23-29. [In Ukrainian].
2. Chuniuhina, T. S., Gorlushko, A. M. (2018). Reproduction of fixed assets and useful life within the framework of enterprise development strategy. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu*. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosini ta svitove gospodarstvo, 19, 1, 79-83. [In Ukrainian].
3. Shahovalova, Ye. O. (2015). The strategy of financial support for the reproduction of fixed assets in agriculture, *Ekonomika*, 30, 50-56. Retrieved from: <http://chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/30/9.pdf> (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].
4. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini. (2024). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].
5. Ganskij, V. O., Skril, V. V. (2018). Formation of the strategy of technological development of enterprises. *Shidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, 12., 135-142. [In Ukrainian].
6. Svistunov, O. S. (2019). The main trends and characteristic features of the technological renewal of industrial enterprises as a system. *Efektivna ekonomika*, 8. Retrieved from: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2019/49.pdf. (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].
7. Yershova, G. V. (2017). Innovative activity in Ukraine: main trends and problems. *Ekonomika i prognozuvannya*, 4. 137-148. [In Ukrainian].
8. Sheblikina, I. O., Sheblikina, Z. V., Baran, O. M. The current state and problems of innovative development in the system of strategic management of enterprises of Ukraine. *Ukrayini. Visnik Zaporizkogo nacionalnogo universitet*, 3(39), 37-45. [In Ukrainian].
9. Berzhanir, I. A., Kirdan, O. P., Stanislavchuk, N. O. (2018). Financial support for the reproduction of the company's fixed assets. *Ekonomichni gorizonti*, 4(7), 48–56. [In Ukrainian].
10. Savras, I. Z., Fedinec, N. I., (2023). Digitization and innovative development of the enterprise: trends, problems and prospects. *Visnik Lvivskogo torgovelnno-ekonomichnogo*

universitetu. Ekonomichni nauki, 74, 108-114. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.05.2024

Прийнята до публікації 10.05.2024

ФОРМУВАННЯ БРЕНД-ПЛАТФОРМИ ЯК СКЛАДОВОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЖІНОЧОЇ ФУТБОЛЬНОЇ КОМАНДИ

Балашов К. А., магістрант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: k.a.balashov2000@gmail.com

Орленко О. М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

***Анотація.** На сучасному етапі розвитку теорії інтелектуального капіталу характерно дослідження методів, механізмів, дій, які необхідно вжити для ефективного формування інтелектуального капіталу і управління ним та його елементами. Серед важливих джерел формування інтелектуального капіталу можна виділити маркетинг та брендинг, саме цій проблематиці присвячена стаття. Актуальність цієї роботи обумовлюється необхідністю удосконалення маркетингової діяльності суб'єктів сфери фізичної культури та спорту на основі дослідження особливостей розвитку спортивного брендингу, як важливої частини інтелектуального капіталу в умовах сьогодення. У статті досліджено розвиток наукової думки з визначення інтелектуального капіталу та його складових. Проведено аналіз особливостей створення та просування брендів жіночих футбольних команд у світі та Україні. Зокрема проведено аналіз концептів бренду та контент-стратегії українських жіночих футбольних команд Вищої ліги. Наведено основні групи українських жіночих футбольних команд Вищої ліги за концептом формування інтелектуального капіталу. Визначено напрямки формування бренд-платформ самостійних українських жіночих футбольних команд, як сіті-клубів. Продемонстровано побудову бренд-платформи футбольної команди на базі cause-маркетингу на прикладі ЖФК SEASTERS (Одеса) та розглянуто вплив бренду на інтелектуальний капітал клубу. На завершення дослідження підкреслюється, що інтеграція інтелектуального капіталу та стратегій брендингу може сприяти зростанню та успіху жіночих футбольних команд. Визначаючи важливість інтелектуальних активів та інвестуючи у привабливу платформу бренду, команди можуть не тільки підвищити свою впізнаваність і ринкову привабливість, але й створити надійну основу для довгострокової стійкості, відносин із зацікавленими сторонами та стратегічного зростання у конкурентному спортивному середовищі.*

***Ключові слова:** інтелектуальний капітал, бренд-платформа, cause-relation маркетинг, бренд, брендинг, спортивний брендинг, капітал відносин, структурний капітал.*

FORMATION OF THE BRAND PLATFORM AS A COMPONENT OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE WOMEN'S FOOTBALL TEAM

Balashov Kirill, Master of the Department of Business Economics and Business Organization, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: k.a.balashov2000@gmail.com

Orlenko Olha, Associate Professor, Phd of the Economics of Enterprise and Business Organization Department, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

***Abstract.** At the current stage of the development of the theory of intellectual capital, the study of methods, mechanisms, actions that must be taken for the effective formation and management of intellectual capital and its elements is characteristic. Marketing and branding can be singled out among the important sources of intellectual capital formation, the article is devoted to this issue. The relevance of this work is determined by the need to improve the marketing activities of subjects in the field of physical culture and sports based on the study of the peculiarities of the development of sports branding, as an important part of intellectual capital in today's conditions. The article examines the development of scientific thought on the definition of intellectual capital and its components. An analysis of the peculiarities of the creation and promotion of brands of women's football teams in the world and in Ukraine was carried out. In particular, an analysis of the brand concepts and content strategy of the Ukrainian women's football teams of the Higher League was carried out. The main groups of Ukrainian women's football teams of the Higher League are given according to the concept of the formation of intellectual capital. The directions of the formation of brand platforms of independent Ukrainian women's football teams, such as city clubs, have been determined. The construction of a football team's brand platform based on cause-marketing is demonstrated on the example of ZFK SEASTERS (Odesa) and the influence of the brand on the intellectual capital of the club is considered. The study concludes by emphasizing that the integration of intellectual capital and branding strategies can contribute to the growth and success of women's soccer teams. By recognizing the importance*

of intellectual assets and investing in a compelling brand platform, teams can not only increase their visibility and market appeal, but also create a solid foundation for long-term sustainability, stakeholder relations and strategic growth in a competitive sports environment.

Keywords: *intellectual capital, brand-platform, cause-relation marketing, brand, branding, sports branding, relationship capital, structural capital.*

JEL Classification: L260; L810; O300.

Постановка проблеми. Теорія інтелектуального капіталу почала розвиватися з другої половини ХХ століття. Під впливом нових тенденцій у розвитку світової економіки погляди провідних теоретиків і практиків внесли суттєві зміни в розуміння чинників економічного прогресу та суспільного розвитку.

У розвитку теорії інтелектуального капіталу можна виділити певні етапи. На першому етапі (з 1980 по 1990-ті рр.) дослідники вивчали потенціал цього феномена, як джерела створення цінності компанії, виокремлювали його елементи. На другому етапі (початок 2000-х років) розроблялись підходи до основних понять і визначень, пов'язаних з інтелектуальним капіталом, визначали його структуру і методи оцінки. Багато праць було присвячено взаємозв'язку між цим феноменом, його елементами та фінансовими результатами компанії. На сучасному етапі характерно дослідження методів, механізмів, дій, які необхідно вжити для ефективного формування інтелектуального капіталу і управління ним та його елементами. Серед важливих джерел формування інтелектуального капіталу можна виділити маркетинг та брендинг, саме цій проблематиці присвячено дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що питання інтелектуального капіталу все частіше привертають увагу вітчизняних дослідників О. Літвінова [1], О. Пунда, Д. Арзянцева та Н. Захаркевич [2]. Основні підходи щодо розуміння сучасного понятійного апарату інтелектуального капіталу футбольних клубів представлені у дослідженнях Б. Праама [3], Ф. Ріцці [4] та інших. Проблеми сучасних брендів, брендингу та бренд-менеджменту активно аналізуються у галузевих дослідженнях Є. Ромата [5], О. Шевченко [6], Ю. Гулі [7].

Водночас сучасні дослідження спортивного брендингу мають поодинокий та несистемний характер, концентруючись на окремих характеристиках спортивного брендингу. Зокрема йдеться про теоретико-методологічні параметри контенту спортивного брендингу, бренди професійних футбольних клубів [8] та спортивний брендинг як механізм реалізації cause-маркетингу з боку спонсорів [9].

Проте, як показав аналіз теоретичних джерел, незважаючи на зростаючий академічний інтерес до питань спортивного брендингу, проблема формування бренд-платформи як складової інтелектуального капіталу жіночої футбольної команди досліджена недостатньо.

Видокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність цієї статті обумовлюється необхідністю удосконалення маркетингової діяльності суб'єктів сфери фізичної культури та спорту на основі дослідження особливостей розвитку спортивного брендингу, як важливої частини інтелектуального капіталу в умовах сьогодення, що визначило мету дослідження та його наукові завдання.

Мета дослідження: визначити особливості формування бренд-платформи української жіночої футбольної команди, що дасть змогу формувати сталу реляційну частину інтелектуального капіталу.

Мета статті обумовила постановку таких завдань дослідження:

1. Визначення інтелектуального капіталу та його складових.
2. Аналіз особливостей створення та просування брендів жіночих футбольних команд у світі та в Україні.
3. Визначення напрямків формування бренд-платформ українських жіночих футбольних команд.
4. Побудова бренд-платформи футбольної команди на базі cause-маркетингу на прикладі ЖФК SEASTERS (Одеса) та аналіз впливу бренду на інтелектуальний капітал клубу.

Основний матеріал. Незважаючи на популярність тематики, не існує однозначного трактування самого поняття «інтелектуальний капітал».

Наприклад, С. Гаррісон та П. Салліван вважають, що інтелектуальний капітал – це знання, які можна перетворити на прибуток [10, с. 34].

П. Гайзінг, Д. Ворбек, Д. Нейбубр зазначають, що інтелектуальний капітал є цінним але невидимим [11, с. 60].

К. Чан показав, що інтелектуальний капітал – це об'єднання всіх активів підприємства,

які створені або розвинуті людиною: персоналом, менеджментом та всіма стейкхолдерами підприємства, з метою створення додаткової цінності [12].

О. С. Літвінов надає визначення інтелектуального капіталу, як сукупності соціально-економічних відносин, пов'язаних із формуванням, використанням та відтворенням знань [13, с. 26].

О. О. Пунда, Д. А. Арзянцева та Н. П. Захаркевич розглядають інтелектуальний капітал як нематеріальний актив суб'єкта господарювання, утворений на основі взаємодії людського, емоційного, структурного, організаційного капіталів та капіталу відносин, синтез яких дає змогу продукувати нові знання, стимулює інноваційний розвиток підприємства та сприяє підвищенню його конкурентоздатності [2].

Дослідження значущості інтелектуального капіталу, його структурних складових запровадили багато термінів для позначення складу інтелектуального капіталу. Найбільш використовувані у науковому середовищі складові інтелектуального капіталу – це людський капітал, структурний капітал, інтелектуальна власність, організаційні складові різних видів, активи та компетенції.

Г. Сент-Ондрж здійснив класифікацію інтелектуального капіталу, яка з часом стала класичною. Учений розділив інтелектуальний капітал на людський, клієнтський та структурний капіталі [13, с. 27].

Крім поділу інтелектуального капіталу на різні види капіталу у деяких випадках його поділяють на структури й активи. Поняття структур у вигляді внутрішньої та зовнішньої структури було введено К. Свейбі [14]. Оскільки К. Свейбі є найбільш відомим ученим у своїй галузі, поділ інтелектуального капіталу на зовнішню та внутрішню структури зустрічається ще в деяких авторів, проте у більшості випадків такий поділ уже не використовується.

Так, Л. Едвінссон та М. Мелоун розробили класифікацію інтелектуального капіталу, де об'єднали у структурний капітал внутрішню та зовнішню структури підприємства, а саме: капітал відносин (репутація, товарний знак, постійні клієнти, канали розповсюдження) та організаційний капітал, який поділявся на інноваційний капітал (інтелектуальна власність та інші НМА) та процесний капітал (організаційна культура та структура, бази даних, інформаційні мережі). Отже, дослідники визначили інтелектуальний капітал як усі ресурси, що не піддаються традиційним оцінкам і складаються із сукупності людського і структурного капіталів [13, с. 27].

До структурування інтелектуального капіталу потрібно підходити збалансовано, з урахуванням специфіки галузі діяльності організації. Дослідники інтелектуального капіталу футбольних клубів базуються саме на класифікації Л. Едвінссон та М. Мелоун. Так, у середовищі професійного футболу, індустрії, яка вимагає великої кількості людей, основними складовими людського капіталу є поточні та потенційні навички гравців, керівництва та допоміжного персоналу. А у рамках структурного капіталу виділяють капітал відносин, тобто відносини, що розвиваються з ключовими клієнтами. Це найважчий із підкомпонентів інтелектуального капіталу, оскільки він є найбільш зовнішнім щодо ядра організації [3].

Тобто ряд складових інтелектуального капіталу, а саме бренд, гудвіл, репутація, імідж, клієнтський капітал, соціальний капітал і загалом капітал відносин підприємства є результатом маркетингової діяльності підприємства, що робить маркетинг значущим джерелом формування інтелектуального капіталу [15].

У дослідженні формування інтелектуального капіталу жіночих футбольних клубів особливу увагу слід приділити використанню

бренд-платформи. Бренд-платформа – це базовий набір елементів, на яких будується бренд та довгострокова комунікаційна стратегія. На сучасному етапі розвитку спортивного брендингу важливі не лише результати команди, а соціальний, суспільний, філософський порядок денний, що просувається командою. Усе це – є базовими принципами, на яких команда зможе побудувати міцні зв'язки з вболівальниками, ЗМІ та спонсорами.

У професійному футболі ці зв'язки є основними рушійними силами доходів футбольного клубу.

Жіночий футбол на світовому рівні все ще «шукає своє місце». Та як 100 років тому, ядро бренду жіночих футбольних команд укладається в західний порядок денний емансипації жінок, що загалом і формує реляційну частину інтелектуального капіталу. Вітчизняні жіночі команди, у своїй більшості, не мають системного підходу до формування бренд-платформи як частини інтелектуального капіталу клубу.

Тривалий час жіночі футбольні команди подавали в одному спонсорському пакеті разом

із чоловічими. Реклама жіночих матчів була розрахована на глядачів-чоловіків і активно використовувала гендерні кліше. Це була помилка. Виявилось, що чоловіки не зацікавлені в жіночому футболі.

У 2017-му році система змінилася: не всі спонсори хотіли фінансувати жіночий футбол. До того ж такий підхід заважав підрахувати ринкову ціну жіночих турнірів. Тому в листопаді 2017-го року УЄФА розділила спонсорство. І тут розкрилася цікава деталь – у жіночого футболу інший профіль спонсорів. Жіночий футбол викликав інтерес нових брендів, які раніше зовсім не цікавилися футболом. У жінок більше преміальних брендів і суто жіночих продуктів. Це показує куди рухається жіночий спорт і яку аудиторію він привертає – жінки та підлітки.

Стало зрозуміло, що жіночому футболу потрібно вигадати заново свою брендингову платформу загалом, що має позначитися на кожній окремій команді.

У 20-ті роки ХХІ століття головний світовий тренд – це фемінізм, саме жінка стає головним двигуном економічних процесів. Жіночий футбол у світі став користуватися дедалі більшою популярністю, щойно став укладатися у загальносвітовий «протестний порядок денний» – жінки активно відстоюють право жити, як їм хочеться, будувати кар'єру там, де їм хочеться, і, звісно, грати в те, у що їм хочеться. Водночас, згідно з опитуванням, проведеним у 2019 році британським спортивним застосунком Playfinder, приблизно 40% жінок у віці 16-34 років хочуть грати у футбол, але більше ніж половина з них побоюються займатися спортом, де домінують чоловіки [16].

По суті, на сучасному спортивному ринку жіночий футбол є перспективним стартапом, який обумовлений ідеалістичними поглядами.

Історію жіночого футболу в Україні потрібно розглядати через призму його існування у реаліях радянського режиму. На відміну від чоловічого, жіночий футбол до 1989 року не мав жодних перспектив. Окрім цього, тодішнє керівництво Держкомспорту СРСР у 1970-х роках прийняло постанову про заборону окремих видів спорту для жінок. Серед переліку був і футбол. Тоді вважали, що такі фізичні вправи «негативно впливають на жіночий організм». Однак розпочалися зміни в цьому напрямку на пострадянському просторі: у 1989 році створили Асоціацію жіночого футболу.

Беручи до уваги історичний фактор, порівнювати розвиток жіночого та чоловічого футболу в країні немає сенсу, адже різниця тут майже 70 років. Саме тому можна констатувати, що з часів проголошення незалежності України жіночий футбол у нашій країні фактично тільки існував, і, на відміну від чоловічого, повноцінно не функціонував та не розвивався [17].

З часом функціонери Української асоціації футболу, аналізуючи досвід Європи та США, прийшли до висновку, що жіночий футбол недооцінений у нашій країні та має великий потенціал.

Виконавчий комітет Української асоціації футболу (УАФ) 5 березня 2020 року затвердив стратегічний план розвитку в Україні жіночого футболу на 2020-2024 рр., а також було прийнято формат упровадження вимог щодо підтримки професійними футбольними клубами жіночих і дівочих команд.

Таке рішення стало революційним в українському футболі й активізувало адміністративні та управлінські процеси, що зі свого боку направило жіночий футбол у напрямку всебічного розвитку. Футбольні клуби УПЛ та першої ліги ПФЛ почали формувати команди, тренерський склад, забезпечувати фінансування та якісний тренувальний процес. Чемпіонат України розділився на дві ліги: вищу (у складі 11 команд) та першу (у складі 18 команд) [18].

Конкуренція постійно зростає. Разом з тим постійно підвищується професійний рівень футболісток та Національної збірної жіночої команди України. Хоча слід зазначити, що український жіночий футбол досі маловідомий та непопулярний вид спорту.

Єдиною помітною кампанією була Playmakers від УЄФА та Disney, яка використовує інноваційний підхід сторітелінгу (розповіді історій) за участю улюблених героїв Disney, щоб допомогти більшій кількості дівчат відчувати задоволення від регулярних фізичних вправ та футболу [19].

Багато чого в напрямку промоції жіночого футболу залежить від самих команд. Команди мають формувати медійні кампанії, які привернуть увагу не тільки до команди, а й до жіночого футболу загалом. Аналіз медійної активності команд надано у табл. 1.

Таблиця 1

Концепт бренду та контент-стратегії українських футбольних команд Вищої ліги

Команда	Медіа	Концепт бренду
ФК «Ворскла», м. Полтава (став правонаступником харківського «Житлобуду-2») vorskla.com.ua	Соц. мережі зосереджені на афішах матчів та результатах ігор	Не має своєї суто жіночої концепції. Повністю функціонує у складі материнського бренду. Не має своїх акцій, заходів тощо. Не має своєї соціальної місії
КРИВБАС, Кривий Ріг fckryvbas.com/category/zhinochii-krivbas	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, традиціях команди та хронікальних репортажах, є своя аналітична програма на ютуб «Футболістка»	Має дуже сильний взаємозв'язок з материнським брендом. Не має своїх акцій, заходів тощо. Не має своєї соціальної місії
ШАХТАР, Донецьк shakhtar.com/uk-ua/news/shakhtar-women-news	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, традиціях команди та хронікальних репортажах, є своя постійна рубрика «Поза грою», проєкт «Давай, грай»	Має дуже сильний взаємозв'язок з материнським брендом. Говорять про гендерну рівність, про відкритість українського суспільства, боротьбу зі стереотипами, залучення дівчат до футболу. Мають дівчачі футбольні команди у Києві, Маріуполі, Харкові та Івано-Франківську, зокрема для дівчаток з інтелектуальною інвалідністю
КОЛОС, с. Ковалівка (Київська область) koloskovalivka.com	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах. Постійних рубрик не має.	Має дуже сильний взаємозв'язок з материнським брендом. Не має своєї чітко сформульованої соціальної місії. Але, є благодійні ігри з залученням селебрітіс «Жінки проти чоловіків-зірок аматорів». Такі заходи привертають увагу для благодійної діяльності, до селища Ковалівка.
ЛАДОМИР, Володимир Не має сайту	Соц. мережі зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах, а також на комерційній діяльності з тренувань дитячих груп. Постійних рубрик не має.	Це самостійний жіночий футбольний клуб. Має хист стати city-клубом. Дуже активно підтримується місцевою владою.
ДИНАМО, Київ fcdynamo.com/news/category/zhinocha-komanda	Соц. мережі зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах	Має дуже сильний взаємозв'язок з материнським брендом. Не має своїх акцій, заходів тощо. Не має своєї соціальної місії
ДНІПРО-1, Дніпро www.scdnipro1.com.ua	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах. Постійних рубрик не має	Має дуже сильний взаємозв'язок з материнським брендом. Не має своїх акцій, заходів тощо. Головна мета материнського клубу – реабілітація і допомога захисникам України, соціалізація військових через футбол. Жіноча команда активно підтримує ці заходи

МАРІУПОЛЬ, Маріуполь ukrainewomensfootball. com	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах. Існує постійна рубрика з волонтерської діяльності	Незалежний жіночий клуб, який починав свою діяльність з протестних закликів – проти расизму. А потім змінив ядро бренду на активну жіночу участь у суспільстві. Клуб має власний бізнес, до якого залучені усі члени команди – виготовлення полуфабрикатів. Клуб займається волонтерською діяльністю. Основний заклик у часи війни – робимо все для Перемоги, для Маріуполю
ПАНТЕРИ, Умань Сайту не має	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах.	Це самостійний жіночий футбольний клуб. Має хист стати city-клубом. Дуже активно підтримується місцевою владою
ВЕРЕС, Рівне nkveres. com	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах, є постійна рубрика «Коментар тренера»	Має дуже сильний взаємозв'язок з материнським брендом. Команда насамперед просуває навчання у спортивному ліцеї ВЕРЕС
ЕМС-ПОДІЛЛЯ, Вінниця Сайту не має	Соц. мережі насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах	Це самостійний жіночий футбольний клуб. Має хист стати city-клубом. Дуже активно підтримується місцевою владою
АТЕКС, Київ fcateks. com – не працює http://ateks.edukit.kiev.ua/akademiya_zhinochogo_futbolu/	Мережі не ведуться з липня 2021 року. Соц. мережі були насичені, зосереджені на афішах матчів та результатах ігор, на хронікальних репортажах, є постійна рубрика «Світові новини»	Це самостійний жіночий футбольний клуб. Підтримується благодійним фондом та просуває навчання в Академії жіночого футболу (м. Київ). Мета клубу – створити оптимальні умови для розвитку жіночого футболу в Україні; залучити максимальну кількість дівчат до занять спортом; забезпечити умови для виявлення та розвитку обдарованих спортсменок; сприяти розв'язанню питання гендерної рівності у суспільстві

Джерело: створено автором

Зазначимо, що у Вищій лізі присутні команди, які є продовженням чоловічих футбольних клубів, та «самостійні» жіночі команди. Серед усіх команд можна вивести три основні групи за концептом формування інтелектуального капіталу:

1. Команди, які використовують інтелектуальний капітал чоловічих футбольних клубів. Такі команди здебільшого знеособлені та існують завдяки «розпорядженню». У березні 2020 року виконком ФФУ затвердив стратегію розвитку жіночого футболу на наступні 4 роки, яка передбачає, зокрема, обов'язкову наявність жіночих команд у всіх клубах УПЛ [20]. Винятком є «Шахтар» із потужною медійною підтримкою. Однак це швидше пов'язано із загальним стилем медіа-поведінки клубу, ніж завданням сформувати сильну жіночу команду.

2. Команди, які пропонують навчання у спортивних школах і ліцеях, їх діяльність спрямована на реалізацію бізнес-стратегії закладів освіти. Фактично, ці команди є інструментом формування інтелектуального капіталу освітньої установи.

3. Самостійні жіночі команди, які намагаються позиціонувати себе альтернативою

чоловічим клубам або взагалі єдиним у регіоні city-клубом. Отже, реляційні зусилля цих команд спрямовані на формування власного інтелектуального капіталу.

Остання група команд може стати реальним рушієм популяризації жіночого футболу. Мета city-клуба стати частиною міської легенди, інтегрувати клуб у міський ландшафт і в систему самоідентифікації містян. Міський футбольний клуб – це свого роду статус і привід для гордості жителів міста.

City-клуби мають більше шансів побудувати ефективний реляційний інтелектуальний капітал. Тому що у полі бренду футбольного city-клубу формується соціальна надбудова, яка інтегрується у соціальні проекти міста. Цим командам потрібно розширити рамки поля бренду за прості метрики спортивного результату до глибшої персональної відповідальності клубу за соціальні активності у місті (рис. 1).

Рис.1. Вплив бренд-платформи на сфери життя міста

Джерело: сформовано автором

ЖФК – перспективний шлях для створення міського футбольного клубу, оскільки поки що поріг фінансових витрат на створення жіночої команди в рази нижчий, ніж чоловічої. Це визначальний аспект для організаторів. Ще один аспект пов'язаний із воєнними діями та змінами ролі жінок під час війни, що так само може стати позитивним драйвером для створення міських жіночих футбольних клубів і популяризації саме жіночого футболу. Зазначимо, що потенційно інформаційний пул і активності ЖФК можуть бути навіть більшими, ніж у чоловічих клубів, оскільки жінки мають більшу соціальну емпатію.

Ми розуміємо, що Україні не варто повторювати помилки світового футболу і просувати його для чоловічої аудиторії. Але водночас жінок важко привабити лише спортом. Жіночим командам необхідно знайти автентичний соціальний порядок денний і завдяки йому звернути увагу на жіночий футбол. Створити стійку маркетингову платформу розвитку жіночого футболу в Україні, яка викличе найбільшу суспільну увагу та буде співзвучна цінностям потенційних спонсорів, що і є основною діяльністю з формування реляційної частини інтелектуального капіталу.

Фактичні передумови створення бренд-платформ вітчизняних жіночих команд можуть бути засновані на поведінкових паттернах українських жінок.

По-перше, це здатність до створення горизонтальних зв'язків. Найсильніше це проявилось у воєнний час. Українки об'єднуються у волонтерські рухи, у групи з виживання в евакуації. Вони приходять одна до одної на допомогу або спільно надають допомогу, разом створюють потужний тил.

По-друге, всупереч традиційним уявленням, в Україні вже сформувалося досить феміністичне суспільство. У нас багато жінок-міністрів, жінок-дипломаток, жінок-підприємців та управлінців високого рівня. У країні зростає чисельність жінок-військовослужбовців. «Україну помилково вважають патріархальною країною», – каже Олена Зеленська [20].

Об'єднання жінок стали помітними і значущими у житті країни, і зараз це потужний тренд в Україні. Відповідно, можна перенести на жіночий футбольний клуб усі атрибути сучасного жіночого руху у поєднанні з інструментарієм cause-маркетингу для формування

інтелектуального капіталу city-клубів.

У сучасній науковій літературі найчастіше зустрічається термін, який уточнює розуміння спрямованості діяльності компанії у рамках соціально орієнтованого маркетингу. Це поняття – Cause Related Marketing (далі –CRM), або маркетинг, заснований на роботі з соціально значущою проблемою, – це комерційна діяльність, в рамках якої компанії вступають у партнерські відносини з соціальними інститутами з метою покращення своєї репутації та одночасно просування продукту або послуги. Цей вид маркетингу поєднує покупця та продавця за рахунок спільності етичних мотивів. Нині така стратегія має бути невід’ємною частиною ДНК будь-якого бренду та його комунікації з клієнтами [21].

Технологія CRM полягає у наступному. В рамках обмеженої в часі програми компанія заявляє, що частина грошей від продажу товару чи послуги піде на соціальну справу (goodcause). У кожен зроблену в рамках програми покупку компанія робить свій внесок (match) [9].

Покупець, висловлюючи свою солідарність із соціально значущою проблемою, обраною компанією, активно купує пропонований товар. Отримані від зростання продажів прибутки багаторазово перебивають внесок, який компанія добровільно додає вартості товару. Додатковий прибуток досягається за рахунок збільшення обсягу продажів, хоча він не є визначальним у таких проектах. Важливе збільшення репутаційного капіталу підприємства. Такий підхід не є тактичним інструментом комунікаційної активності, а є стратегічною програмою управління взаємовідносинами з клієнтами [9].

У рамках соціально орієнтованого маркетингу вирішується цілий спектр традиційно маркетингових завдань, починаючи зі створення інформаційного приводу для PR- та рекламних акцій, закінчуючи створенням сталого іміджу компанії, яка налаштована на довгострокову співпрацю. Сфери застосування Cause Related Marketing представлені на рис. 2.

Рис. 2. Сфери застосування Cause Related Marketing

Джерело: сформовано автором за матеріалами [9, 21, 22]

Як бачимо, сфери застосування CRM (рис. 2) співпадають з напрямками впливу бренд-платформи city-клубів на сфери життя міста (рис. 1). Тому жіночим командам, які мають намір стати city-клубом доцільно використовувати інструментарій CRM для більш ефективного формування реляційної частини інтелектуального капіталу.

Розглянемо побудову бренд-платформи футбольної команди на базі cause-маркетингу на прикладі ЖФК SEASTERS.

ЖФК SEASTERS засновано у 2023 році в Одесі, з метою стати city-клубом (рис. 3).

Неймінг ЖФК заснований на співзвуччі слів "sea" та "sisters". Отже, у назву закладено сенс жіночої єдності – сестринство, тобто жіночий варіант універсального поняття «братство». Сестринство – це сучасні, прогресивні дівчата та жінки, які відчують у своєму серці заклик помічати потреби інших, вирішувати актуальні проблеми суспільства. Водночас «сестри»

можуть весело проводити час разом, почувати себе спокійно в колі своїх.

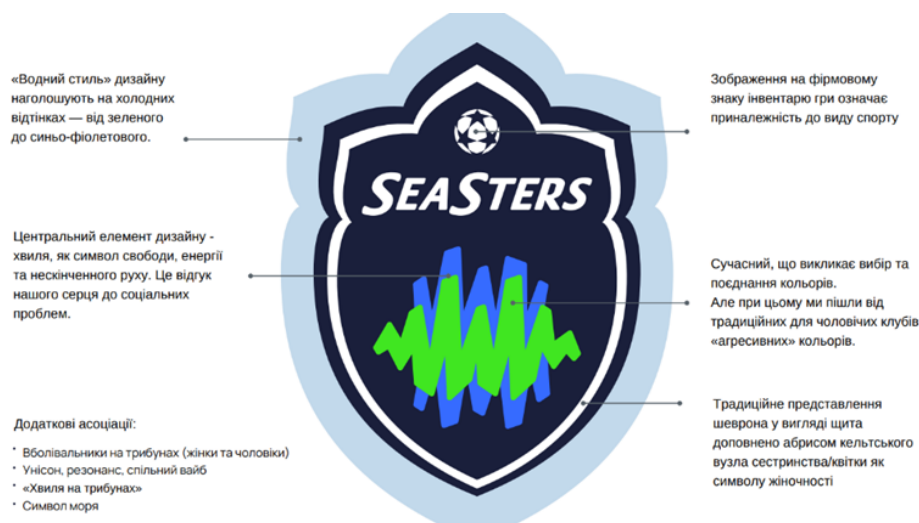

Рис. 3. Лого ЖФК SEASTERS

Джерело: сформовано автором за матеріалами [23]

Щоб привернути увагу вболівальників до нової жіночої футбольної команди, як до спорту, створено бренд-платформу «Match for good goal» на базі Cause-маркетингу. Сфери застосування Cause Marketing ЖФК SEASTERS: екологія, соціальна допомога, реабілітація, допомога дітям, культура та мистецтво, медицина тощо.

Отже, кожен матч SEASTERS буде присвячений вирішенню певної соціальної проблеми. У своїй медійній та рекламній кампанії команда привертає увагу до конкретної проблеми, а частину зборів від гри спрямовує на її вирішення (рис. 4).

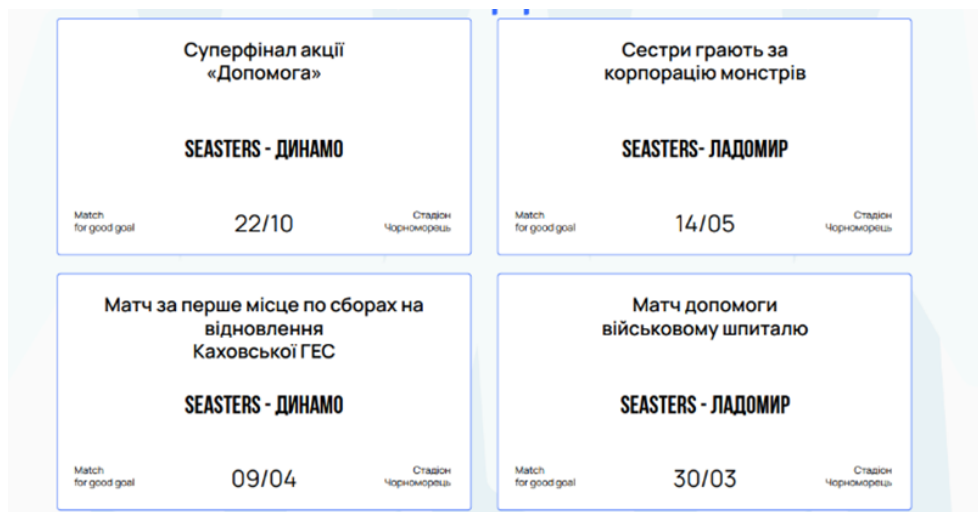

Рис. 4. Схематичні приклади використання Cause-маркетингу в афішах матч-дейз

Джерело: сформовано автором

Стилістика та наповнення соцмереж клубу є гібридом типового спортивного та волонтерського мережевого контенту:

– 50% присвячено спортивному життю клубу. Тренування, матчі, знайомство з гравцями, тренерами, суперниками, трансфери тощо.

– 50% контенту присвячена розкриттю суті конкретної соціальної проблеми, а також поясненням чому клуб підтримує ту чи іншу соціальну програму або волонтерську активність.

Звіт про матч завжди включає результати зборів коштів, залучення людей чи іншої

допомоги реалізованої за минулий матч. Наприклад, статистика гри доповнюється сумою благодійного внеску, що відображає соціальну активність клубу й вболівальників (рис. 5).

Рис. 5. Схематичний приклад відображення результату матчу

Джерело: сформовано автором

Ця стратегія є невід'ємною частиною ДНК бренд-платформи ЖФК SEASTERS нарівні з традиційними комунікаціями футбольних клубів, такими як футбольні традиції, клубні ритуали, трансляції ігор, репортажі з тренувань, інтерв'ю та ін.

Такий підхід до формування бренд-платформи дозволив ЖФК SEASTERS за короткий період залучити спонсорів – готелі, салони краси, парфумерні бренди, напої та продукти харчування. А також до команди виявили інтерес зарубіжні партнери, які готові надавати підтримку соціально орієнтованій жіночій футбольній команді та проектам, які ініціює та підтримує команда. Це дає змогу організувати велику кількість товариських матчів на виїзді, що позначається не тільки на реляційній частині, а й на людській частині інтелектуального капіталу – чим більше матчів, тим швидше зростає майстерність гравців.

Висновки. У висновку зазначимо, що всі складові інтелектуального капіталу взаємно впливають одна на одну. Так, у наведеному дослідженні, реляційний капітал впливає на структурний та людський капіталі (як прямо, так і опосередковано), що позначається на ефективності бізнесу. Отже, ефективність капіталу у відносинах, тобто здатність розвивати та підтримувати позитивні ділові стосунки з відповідними зовнішніми зацікавленими сторонами, є важливим фактором для менеджерів футбольних клубів.

Розвиток жіночого футболу в Україні є актуальним завданням, яке потребує системного підходу та підтримки з боку спортивних організацій, уряду та громадськості. Незважаючи на історичні обмеження та недооцінення, жіночий футбол має великий потенціал для розвитку. Формування бренд-платформ для жіночих футбольних команд в Україні є ключовим елементом у формуванні сталої реляційної частини інтелектуального капіталу клубів.

Список літератури

1. Літвінов О. С. Визначення сутності інтелектуального капіталу Modern Economics. 2018. № 11(2018). С. 98-104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-16).
2. Пунда О. О., Арзянцева Д. А., Захаркевич Н. П. Теоретична сутність та компонентна структура інтелектуального капіталу підприємства. Наука, технології, інновації. 2021. № 3. С. 10-19. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001273369> (дата звернення 15.05.2024).
3. Bima Cinintya Pratama, Maulida Nurul Innayah, Prita Esita, Dwi Winarni, Anggi Setyawan. Intellectual Capital and Financial Performance of English Football Club. Proceedings of the 2nd International Conference of Business, Accounting and Economics, ICBAE 2020. 5 - 6 August. Purwokerto, Indonesia. URL: <http://dx.doi.org/10.4108/eai.5-8-2020.2301086> (дата звернення 15.05.2024).
4. Federica Ricci, Vincenzo Scafarto, Domenico Celenza, Ida Samantha Gilvari. Intellectual Capital and Business Performance in Professional Football Clubs: Evidence From a Longitudinal Analysis. Journal of Modern Accounting and Auditing. September 2015. Vol. 11. No. 9. Pp. 450-465. URL: [doi: 10.17265/1548-6583/2015.09.003](https://doi.org/10.17265/1548-6583/2015.09.003) (дата звернення 15.05.2024).

5. Ромат Є. Система бренд-маркетингових комунікацій. Товари і ринки. 2016. №1. С. 16-25.
6. Шевченко О. Л. Бренд-менеджмент. Навч. посібник. Київ, КНЕУ, 2010. 395 с.
7. Гуля Ю. В. Теоретико-методологічні засади брендингу та бренд-менеджменту підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 5. Т. 1. С. 229-235.
8. Островерх С. А. Кластерний підхід до класифікації брендів професійних футбольних клубів України. Соціально-економічний розвиток суспільства на засадах кластерного підходу: зб. тез доповідей міжнародної Інтернет-конференції. Харків. 13 листопада 2012 р. Харків, 2012. 299 с.
9. Fei Gao. Cause Marketing: Product Pricing, Design, and Distribution. *Manufacturing & Service Operations Management*. 2019. № 22(4). Pp. 775-791. URL: <https://doi.org/10.1287/msom.2019.0772> (дата звернення 15.05.2024).
10. Harrison S. Profiting from intellectual capital – learning from leading companies. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1 No. 1. Pp. 33-46.
11. Heisig P., Vorbeck J., Niebubr J. Intellectual capital in Mertins. *Knowledge Management*. 2001. Pp. 57-73.
12. Chan K. H. Impact of intellectual capital on organisational performance: an empirical study of companies in the Hang Seng Index (Part 1). *The Learning Organization*. 2009. Vol. 16(1). Pp. 4-21. URL: <http://dx.doi.org/10.1108/09696470910927641> (дата звернення 15.05.2024).
13. Літвінов О. С. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, оцінка, розвиток : монографія. Одеса, Астропринт, 2019. 392 с.
14. Sveiby K. E. (1997). *The New Organizational Wealth*. SanFrancisco: CA.
15. Літвінов О., Нефьодова Т. Місце маркетингу у формуванні системи класифікаційних ознак інтелектуального капіталу підприємства. *Маркетинг і цифрові технології*. В. 1. Т. 3. п. 3. С. 16-24.
16. Playfinder UK's search and booking platform for recreational sports: "Euro 2022: 33% Uplift in Women's Football Interest". URL: <https://www.playfinder.com/blog/euro-2022-impact> (дата звернення 15.05.2024).
17. Онлайн видання Спорт Район: Як реформують жіночий футбол на Закарпатті. URL: <https://sport.rayon.in.ua/news/477223-yak-reformuyut-zhinochmy-futbol-na-zakarpatti> (дата звернення 15.05.2024).
18. Всеукраїнська асоціація жіночого футболу: "Андрій Павленко: "Виконком затвердив стратегію розвитку жіночого футболу". URL: <https://womensfootball.com.ua/andriy-pavelko-vukonkom-zatverdyl-strategiyu-rozvytku-zhinochogo-futbolu/> (дата звернення 15.05.2024).
19. Офіційний сайт Української асоціації футболу: Програма УАФ Playmakers. URL: <https://uaf.ua/about-uaf/programs/10> (дата звернення 15.05.2024).
20. Дюсет Л., Олена Зеленська: «Вигадувати промови для російських матерів – даремно. Вони не почують», стаття на сайті BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63731175> (дата звернення 15.05.2024).
21. Vrontis D., Thrassou A., Christofi M., Shams, R. and Czinkota, M.R. Cause-related marketing in international business: what works and what does not? *International Marketing Review*. 2020. Vol. 37. No. 4. Pp. 593-601. URL: <https://doi.org/10.1108/IMR-05-2019-0144> (дата звернення 15.05.2024).
22. Kim, D., Ko, Y., Lee, J.L. and Kim, Y.C. The impact of CSR-linked sport sponsorship on consumers' reactions to service failures. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*. 2020. В. 21. № 1. С. 70-90. URL: <https://doi.org/10.1108/IJSMS-01-2019-0011> (дата звернення 15.05.2024).
23. Офіційний сайт жіночого футбольного клубу "Seasters". URL: <https://seasters.football> (дата звернення 15.05.2024).

References

1. Litvinov, O. (2018). Defining the essence of intellectual capital. *Modern Economics*, 11(2018), 98-104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-16). (assessed 15 May.2024). [In Ukrainian].
2. Punda, O., Arzyantseva, D., Zakharkevich, N. (2021). Theoretical essence and component structure of the intellectual capital of the enterprise. *Science, technology, innovation*, 3, 10-19.

Retrieved from: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001273369> (assessed 15 May 2024). [In Ukrainian].

3. Bima Cinintya Pratama, Maulida Nurul Innayah, Prita Esita, Dwi Winarni, Anggi Setyawan. (2020). Intellectual Capital and Financial Performance of English Football Club / Proceedings of the 2nd International Conference of Business, Accounting and Economics, ICBAE, 5 - 6 August 2020, Purwokerto, Indonesia. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.4108/eai.5-8-2020.2301086> (assessed 15 May 2024).

4. Federica Ricci, Vincenzo Scafarto, Domenico Celenza, Ida Samantha Gilvari (2015). Intellectual Capital and Business Performance in Professional Football Clubs: Evidence From a Longitudinal Analysis. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, September, 11, 9, 450-465. doi: 10.17265/1548-6583/2015.09.003 (assessed 15 May 2024).

5. Romat, E. (2016). The system of brand marketing communications. *Products and markets*, 1, 16 – 25.

6. Shevchenko, O. (2010). Brand management. Kyiv, KNEU. [In Ukrainian].

7. Gulya, Yu. (2015). Theoretical and methodological principles of branding and brand management of enterprises. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, 5, 1, 229 – 235. [In Ukrainian].

8. Ostroverkh, S. (2012). Cluster approach to the classification of brands of professional football clubs of Ukraine. Socio-economic development of society based on the cluster approach: coll. abstracts of reports of the international Internet conference. Kharkiv, November 13, 2012, 299 p.

9. Fei Gao (2019) Cause Marketing: Product Pricing, Design, and Distribution. *Manufacturing & Service Operations Management* 22(4):775-791. Retrieved from: <https://doi.org/10.1287/msom.2019.0772> (assessed 15 May 2024).

10. Harrison, S. (2000). Profiting from intellectual capital – learning from leading companies. *Journal of Intellectual Capital*, 1, 1, 33-46.

11. Heisig, P., Vorbeck, J., Niebubr, J. (2001). Intellectual capital in Mertins. *Knowledge Management*, 57-73.

12. Chan, K. H. (2009). Impact of intellectual capital on organizational performance: an empirical study of companies in the Hang Seng Index (Part 1). *The Learning Organization*, 16(1), 4-21. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1108/09696470910927641> (assessed 15 May 2024).

13. Litvinov, O. (2019). Intellectual capital of the enterprise: essence, assessment, development: monograph. Odesa: Astroprint. [In Ukrainian].

14. Sveiby, K. E. (1997). *The New Organizational Wealth*. San Francisco: CA.

15. Litvinov, O.; Nefedova, T. (2019). The place of marketing in the formation of a system of classification features of the enterprise's intellectual capital. *Marketing and digital technologies* [S. l.], 3, 3, 16-24, Sept. ISSN 2523-434X.

16. Playfinder, UK's search and booking platform for recreational sports: "Euro 2022: 33% Uplift in Women's Football Interest". Retrieved from: <https://www.playfinder.com/blog/euro-2022-impact> (assessed 15 May 2024).

17. Sport District online publication: How women's football is being reformed in Transcarpathia. Retrieved from: <https://sport.rayon.in.ua/news/477223-yak-reformuyut-zhinochmy-futbol-nazakarpatti> (assessed 15 May 2024). [In Ukrainian]

18. All-Ukrainian Association of Women's Football: "Andrii Pavlenko: "The Executive Committee approved the strategy for the development of women's football." Retrieved from: <https://womensfootball.com.ua/andrij-pavelko-vykonkom-zatverdyyv-strategiyu-rozvytku-zhinochogo-futbolu/> (assessed 15 May 2024). [In Ukrainian].

19. Official website of the Ukrainian Football Association: UAF Playmakers Program. Retrieved from: <https://uaf.ua/about-uaf/programs/10> (assessed 15.05.2024). [In Ukrainian].

20. Duset L., Olena Zelenska: "Inventing speeches for Russian mothers is in vain. They won't hear," article on BBC News Ukraine website. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63731175> (assessed 15 May 2024). [In Ukrainian].

21. Vrontis, D., Thrassou, A., Christofi, M., Shams, R. And Czinkota, M.R. (2020). Cause-related marketing in international business: what works and what does not? *International Marketing Review*, 37, 4, 593-601. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/IMR-05-2019-0144> (assessed 15 May 2024).

22. Kim, D., Ko, Y., Lee, J.L. and Kim, Y.C. (2020). The impact of

CSR-linked sport sponsorship on consumers' reactions to service failures. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, 21, 1, 70-90. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/>

IJSMS-01-2019-0011 (assessed 15 May 2024).

23. Official site of the women's football club "Seasters". Retrieved from: <https://seasters.football> (assessed 15.05.2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.05.2024

Прийнята до публікації 10.05.2024

НАШІ АВТОРИ

Балашов Кирило Артемович - магістрант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гаркуша Юлія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гогуленко Ніка Олександрівна - студентка 43 групи, 4 курсу, факультету фінансів, банківської справи та страхування, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гончар Катерина Олександрівна - доктор філософії з фінансів, банківської справи та страхування, викладач кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гуменюк Ілона Олегівна - студентка 2-го року аспірантури спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Доброва Наталя Василівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Каражия Едуард Андрійович - старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ковалюк Андрій Олексійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківського і страхового бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Крулевський Антон Валентинович - аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

Лоханова Наталія Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мацків Олена Ігорівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мартинов Данило Олександрович - аспірант 2 курсу кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мартинюк Ірина Василівна - кандидат економічних наук, доцент, декан факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Орленко Ольга Михайлівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Римаревський Андрій Ігорович - студент 4 курсу факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Семенова Катерина Данилівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сиротенко Наталія Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Сніщенко Роман Григорович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, м. Хмельницький, Україна

Танасюк Ірина Михайлівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Тарасевич Наталія Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Улич Оксана Михайлівна - аспірантка 4 курсу кафедри «Облік і аудит», Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Шикіна Наталія Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шинкаренко Володимир Миколайович - кандидат фізико-математичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 5-6 (318-319), 2024

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 8 від 25.06.2024 р.)

Підписано до друку 26.06.2024 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 13,2 Тираж 50 прим.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса,
вул. Інглєзі, 6/1,
Тел.: +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua